

**AKTIVITY CÍRKVI
ZAMERANÉ NA POMOC RODINÁM**

Mgr. Soňa VANCÁKOVÁ, PhD.

Aktivity Cirkvi zamerané na pomoc rodinám

Autor:

Mgr. Soňa Vancáková, PhD.

Recenzenti:

prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.

doc. ThDr. PhDr. Štefan Lenčič, PhD.

Vydavateľ: občianske združenie Maják nádeje

Miesto vydania: Košice

Rok vydania: 2017

ISBN 978-80-89937-04-2

EAN: 9788089937042

Obsah

ZOZNAM TABULIEK A SCHÉM.....	5
ZOZNAM GRAFOV A PRÍLOH	6
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK.....	7
ÚVOD.....	8
1 DOKUMENTY ZABEZPEČUJÚCE OCHRANU RODINY.....	10
1.1 NADNÁRODNÉ DOKUMENTY A INŠTITÚCIE	10
1.1.1 Medzinárodnoprávna ochrana detí a mládeže	11
1.1.2 Verejný ochranca práv – ombudsman	11
1.1.3 Dokumenty Cirkvi	13
1.1.4 Synoda o rodine	14
1.2 NÁRODNÉ DOKUMENTY	16
1.2.1 Štátna rodinná politika	16
1.2.2 Normatívna základňa právnych vzťahov rodiny	18
1.2.3 Dokumenty Katolíckej cirkvi na Slovensku.....	21
1.3 ZHRNUTIE	23
2 SOCIÁLNA PATOLÓGIA RODINY.....	24
2.1 DYSFUNKČNÉ RODINY	25
2.1.1 Kohabitácia.....	28
2.1.2 Domáce násilie	30
2.1.3 Chudoba rodín	35
2.1.4 Rozpad rodín a psychická deprivácia detí.....	37
2.1.5 Prevencia sociálnopatologických javov.....	42
2.2 SANÁCIA RODÍN	45
2.2.1 Formy úpravy rodinného prostredia.....	46
2.2.2 Miera zanedbávania dieťaťa v rodine	48
2.2.3 Vhodnosť sanácie a jej posúdenie.....	49
2.1 ZHRNUTIE	50
3 CIRKEV A JEJ STAROSTLIVOSŤ O RODINY.....	51

3.1	CHARITATÍVNE ORGANIZÁCIE	51
3.1.1	<i>Inštitút Krista Veľkňaza</i>	52
3.1.2	<i>Maják nádeje.....</i>	52
3.1.3	<i>Arcidiecézna charita Košice</i>	54
3.1.4	<i>Dom prijatia pre rodiny Rodinkovo.....</i>	54
3.2	HNUTIA A ZDRUŽENIA.....	55
3.2.1	<i>Inštitút rodiny v Košiciach.....</i>	56
3.2.2	<i>Diakonia Hnutia Svetlo – Život</i>	57
3.2.3	<i>Stretnutia Kána</i>	57
3.2.4	<i>Hnutie kresťanských rodín</i>	58
3.2.5	<i>Komunita Jána Krstiteľa.....</i>	59
3.2.6	<i>Manželské stretnutia</i>	60
3.3	ZHRNUTIE	62
4	KVANTITATÍVNY VÝSKUM	64
4.1	METODOLÓGIA KVANTITATÍVNEHO VÝSKUMU	64
4.1.1	<i>Výskumné otázky a hypotézy</i>	65
4.1.2	<i>Výberový súbor a jeho rozsah.....</i>	66
4.1.3	<i>Časový plán a materiálno-technické zabezpečenie výskumu.....</i>	67
4.1.4	<i>Terénny zber dát</i>	68
4.2	VYHODNOTENIE KVANTITATÍVNEHO VÝSKUMU	69
4.2.1	<i>Interpretácia (verifikácia alebo falzifikácia hypotéz).....</i>	82
4.3	ZHRNUTIE	84
	ZÁVER	86
	ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	88
	PRÍLOHY	104

Zoznam tabuliek a schém

<i>Tabuľka 1 Charakteristika súboru podľa pohlavia</i>	<i>69</i>
<i>Tabuľka 2 Počet detí respondentov</i>	<i>69</i>
<i>Tabuľka 3 Dôvody pre hľadanie ubytovania v krízovom centre.....</i>	<i>70</i>
<i>Tabuľka 4 Iné dôvody pre hľadanie ubytovania v krízovom centre</i>	<i>71</i>
<i>Tabuľka 5 Pomoc pred príchodom do KC, poskytnutá organizáciami</i>	<i>72</i>
<i>Tabuľka 6 Pomoc pred príchodom do KC, poskytnutá fyzickými osobami</i>	<i>73</i>
<i>Tabuľka 7 Pomoc pri finančných problémoch.....</i>	<i>74</i>
<i>Tabuľka 8 Služby poskytované počas pobytu v krízovom centre</i>	<i>75</i>
<i>Tabuľka 9 Pomoc pri výchovných problémoch</i>	<i>76</i>
<i>Tabuľka 10 Pomoc s otázkami výživného</i>	<i>76</i>
<i>Tabuľka 11 Vedomosť o využívaní bezplatného právneho poradenstva.....</i>	<i>77</i>
<i>Tabuľka 12 Vedomosť o mieste bezplatného právneho poradenstva</i>	<i>77</i>
<i>Tabuľka 13 Využitie služby bezplatného právneho poradenstva.....</i>	<i>78</i>
<i>Tabuľka 14 Pomoc pri strážení detí.....</i>	<i>79</i>
<i>Tabuľka 15 Kurz hospodárenia s financiami.....</i>	<i>79</i>
<i>Tabuľka 16 Zlepšená životná situácia po príchode do krízového centra</i>	<i>80</i>
<i>Tabuľka 17 Príklady zlepšenej životnej situácie.....</i>	<i>81</i>
 <i>Schéma 1 Úlava, náprava, rozvoj</i>	 <i>36</i>

Zoznam grafov a príloh

<i>Graf 1 Prevalencia celoživotného partnerského násilia na celom svete</i>	<i>33</i>
<i>Graf 2 Hrubá miera rozvodovosti v SR (1990 – 2009)</i>	<i>39</i>
<i>Graf 3 Rozvodovosť v rokoch 1950 – 2012 v Česku</i>	<i>39</i>
<i>Graf 4 Pohlavie.....</i>	<i>69</i>
<i>Graf 5 Počet detí respondentov</i>	<i>70</i>
<i>Graf 6 Dôvod umiestnenia v krízovom centre</i>	<i>71</i>
<i>Graf 7 Iné dôvody umiestnenia v krízovom centre</i>	<i>72</i>
<i>Graf 8 Pomoc pri finančných problémoch</i>	<i>73</i>
<i>Graf 9 Pomoc poskytnutá fyzickými osobami</i>	<i>73</i>
<i>Graf 10 Pomoc pri finančných problémoch</i>	<i>74</i>
<i>Graf 11 Poskytované služby počas pobytu v krízovom centre</i>	<i>75</i>
<i>Graf 12 Pomoc pri výchovných problémoch</i>	<i>76</i>
<i>Graf 13 Vedomosť o využívaní bezplatného právneho poradenstva</i>	<i>77</i>
<i>Graf 14 Vedomosť o mieste bezplatného právneho poradenstva</i>	<i>78</i>
<i>Graf 15 Využitie služby bezplatného právneho poradenstva.....</i>	<i>78</i>
<i>Graf 16 Stráženie detí.....</i>	<i>79</i>
<i>Graf 17 Kurz hospodárenia s financiami</i>	<i>80</i>
<i>Graf 18 Zlepšená životná situácia</i>	<i>80</i>
 <i>Príloha 1 Dotazník na účely výskumu na Slovensku</i>	
<i>Príloha 2 Zoznam kancelárií centra právnej pomoci</i>	
<i>Príloha 3 Prehľad pomáhajúcich organizácií</i>	
<i>Príloha 4 Návrh vzdelávania detí zo sociálne slabých rodín</i>	

Zoznam skratiek a značiek

AI	Amnesty International
BPP	bezplatné právne poradenstvo
C	výskumný cieľ
CAN	syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa
CNI	Ontarijský index zanedbávania starostlivosti
CPP	Centrum právnej pomoci
DCE	Deus caritas est
DIV	Deus in veritate
EU	Európska únia
FC	Familiaris consortio
H	výskumná hypotéza
HKR	hnutie kresťanských rodín
HV	Humanae vitae
IKV	Inštitút Krista Veľkňaza
KC	krízové centrum
KI	krízová intervencia
KRS	konferencia rodinných skupín
KVO	konkrétna výskumná otázka
OZ	občianske združenie
PP	pastoračný plán
SP	sociálny pracovník
SPO	sociálnoprávna ochrana
SPOD	sociálno-právna ochrana detí
SWOT	silné a slabé stránky, príležitosti a hrozby v organizácii
UNICEF	Detský fond Organizácie spojených národov
ÚPSVaR	Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
VÚC	vyšší územný celok
Z	zákon
ZNB	zariadenie núdzového bývania

Úvod

Kríza súčasnej rodiny je prejavom krízy spoločnosti. Chceme poukázať na príčiny kríz rodín, ako aj na ich dôsledky, hlavne pre deti, ktoré pochádzajú z dysfunkčných a rozvedených rodín. V spoločnosti narastá počet psychicky deprimovaných detí, ako aj detí, ktoré musia byť odňaté z rodinného prostredia, pretože je ohrozený ich psychický, sociálny alebo zdravotný stav. Kríza rodiny zasahuje celú rodinu, nielen jednotlivých jej členov, a preto potrebujeme pracovať s celou rodinou. Nárast závislých členov v rodinách, ako aj nárast domáceho násillia spôsobujú, že stále väčší počet osamelých matiek s deťmi hľadá útočisko v krízových centrách. Vyššie uvedené dôvody sú dostatočné na to, aby sme im venovali náležitú pozornosť a preto sa zameriame na aktivity a jednotlivé programy, ktoré poskytuje Cirkev vo svojej pastoračnej starostlivosti rodinám na Slovensku. Zároveň porovnáваме situáciu rodín v iných krajinách. Uvedomujeme si, že ak má byť pomoc rodinám účinná, musia na nej vzájomne participovať štát, Cirkev a organizácie tretieho sektora.

Motívom k spracovaniu tejto témy je náš osobný záujem o rodiny nachádzajúce sa v kríze. Päťročná skúsenosť s pomocou ľudíom v krízových situáciách v rámci občianskeho združenia Maják nádeje a sedemnásťročná formácia manželských párov v rámci združenia Manželské stretnutia je pre nás dôvodom k hlbšiemu rozpracovaniu témy rodiny.

Naším cieľom je ponúknuť prehľad aktivít a prorodinných programov, ktoré ponúka Cirkev v rámci jednotlivých združení a hnutí, ako aj navrhnúť optimálne riešenie úpravy rodinného prostredia. Našou snahou je taktiež poukázať aj na silné a slabé stránky starostlivosti o rodiny v Cirkvi.

V prvej kapitole sme poskytli náhľad do skúmanej problematiky. V rámci tejto kapitoly sme opísali nadnárodné a národné dokumenty, ktoré majú za úlohu ochranu rodiny. Pozornosť sme venovali aj normatívnej základni právnych vzťahov rodiny. V kapitole Sociálna patológia rodiny sme pozornosť upriamili na domáce násillie, chudobu a rozpad rodín. Zároveň sme ponúkli pohľad na sanáciu rodín a prevenciu sociálno-patologických javov v rodinách. V tretej kapitole sme poukázali na aktivity Cirkvi a jej starostlivosť o rodiny prostredníctvom jednotlivých charitatívnych organizácii a hnutí. Vzhľadom na náš výskum sme sa v teoretickej časti sústredili aj na charakteristiku týchto

inštitúcií a organizácií. Posledná kapitola je venovaná empirickej časti, kde sme previedli kvantitatívny výskum formou dotazníkov. Vzájomným porovnávaním nášho výskumu so zahraničnými výskumami sme dospeli k mnohým zisteniam. Pri porovnávaní výskumov týkajúcich sa osamelých matiek v krízových centrách sme zistili, že ich životné podmienky sú často nevyhovujúce a pomoc štátu v mnohých oblastiach nie je dostatočná.

Ponúkame pohľady rôznych domácich aj zahraničných autorov, ktorí sa venujú problematike rodiny, ako aj výskumy na Slovensku a v zahraničí, ktoré poukazujú na dôležitosť úpravy rodinného prostredia. Z domácich autorov sme čerpali najmä z kníh Levickej, Konvičkovej – Bechyňovej *Sanace rodiny* a Matouška. Z vedeckej zahraničnej literatúry sme čerpali najmä od autorov Marynowicz *Praca socjalno wychowawcza z rodziną niepełną*, Matyas z knihy *Dziecinstwo w kryzysie*, Szlendak *Socjologia rodziny* a z kníh Landwojtówicza. V oblasti metodológie výskumov sme sa opierali najmä o autorov Ondrejковиča, Matulaya, Hendla a Gavoru.

Význam monografie spočíva v poukázaní na jednotlivé aktivity Cirkvi v oblasti starostlivosti o rodiny a v návrhu preventívnych programov pre farnosti, školy a pastoračiu rodín. Rozpracovanie tematiky rodiny a jej ochrany má aj pre nás veľký osobný prínos, nakoľko sa venujeme rodinám v kríze. Čas venovaný rodinám, ktoré sa nachádzajú v ťažkých životných situáciách, ako aj pomoc opusteným a týraným osamelým matkám s deťmi je pre nás obohacujúci.

1 DOKUMENTY ZABEZPEČUJÚCE OCHRANU RODINY

Rodina má v spoločnosti svoje nenahraditeľné miesto. Zdravá rodina je pre všetkých jej členov miestom bezpečia, pokoja a základným činiteľom pri výchove detí. Vplyv rodiny na dieťa je nenahraditeľný a preto je zdravá rodina najlepšou prevenciou pred všetkými patologickými javmi. Žiadna inštitúcia ani profesionálna skupina nemôže dať väčšiu istotu, ako zdravá rodina. V nasledujúcich podkapitolách sa venujeme právnej ochrane rodiny a dokumentom, ktoré zaručujú jej ochranu.

1.1 Nadnárodné dokumenty a inštitúcie

Ak chceme hovoriť o ochrane rodiny, potrebujeme sa najprv zamerať na nadnárodné a národné dokumenty, ktoré sa zasadujú za dodržiavanie základných ľudských práv. Napriek mnohým medzinárodným dohodám a snahe uplatňovať ochranu ľudských práv sa žiaľ často stretávame so skutočnosťou, že tieto práva sú ignorované, často zosmiešňované, alebo dodržiavané len formálne. Uvedomujeme si, že aj legislatíva v mnohých prípadoch zaostáva za realitou.¹ Ľudské práva sú dennodenne porušované a zvlášť alarmujúcou je narastajúca násilná činnosť v rodinách. Najohrozenejšou skupinou sú deti, a preto je v medzinárodnom meradle zakotvená ochrana práv detí v rôznych dokumentoch a vyhláseniach. Ochrana dobra dieťaťa je zakotvená v mnohých právnych normách a týka sa nielen bezprostrednej osoby dieťaťa, ale taktiež noriem nepriamo spojených so záujmami dieťaťa.²

Prvým medzinárodným dokumentom bola Ženevská deklarácia práv dieťaťa, z roku 1924. V roku 1959 bola prijatá Deklarácia práv dieťaťa. V roku 1960 vznikla organizácia na ochranu ľudských práv pod názvom Amnesty International (AI). Na ochranu ľudských práv je zamerané aj medzinárodné hnutie Appel for Amnesty (1962), ktoré sa snaží presadzovať ľudské práva zakotvené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv³ z roku 1948. V roku 1972 vznikla Medzinárodná spoločnosť IPSAN, ktorá sa venuje prevencii CAN. Známy je aj Dohovor o právach dieťaťa, prijatý v roku 1989, ktorý sa stal záväzným dokumentom medzinárodného práva od roku 1991. Rok 1990 je známy založením

¹ Porov. *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2007, s. 375.

² Porov. STOJANOWSKA, W. *Rozwód a dobro dziecka*. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1979, s. 15.

³ Porov. ZOUBEK, V. *Lidská práva. Globalizace – bezpečnost*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008., s. 394.

Svetovej deklarácie o prežití, rozvoji a ochrane detí.⁴ S cieľom ochraňovať ľudské práva vznikol aj Európsky súd pre ľudské práva (1959). Na tento súd sa môže so sťažnosťou obrátiť každá fyzická osoba, nevládna organizácia, alebo skupina osôb, ktorá sa stala obeťou porušenia základných práv zakotvených v Zmluve. Podmienkou je, že sťažnosť môžu podať len na členský štát Rady Európy.⁵

Musíme konštatovať, že napriek veľkému počtu dokumentov, vyhlásení a zákonov, zameraných na ochranu ľudských práv, vo svete vládne napätie a sústavné porušovanie týchto práv. Ministerstvo zahraničia USA každoročne podáva správu o dodržiavaní ľudských práv vo svete. Za zaujímavosť stojí, že správa z roku 1998 hodnotila ľudské práva v 194 krajinách sveta a obsahovala 5 000 strán.⁶

1.1.1 Medzinárodnoprávna ochrana detí a mládeže

Na Slovensku je zriadené Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže pri MPSVR SR, ktoré poskytuje bezplatnú právnu pomoc fyzickým osobám. Pôsobnosť Centra vymedzuje zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.⁷ Na území Slovenska je to jediný orgán štátnej správy, ktorý zabezpečuje priamy výkon medzinárodných dohovorov a právnych aktov EÚ. Pomoc poskytuje v troch oblastiach: vymáhanie výživného z cudziny, medzinárodné únosy detí a medzištátne osvojenia.⁸

1.1.2 Verejný ochranca práv – ombudsman

Ľudské práva – ich rozsah a hĺbka sa prejavujú práve pri ich porušovaní, alebo ohrození. V týchto situáciách sú potrebné prostriedky k ich ochrane.⁹ Ombudsman – verejný ochranca práv sa spolupodieľa na ochrane základných práv a slobôd fyzických a právnických osôb, pri nečinnosti orgánov verejnej správy, pokiaľ je takéto konanie

⁴ Porov. RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v kontexte slovenskej spoločnosti a sociálnej práce*. Ružomberok, 2007, s. 62.

⁵ Porov. PROUZOVÁ, A. *Evropský soud pro lidská práva: organizace, pravomoci a řízení*. Praha : Linde, 2004, s. 17-18.

⁶ Porov. ZOUBEK, V. *Lidská práva. Globalizace – bezpečnost*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 395.

⁷ Porov. CIPC – *Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže*. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://cipc.sk/centrum/#postavenie-a-posobnost>.

⁸ Porov. *Práva detí na Slovensku – užitočné adresy*. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.unicef.sk/kto-sme/prava-deti/uzitocne-adresy>.

⁹ Porov. ZÁRUBA, J. K právnemu postavení státního zastupitelství a veřejného ochránce práv v ČR, In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001, s. 49.

v rozpore s právnym poriadkom štátu. Výhodou ombudsmana je aj to, že pomáha občanom formulovať sťažnosti a súčasne sleduje priebeh ich vybavovania. V prípade ombudsmana má ísť osobu, ktorá je schopná obraňovať základné ľudské práva silou autority, nie autoritou sily. Jeho úrad môže poskytnúť občanom dôveru, že sa so svojimi sťažnosťami môžu obrátiť na niekoho, kto svojou autoritou môže pôsobiť na byrokratickú činnosť úradov.¹⁰ Inštitút ombudsmana je v súčasnosti zriadený v 90 krajinách sveta.¹¹ Pojem „ombudsman“ je švédskeho pôvodu. Koreň pojmu „umbup“ znamená podľa lingvistov silu, autoritu.¹² Každý občan Únie sa môže odvolať so svojou žiadosťou na ombudsmana.¹³ O inštitúte ombudsmana pojednáva Ústava SR a Zákon č. 564/2001 o verejnom ochrancovi práv. Na nadnárodnej úrovni, v rámci súčasných 28 krajín združených v Európskej únii, funguje inštitút tzv. Európskeho ombudsmana.¹⁴

Európsky ombudsman je úplne nezávislý a nestranný. Vyšetrovanie môže začať aj z vlastnej iniciatívy. Je možné obrátiť sa naňho pri porušovaní základných ľudských práv.¹⁵ Každoročne podáva správu o svojej činnosti, ktorú predkladá Európskemu parlamentu.¹⁶ Počas svojho funkčného obdobia nesmie vykonávať žiadnu inú platenú funkciu (politickú, administratívnu, ani profesionálnu).¹⁷ Je volený na 5 rokov, jeho funkčné obdobie je obnoviteľné.¹⁸ Z krajín Vyšehradskej štvorky vytvorilo úrad ombudsmana Slovensko ako posledné (2002). Poľsko zriadilo úrad ombudsmana v roku 1987, Maďarsko v roku 1993 a Česko v roku 1999.¹⁹

Detský ombudsman

Okrem všeobecných ombudsmanov sa stretávame aj so špeciálnymi ombudsmanmi. Ich činnosť je úzko špecializovaná na určitú oblasť. Je to napríklad detský ombudsman,

¹⁰ Porov. NIKODÝM, D. Ombudsman a prokuratúra de lege ferenda, In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001, s. 63-68.

¹¹ Porov. FOGAŠ, Ľ. Ombudsman a návrh novely Ústavy SR, In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001, s. 15-19.

¹² Porov. *Establishing the Institution of Ombudsman and its Status within the Legal System of the Slovak Republic*. Pezinok : 2002, s. 9.

¹³ Porov. MAZÁK, J. – JÁNOŠIKOVÁ. *Základy práva Európskej únie. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava : Iura Edition, 2009, s. 209.

¹⁴ Porov. GEFFERT, R. – REVÚCIOVÁ, J. Inštitút ombudsmana vo Švédsku. In *Sociálne a politické analýzy*, ISSN 1337 5555, 2012, roč. 6, č. 2, s. 40.

¹⁵ Porov. *What can the European Ombudsman do for you?* Belgium : European Communities, 2008, s. 6.

¹⁶ Porov. SVOBODA, P. *Úvod do evropského práva*. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 32.

¹⁷ Porov. KARAS, V. – KRÁLIK, A. *Právo Európskej únie*. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 254.

¹⁸ Porov. SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. *Právo európskej únie: inštitucionálny systém a právny poriadok Únie s judikatúrou*. Bratislava : Euroiuris - Európske právne centrum, 2012, s. 215.

¹⁹ Porov. *Verejný ochranca práv v Slovenskej republike*. [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete: <http://www.vop.gov.sk/vznik-a-vyvoj-v-slovenskej-republike>.

ombudsman pre väzenstvo, ombudsman pre cudzincov. Ombudsmani sú aj v súkromnom sektore (v bankách, poisťovniach), ale aj v politických stranách.²⁰ Ministerstvo práce pripravuje vytvorenie inštitútu detského ombudsmana aj na Slovensku. Výbor OSN pre práva detí už dlhší čas upozorňuje Slovensko na chýbajúceho ochrancu práv. Nová legislatíva mala byť predstavená koncom marca 2014. Nevyhnutnosť vzniku tohto inštitútu vyplynula aj z prieskumu násilia páchaného na deťoch, ktorý bol uskutočnený v roku 2013. Výsledky priniesli alarmujúce počty týraných detí na Slovensku. Najčastejšie sú deti vystavené emocionálnemu násiliu (22,9 %) a fyzickému násiliu (22,3 %). Sexuálne zneužívanie priznalo 10,8% detí a zanedbávanie sa ukázalo u 9,4 % detí.²¹

Unicef

Unicef – Detský fond OSN. Vznikol v roku 1946, aby pomohol deťom po 2. svetovej vojne. V súčasnosti je jeho hlavnou úlohou je pomoc najviac ohrozeným deťom – v medzinárodnom meradle. Mnohé deti v rodinách zažívajú týranie a zanedbávanie. Následky dysfunkčnej rodiny si odnášajú v plnej miere deti. Štatistiky UNICEF prinášajú šokujúce zistenia. Asi 56 miliónov detí udáva, že v rodinách sú vystavené agresívnemu správaniu. S fyzickým násilím sa najviac stretávajú deti v strednej Európe, kde je to až 21%. V západnej Európe sa podľa štatistík s fyzickým násilím v rodine stretáva 16% detí.²²

1.1.3 Dokumenty Cirkvi

Na ochranu rodiny a jej ústredné postavenie v celej spoločnosti poukazujú nielen dokumenty, vyhlásenia a zákony jednotlivých štátov, ale aj mnohé dokumenty Cirkvi. V týchto dokumentoch je vyzdvihovaná úloha rodiny a jej ochrany. Pápež Benedikt XVI. hovorí o sile, ktorá vychádza z praktickej činnosti, naplnenej láskou. Existuje tu niečo viac, ako obyčajný zákon. Cirkev nás učí ako správne slúžiť – nezaujímať postoj nadradenosti, akákoľvek by bola bieda iných (porov. DCE 35). Kladie tiež dôraz na primárnu kompetenciu rodiny. Zároveň poukazuje na úlohu štátov uplatňovať politiku, ktorá do popredia kladie rodiny (porov. CV 44). Ján Pavol II. v exhortácii *Familiaris consortio* poukázal na problémy súčasnej rodiny a tiež na sily, ktoré sa usilujú rodinu rozvrátiť.

²⁰ Verejný ochranca práv. [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete: <http://www.vop.gov.sk/historia>.

²¹ Porov. REPKOVÁ, K. *Prevalencia násilia páchaného na deťoch so zdravotným postihnutím*. [online]. [2015-04-18]. Dostupné na internete: https://www.socialnaspolocnost.sk/wp-content/uploads/2014/04/nasilie_zp_deti.pdf.

²² Porov. LACA, S.: *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

Zdôrazňuje, že Cirkev sa má usilovať poznať situácie, v ktorých sa rodina nachádza, pretože je to podmienka k tomu, aby jej v krízach a ťažkostiach vedela pomôcť. Osobitný dôraz kladie na pomoc Cirkvi tým rodinám, ktoré sa nachádzajú v ťažkom položení (porov. FC 65).

1.1.4 Synoda o rodine

V Katolíckej cirkvi je aktuálne pripravovaná Synoda o rodine, ktorá sa má uskutočniť na jeseň v roku 2015. V roku 2013 začala prebiehať príprava synody, kde generálny sekretariát synody biskupov rozoslal do všetkých kontinentov dotazník s 39 otázkami (9 okruhov otázok). Cieľom bolo zapojiť do prípravy synody miestne cirkvi. Na základe odpovedí zo všetkých kontinentov vypracoval sekretariát „*Pracovný nástroj*“ – *Instrumentum laboris*“ tretieho mimoriadneho zasadania synody biskupov, ktoré bolo v októbri 2014 Ríme.

Konkrétne okruhy otázok

1. O šírení Svätého písma a učenia Magistéria Cirkvi ohľadom rodiny.
2. O manželstve v súlade s prirodzeným zákonom.
3. Pastорácia rodín pred novými výzvami.
4. O pastорácii veriacich v zložitých manželských situáciách.
5. O zväzkoch medzi osobami rovnakého pohlavia.
6. O výchove detí v iregulárnych manželských situáciách.
7. O otvorenosti manželov pre život.
8. O vzťahu rodiny s jednotlivou osobou.
9. Ďalšie výzvy a návrhy.

Vyhodnotenie *Instrumentum laboris*

Každá z jednotlivých oblastí *Instrumentum laboris* bola samostatne vyhodnotená. Z pohľadu zamerania našej práce spomenieme vyhodnotenie 3. okruhu dotazníka – „Pastорácia rodín pred novými výzvami“. V kapitole, ktorá hovorí o **rozličných námetoch v praxi** týkajúcich sa pastорácie rodín, je zdôraznená spoločná zodpovednosť duchovných pastierov a nositeľov chariziem v cirkevných spoločenstvách. Dokument vyzdvihuje:

- iniciatívy tzv. nových komunit,
- návrh nových tém (riešenie konfliktov a pod.),
- pastорácia dvojíc v mnohonáboženských prostrediach,

- vzácnosť ľudovej zbožnosti pre život rodiny,
- rodinné púte a jubileá,
- spoločné čítanie Biblie,
- svedectvá o príťažlivosti rodiny.

V kapitole, ktorá je venovaná krízam v rodine, sú spomenuté rôzne druhy kríz v rodinách. Každá kríza potrebuje osobitný prístup a pastoračnú starostlivosť aj zo strany Cirkvi. Podľa odpovedí dotazníku sa jedná o nasledujúce krízy:

- osobná kríza vo viere,
- rozvody (domáce násilie, závislosti a pod.),
- nezamestnanosť (od štátu očakávanie spravodlivejšej mzdy a daňovej politiky priaznivej pre rodiny),
- negatívne skúsenosti s duchovenstvom (bohatstvo sexuálne škandály a pod.),
- choroby a psychické ochorenia členov rodín.²³

V odpovediach na otázky v dotazníku sa hovorí o rastúcom počte párov, ktoré spolu žijú bez sobáša a akejkol'vek registrácie, kde nejde o skúšobné obdobie, ale o stálu formu života. Medzi spoločenskými príčinami spolužitia sú uvedené najmä rodinná politika, ktorá nie je adekvátna podpore rodiny, finančné problémy, nezamestnanosť mladých ľudí a absencia bytu. Medzi ďalšími dôvodmi sú spomenuté idea slobody, ktorá manželský zväzok považuje za stratu osobnej slobody a nedostatočná formácia mladých ľudí (mnohí mladí považujú lásku na celý život za nemožnú). Propagácia v médiách takýto životný štýl medzi mladými ľuďmi tiež podporuje.²⁴

Pre pastoračnú činnosť sú odporúčané línie – lepšia pripravenosť a zodpovednejší prístup kňazov, vzdelávanie pastoračných pracovníkov o témach manželstva a rodiny, vzdelávacie programy o rodine a jej hodnotách, vytváranie komisií na národnej úrovni, ktoré by ohlasovali katechézu, rozšírenie pastorácie (nielen na vysluhovanie sviatostí), vyzdvihovanie krásy manželstva od adolescencie.²⁵

²³ Porov. BRAUNSTEINER, G. – CSONTOS, L. – FILIPEK, A. *Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom Vatikánskom koncile*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 45-46.

²⁴ Porov. BRAUNSTEINER, G. – CSONTOS, L. – FILIPEK, A. *Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom Vatikánskom koncile*. s. 34-35.

²⁵ Porov. BRAUNSTEINER, G. – CSONTOS, L. – FILIPEK, A. *Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom Vatikánskom koncile*. s. 41-42.

1.2 Národné dokumenty

Starostlivosť o rodinu je zakotvená v zákonoch, vyhláseniach a dokumentoch na národnej, aj medzinárodnej úrovni. V Slovenskom práve existuje množstvo predpisov, ktoré zaručujú ochranu práv detí a mládeže. Medzi najdôležitejšie patrí Občiansky zákonník, Zákon o sociálnej pomoci, Trestný zákon, Ústava Slovenskej republiky ako aj Zákon o rodine²⁶ a Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Prioritou všetkých sociálnych aktérov sa má stať vytváranie prarodinnnej politiky, ktorá zabezpečí vytváranie prostredia priateľského rodine. Ohrozenie rodiny, jej hodnôt a existencie vyžaduje väčšiu spoluprácu všetkých subjektov, ktorým na rodine záleží. Prarodinná politika v sebe zahŕňa podporu rodín zo sociálno-ekonomického, legislatívneho, pracovno-právneho a duchovného hľadiska.²⁷ Prioritnou úlohou spoločnosti je ochrana rodiny, zakotvená aj v Zákone o rodine vyjadrením, že „spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni.“²⁸

1.2.1 Štátna rodinná politika

Štátna rodinná politika je súbor opatrení (legislatívnych, inštitucionálnych, kultúrno-vzdelávacích), ktoré majú napomáhať k vytváraniu vhodných podmienok pre život rodín.²⁹ Prarodinnú politiku tvoria všetky činnosti štátu, právne normy a opatrenia, ktoré majú za cieľ vytvoriť vhodné životné podmienky pre rodinu, pre jej fungovanie a plnenie spoločenských úloh. Najvážnejšími úlohami prarodinnnej politiky v súčasnosti sú sociálne opatrenia pre výchovu a starostlivosť o deti, opatrenia poskytujúce zdravotnú starostlivosť matkám a deťom a opatrenia na podporu pôrodnosti.³⁰

K vymedzeniu problematiky patrí vyjasnenie vzťahu sociálna a rodinná politika. V podmienkach SR sú pojmy sociálna a rodinná politika chápané ako dve paralelne popri sebe existujúce rovnocenné kategórie.³¹ Iný názor zastáva Lenzová, ktorá hovorí, že „rodinná politika *nie je* totožná so sociálnou politikou. Obidve politiky majú svoje ciele, aj

²⁶ Porov. RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v kontexte slovenskej spoločnosti a sociálnej práce*. Ružomberok, 2007, s. 63.

²⁷ Porov. FULA, M. - BARILLOVÁ, A. Demografická kríza a jej možné riešenia. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 130.

²⁸ Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov, čl. 2.

²⁹ Porov. LENCZOVÁ, T. Rodinná politika na posilnenie rodiny. In *Mosty k rodine*. 2012, roč. 3, č. 1, s. 8.

³⁰ Porov. SZLENDÁK, T. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa : PWN, 2011, s. 455.

³¹ Porov. Štátna rodinná politika. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: <http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Metodika/1.3.4/RodPol/Default.htm>.

svojich adresátov. Majú však spoločný prienik: v celi uchrániť rodiny od chudoby a rozvratu.“³² My sa stotožňujeme s názorom Smereczyńskiej, ktorá výrazne oddeľuje politiku prarodinnú a sociálnu. Vykresľuje hlavné rozdiely týchto politík. **Prarodinná politika** má rôznym spôsobom podporovať každú rodinu – bez ohľadu na jej majetkový stav. Túto politiku tvoria všetky činnosti, ktoré podporujú rodinu v plnení jej funkcií: narodenie, výchova detí, príprava detí na rodinný, spoločenský a pracovný život. Naproti tomu **sociálna politika** má za úlohu naprávať situácie ľudí, ktorí potrebujú pomoc, ktorí sa nachádzajú v krízovej situácii chudoby, choroby, bezdomovectva alebo nezamestnanosti.³³

Koncepcia štátnej rodinnej politiky je zostavená v rámci Koncepcie štátnej rodinnej politiky, ktorá bola vládou SR prijatá uznesením č. 389 dňa 4. júna 1996. Dlhodobé ciele štátnej rodinnej politiky sú:

- právna ochrana rodiny a jej členov,
- sociálno-ekonomické zabezpečenie rodín,
- výchova detí a mládeže,
- príprava na rodičovstvo,
- ochrana zdravia členov rodiny,
- demografický vývoj.

Obsahom rodinnej politiky je na jednej strane sociálne a ekonomické zabezpečenie rodín, na druhej strane sociálna podpora a riešenie životných udalostí. Štát sa spolu s ďalšími neštátnymi subjektmi zaväzuje poskytovať primeranú pomoc a podporu rodinám, ktoré sa ocitli v krízových životných situáciách. Na riešenie udalostí štát prispieva formou finančných príspevkov (jednorazové príspevky pri narodení dieťaťa, príspevky pre dieťa zverené do pestúnskej starostlivosti, odmena pre pestúna, rodičovský príspevok, sociálny príspevok rodinám s nezaopatrenými deťmi, pôžičky mladým manželom, zaopatrovací príspevok, príspevok na pohreb).³⁴

Rodinná politika štátu musí najprv sama pre seba zostaviť požiadavky, v ktorých bude zohľadnená situácia rodiny v súčasnej spoločnosti a to v konfrontácii so sociálnym učením

³² LENCZOVÁ, T. Rodinná politika na posilnenie rodiny. In *Mosty k rodine*. 2012, roč. 3, č. 1, s. 8.

³³ Porov SMERECZYŃSKA, M. Rodzina podmiotem zainteresowania w polityce społecznej krajów Unii Europejskiej. In *Osoba – małżeństwo - rodzina u progu XXI. wieku*. Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2003, s. 172.

³⁴ Porov. *Štátna rodinná politika*. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: <http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Metodika/1.3.4/RodPol/Default.htm>.

Katolíckej cirkvi. Cirkev má právo i povinnosť spoluvytvárať rodinnú politiku. Dobro rodiny sa nemôže stať predmetom boja medzi jednotlivými politickými stranami.³⁵

1.2.2 Normatívna základňa právnych vzťahov rodiny

Právne vzťahy týkajúce sa rodiny a jej členov sú na Slovensku obsiahnuté vo viacerých zákonoch, zákonníkoch a právnych normách. Vymenujeme najdôležitejšie z nich:

- Zákon o rodine (č. 36/2005 Z.z.).
- Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele (č. 305/2005 Z. z.).
- Občiansky zákonník (č. 40/1964 Z.z.).
- Trestný zákon (č. 300/2005 Z.z.).
- Zákonník práce (č. 311/2001 Z.z.).
- Zákon o sociálnych službách (č. 488/2008 Z.z.).
- Zákon o pomoci v hmotnej núdzi (č. 417/2013 Z. z.).
- Zákon o umelom prerušení tehotenstva (č. 73/1986 Zb.).

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

V slovenskej legislatíve je vymedzená ochrana detí v Zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Zmyslom tohto zákona je zabezpečiť predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine, ochranu práv a právom chránených záujmov detí, predchádzať prehlbovaniu a opakovaniu porúch (psychického, fyzického a sociálneho vývinu detí) a zamedziť nárast sociálnopatologických javov.³⁶ Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa uskutočňujú aj v rezidenčných zariadeniach:

- detský domov (napr. syndróm CAN),
- krízové strediská (domáce násilie),
- resocializačné strediská (napr. drogová závislosť).³⁷

Pi voľbe opatrení (výchovné, predbežné opatrenie, nariadenie ústavnej výchovy) majú prednosť opatrenia v záujme zabezpečenia výchovy dieťaťa v jeho rodinnom prostredí,

³⁵ Porov. SLIVKOVÁ M. Podstata a požiadavky rodinnej politiky. In *Sociálne otázky v teologickej reflexii*. Brno : CESTA, 2009, s. 62.

³⁶ Porov. Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, čl. 1, §1.

³⁷ Porov. MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Liptovský Ján : PROHU, 2011, s. 76.

alebo náhradnom rodinnom prostredí.³⁸ Na porušovanie práv dieťaťa je každý občan povinný upovedomiť orgán sociálno-právnej ochrany detí (SPOD), alebo sa obrátiť na policajný zbor, obec, VÚC, alebo na školu, ktorú dieťa navštevuje. Všetky tieto orgány sú povinné poskytnúť dieťaťu okamžitú pomoc pri ochrane jeho zdravia, alebo ohrození života. Aj samotné dieťa môže požiadať o pomoc príslušné orgány (aj bez vedomia svojich rodičov) a to buď samotné, alebo s pomocou tretej osoby.³⁹ Dieťaťom sa rozumie neplnoletá osoba mladšia ako 18 rokov. Pracovníci SPOD sú viazaní mlčanlivosťou, ktorá sa týka informácií o osobách, ktoré upozornili na zlú situáciu o dieťati, o mieste pobytu osôb, ktoré sa stali obeťami domáceho násillia, ako aj o osobných údajoch osvojiteľov. Táto mlčanlivosť pre pracovníkov trvá bez obmedzenia aj po skončení pracovného pomeru.⁴⁰

Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z.

Štát chráni rodinu, ako základnú bunku spoločnosti. Spoločnosť sa zaväzuje, že bude zväzok manželov všestranne chrániť a napomáhať jeho dobro. Zákon o rodine v článku 1 hovorí o poskytovaní ochrany a potrebnej starostlivosti rodičovstvu a to hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností.⁴¹

Zákon č. 488/2008 Z.z. o sociálnych službách

Sociálna služba je odborná činnosť, ktorá je zameraná na:

- prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie,
- riešenie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie,
- obnovu alebo rozvoj schopnosti viesť samostatný život,
- na podporu začlenenia do spoločnosti,
- zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb,
- riešenie krízovej sociálnej situácie,
- prevenciu sociálneho vylúčenia.

³⁸ Porov. LOZSÍ, L. *Socioterapia*, Bratislava : Asociácia socioterapie a psychoterapie, 2013, s. 62.

³⁹ Porov. CIRÁK, J. – PAVELEKOVÁ, B. – ŠTEVČEK, M. *Rodinné právo*. Šamorín : Heuréka, 2008, s. 104-105.

⁴⁰ Porov. MATUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013, s. 460.

⁴¹ Porov. *Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov, čl. 1.*

Nepriaznivá sociálna situácia je ohrozenie fyzickej osoby sociálnym vylúčením alebo obmedzenie jej schopnosti sa začleniť do spoločnosti a samostatne riešiť svoje problémy.⁴²

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi⁴³

Zákon upravuje právne vzťahy pri poskytovaní pomoci v hmotnej núdzi, osobitného príspevku a jednorazovej dávky. Pomoc v hmotnej núdzi tvorí:

- a) dávka v hmotnej núdzi,
- b) ochranný príspevok,
- c) aktivačný príspevok,
- d) príspevok na nezaopatrené dieťa,
- e) príspevok na bývanie.

Dávka je určená na zabezpečenie základných životných podmienok. Základné životné podmienky sú jedno teplé jedlo denne, nevyhnutné ošatenie a prístrešie.

Listina základných práv a slobôd

Listina základných práv a slobôd je súčasťou Ústavného zákona č. 23/1991 Zb. Z pohľadu ochrany rodiny je dôležitý článok 32 Listiny, ktorý hovorí, že rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zároveň zdôrazňuje, že je zaručená osobitná ochrana detí mladistvých. Deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť a práva rodičov môžu byť obmedzené proti ich vôli iba rozhodnutím súdu a základe zákona. V prípade stavu hmotnej núdze, rodičia, ktorí sa starajú o svoje deti, majú právo na pomoc od štátu na zabezpečenie základných životných podmienok.⁴⁴

Dohovor o právach dieťaťa

Valné zhromaždenie OSN prijalo v novembri 1989 Dohovor o právach dieťaťa, kde sa hovorí o špeciálnej starostlivosti o dieťa, garantovanej zvláštnym zákonom. Prijatím tohto Dohovoru sa štáty zaviazali, že ich činnosť bude v súlade s najlepším záujmom dieťaťa. Slovensko Dohovor ratifikovalo v roku 2010. UNICEF Slovensko vydal text tohto zásadného legislatívneho dokumentu v detskom jazyku.⁴⁵

⁴² Porov. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, čl. 1, § 2, ods.1-2.

⁴³ Porov. Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁴⁴ Porov. Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., Listina základných práv a slobôd, § 32.

⁴⁵ Porov. Dohovor o právach dieťaťa. [online]. [2015-04-18]. Dostupné na internete: <https://www.unicef.sk/kto-sme/prava-deti/dohovor-o-pravach-dietata>.

Trestný zákon č. 300/2005 Z.z.

Trestný zákon vymedzuje ochranu neplnoletého dieťaťa. Ak rodičia zanedbajú starostlivosť dieťaťa, môže ísť o nasledujúce trestné činy:

Trestný čin zanedbania povinnej výživy – vyplýva zo Zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine. Rodičia, ktorí svojou pasivitou zanedbajú neplnoleté dieťa napríklad nedostatočnou výživou, ošatením, dohľadom, nenavštívením lekára a táto pasivita má za následok trvalý nepriaznivý stav dieťaťa, môžu byť postihnutí zákonom.

Trestný čin ohrozovania mravnej výchovy mládeže je novela zákona platná od 1. 9. 2011, ktorá sa vzťahuje na všetky priestupky. Týka sa zodpovednosti rodičov za páchanie priestupkov detí. „Trestného činu sa dopustí ten, kto vydá osobu mladšiu ako 18 rokov do nebezpečenstva spustnutia. Jedná sa o situáciu, kedy je dieťa vystavené škodlivým návykom, záujmom a negatívnemu prostrediu páchatel'a a hrozí mu morálny úpadok. Nie je potrebné, aby k spustnutiu aj skutočne došlo, stačí ak spustnutie maloletého len hrozí.“⁴⁶

Podporovať rodinnú politiku majú za úlohu národné a medzinárodné organizácie, rovnako súkromné, ako aj verejné. Tvorcami rodinnej politiky nie sú len politici a zákonodarcovia, ale aj rodičia a samotné rodiny.⁴⁷

1.2.3 Dokumenty Katolíckej cirkvi na Slovensku

Pastoračná starostlivosť v súčasnosti predstavuje súbor činností, ktoré majú za cieľ podporu kvality života človeka vo všetkých oblastiach (biologické, psychologické, sociálne a duchovné). Táto podpora má motiváciu v evanjeliu – je zakotvená v kresťanskom chápaní života. V centre pastoračnej starostlivosti je človek a jeho životná situácia. Do popredia pastoračnej starostlivosti sa však dostávajú chudobní, chorí a trpiaci núdzu v akejkoľvek podobe.⁴⁸ Pastoračiu rodín koordinujú diecézne *komisie pre rodinu* v spolupráci s odborníkmi a zástupcami manželov. Dôležitú úlohu v pastoračii rodín majú aj diecézne *pastoračné centrá pre rodinu*, ktoré majú svoje strediská vo väčších mestách.

Smereczyńska za najdôležitejšie úlohy prarodinnej politiky považuje výchovu mládeže, jej formáciu, prípravu na rodinný život, uskutočňovanie úlohy matky a otca, ako

⁴⁶ *Zodpovednosť rodičov za páchanie priestupkov detí*. [online]. [2015-04-18]. Dostupné na internete: <http://www.najpravo.sk/clanky/trestanie-rodicov-neposlusnych-deti.html?print=1>.

⁴⁷ Porov. *DOKUMENTY KOŠCIOŁA. W trosce o życie*. Wybrane dokumenty stolicy apostolskiej. Tarnów : BIBLOS, 1998, s. 487.

⁴⁸ Porov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013, s. 150.

aj osvojenie pohľadu, že manželstvo nie je len príjemnosť, ale aj zodpovednosť a záväzok – vzhľadom na vlastnú rodinu a spoločnosť.⁴⁹

Na Slovensku boli vydané dva **pastoračné plány**. Prvý na roky 2001 – 2006 pod názvom *Pastoračný a evanjelizačný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku*, druhý na roky 2007 – 2013. V druhom Pastoračnom pláne je prioritnou pastoračnou skupinou rodina. Pastoračný plán venuje svoju pozornosť sprevádzaniu rodín, ktoré túžia po duchovnom raste, formácii manželov zodpovedných za pastoračnú skupinu rodín, ako aj dialógu s rodinami, ktoré sa vzdialili od Cirkvi.⁵⁰ Pastoračná rodina na Slovensku je v súčasnej dobe zameraná na aktuálne problémy, s akými sa rodiny stretávajú. Je to hlavne nezamestnanosť, chudoba, izolovanosť rodín vo veľkomestách, ako aj slabá príprava mladých ľudí na manželský a rodinný život.⁵¹ Partikulárna Cirkev v jednotlivých krajinách sa usiluje o pastoračnú rodinu v podmienkach, v akých sa krajina nachádza. Ako príklad pastoračnej rodiny môžeme spomenúť Španielsko, kde biskupi publikovali dokument *Rodina, svätyňa života a nádej pre dnešnú spoločnosť* (2001), ako aj *Direktórium pre pastoračnú rodinu v Španielsku* (2003). Španielska biskupská konferencia o. i. poukazuje aj na nedostatky v zákonodarstve, ktoré môžu byť predpokladom devalvácie rodiny a z ktorých vyplýva, že rodina nie je dostatočne chránená.⁵²

Diecézna synoda košickej arcidiecézy, ktorá sa konala v rokoch 2004 – 2006, prijala **synodálne dokumenty**. Pre pastoračnú rodinu sú dôležité Dekrét o pastoračnej rodine, Dekrét o pastoračnej službe mládeži, Dekrét o poslaní laikov a Dekrét o charitatívnej službe.⁵³

⁴⁹ Porov. SMERECZYŃSKA, M. Polityka prorodzinna państwa a godność ojcostwa. In *O godność ojcostwa*. Gdańsk : Bernardinum, 2000, s. 44.

⁵⁰ Porov. KBS. *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007-2013*. Bratislava : SSV, 2007, s. 79.

⁵¹ Porov. JURKO, J. *Dôležitosť problematiky rodiny vo vyhláseniach a rozhodnutiach Konferencie biskupov Slovenska v rokoch 1991-2010*. Košice : Viena, 2010, s. 55.

⁵² Porov. Conferencia Episcopal Española. *La verdad del amor humano*. Madrid, 2012, 3.

⁵³ Porov. *Dokumenty diecéznej synody*. Košice : Viena, 2006, s. 20.

1.3 Zhrnutie

Na ochranu rodiny sú zamerané dokumenty, ktoré existujú na nadnárodnej a národnej úrovni. Tie sa zasadzujú za dodržiavanie základných ľudských práv. V dokumentoch Cirkvi je taktiež vyzdvihovaná úloha rodiny a jej ochrany. Osobitný dôraz sa kladie na pomoc Cirkvi tým rodinám, ktoré sa nachádzajú v ťažkom položení. Z pohľadu Cirkvi je dôležitá aktuálne pripravovaná Synoda o rodine, ktorá sa má uskutočniť na jeseň v roku 2015. Vo vyhodnotení *Instrumentum laboris* sú pre pastoračnú činnosť rodiny odporúčané línie, ktoré hovoria o vzdelávaní pastoračných pracovníkov, vzdelávacích programoch o rodine a rozšírení pastorácie rodín.

Pri porušovaní základných ľudských práv je možné obrátiť sa na ombudsmana. Na Slovensku je zriadené aj Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže, ktoré poskytuje bezplatnú právnu pomoc fyzickým osobám. Normatívna základňa právnych vzťahov rodiny na Slovensku je tvorená zákonmi a právnymi normami. Z pohľadu ochrany rodiny sú dôležité najmä Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z. Rodiny nachádzajúce sa v nepriaznivej sociálnej situácii sú chránené Zákonom č. 488/2008 Z.z. o sociálnych službách. Štátna rodinná politika má za cieľ vytvoriť vhodné životné podmienky pre rodinu, pre jej fungovanie a plnenie spoločenských úloh a jej cieľom je uchrániť rodiny od chudoby a rozvratu.

Napriek mnohým zákonom a dokumentom o ochrane rodiny, žijú však mnohé rodiny na Slovensku na hranici životného minima, sú ohrozené sociálnym vylúčením a v krízových situáciách nedostávajú patričnú pomoc od štátu.

2 Sociálna patológia rodiny

Ak chceme hovoriť o patológii rodiny, je potrebné zadať definovať, aké znaky má zdravá rodina. V odbornej literatúre sa stretávame s rozdelením rodín hlavne podľa funkcií, alebo podľa hlavných znakov, ktoré by mala zdravá (fungujúca) rodina spĺňať. Michel uvádza hlavné **znaky zdravej**, fungujúcej rodiny. Sú to:

- členovia rodiny žijú v jednej domácnosti,
- príbuzenské vzťahy medzi členmi rodiny,
- spolupráca členov rodiny pri plnení rodinných úloh,
- existencia tradície v rodine.⁵⁴

Funkčnosť rodiny sa posudzuje podľa napĺňania jej **základných funkcií**. Lewicka medzi tieto základné funkcie rodiny zaradzuje nasledujúce funkcie: biologicko-reprodukčná, ekonomická, emocionálna, socializačno-výchovná, integračno-kontrolná, stratifikačná, psycho-hygienická a rekreačná.⁵⁵ Máchová vymenúva základné **potreby rodiny**, na ktoré poukázal kultúrny antropológ Malinowski. Sú to metabolizmus, reprodukcia, vhodné životné podmienky, bezpečie, pohyb, vývoj a zdravie.⁵⁶

Slovo „patológia“ pochádza z latinského slova *patire – trpieť*. Utrpenie stále označuje nepríjemné a bolestné situácie.⁵⁷ Príčinami patológie rodín sú poruchy vzťahov:

- nesprávny výber partnera a rozdielnosť charakterov,
- nedostatok citových väzieb a spoločných cieľov,
- psychická nezrelosť manželov,
- neschopnosť organizovania rodinného života vzhľadom na potreby rodiny ako celku.

Rizikové rodinné prostredie môže vyvolať zlyhanie dieťaťa, ktoré sa následne môže prejaviť sociálno-patologickým správaním.⁵⁸ Kozak medzi ďalšími patológiami rodiny vymenúva závislosti (napr. od internetu), narkomániu, alkoholizmus rodičov, pedofiliu,

⁵⁴ Porov. MICHEL, R. Kríza rodiny – rozvod. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 255.

⁵⁵ Porov. LEWICKA, A. – MACIASZCZYK, P. Postawy rodzicielskie a nieprzystosowanie społeczne euro sierot. In *Wbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 130.

⁵⁶ Porov. MÁCHOVÁ, J. *Spor o rodinu*. Praha : Mladá fronta, 1970, s. 22.

⁵⁷ Porov. MAJKOWSKI, W. *Rodzina Polska w kontekście nowych uwarunkowań*. Krakow : Wydawnictwo Księży Sercanów, 2010, s. 239.

⁵⁸ Porov. BURSOVÁ J. Metody pracy socjalnej w kontekście dziecka maltretowanego. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010, s. 93.

prostitúciu a sexuálne zneužívanie detí.⁵⁹ Wolicki k patológiám rodiny pridáva ešte násilie, konflikty v rodine, neschopnosť vychovávať deti a ťažké podmienky (bytové, materiálne...).⁶⁰ Sociálno-patologické javy delia odborníci podľa rôznych hľadísk. Máthel používa delenie podľa veku osôb, oblastí života, aktérov deviantného správania, miesta, podľa povahy násilia, povahy sankcie, ako aj podľa sociálnych skupín. Známe je aj delenie na sociálnu patológiu jednotlivcov, rodiny a skupín (komunit). V praktickom živote však deviácie nie sú oddelené od seba, ale dochádza ku vzájomnej kombinácii.⁶¹ Kutarňa, poukazuje tiež na to, že v rodinách sa stále častejšie objavujú patologické prvky, ktoré sú príznakom rozpadu.⁶² Nepriaznivé výchovné prostredie pôsobí negatívne na vývoj detí a následne spôsobuje patologické zmeny v ich osobnosti. Laca k patologickým prejavom rodinného systému priradzuje dysfunkciu rodiny, týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa, problém úplnosti rodiny (náhradná výchova, ústavná výchova) a anomálne osobnosti rodičov.⁶³

2.1 Dysfunkčné rodiny

O dysfunkčnej rodine môžeme hovoriť už vtedy, keď v nej ešte nie je hlboká patológia, ale jej správne fungovanie je narušené. Podľa Bradshawa je dysfunkčná rodina vytvorená cez dysfunkčné manželstvo, ktoré tvoria dysfunkčné osoby. Jedným z tragických faktov je, že dysfunkčné osoby si vždy nájdu inú osobu, ktorá je tiež na dysfunkčnej úrovni.⁶⁴ Bragiel tvrdí, že život dieťaťa v dysfunkčnej rodine je preňho krivdou, pretože rodičia zvyčajne nedávajú dôraz na uspokojenie jeho potrieb, následkom čoho dieťa trpí a dochádza k deformácii jeho rozvoja.⁶⁵

Medzi prvých, ktorí popisovali dysfunkčné rodiny patril Salvador Minuchin (predstaviteľ štrukturálnej rodinnej terapie). Podľa neho sú dysfunkčné rodiny extrémne

⁵⁹ Porov. KOZAK, S. *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*. Warszawa : Difin, 2010, s. 82-83.

⁶⁰ Porov. WOLICKI, M. Dysfunkcyjność rodziny a niepełnosprawność dzieci. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 87.

⁶¹ Porov. MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Liptovský Ján : PROHU, 2011, s. 94.

⁶² Porov. KUTARŇA, J. Rodina – prvé miesto humanizácie spoločnosti. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 220.

⁶³ Porov. LACA, S.: *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

⁶⁴ Porov. WOLICKI, M. Dysfunkcyjność rodziny a niepełnosprawność dzieci. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 88.

⁶⁵ Porov. SZYMCZYK, L. Rodzina z problemem wykorzystania seksualnego dziecka. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 25.

v dvoch dimenziách, nazývaných enmeshment a disengagement. Pod pojmom enmeshment rozumie zamotané, nediferencované rodiny a pod pojmom disengagement rodiny odcudzené a oddelené.⁶⁶ Poznáme rôzne typológie rodín. Kantor a Lehr⁶⁷ vo svojej práci *Inside the family: Toward a theory of family process* rozlišujú tri základné **typy rodín** – uzavretý, otvorený a náhodný rodinný systém. Medzi jednotlivými typmi vyhranených rodín sa nachádza veľa zmiešaných a prechodných typov, preto niektorí autori zastávajú názor, že väčšina rodín sa nedá zaradiť k „čistým“ typom. Dunovský rozdeľuje rodiny na funkčné, problémové, dysfunkčné a afunkčné. Pri svojom rozdelení vychádzal len z indikátorov nedostatočného fungovania rodinného systému. Iné rozdelenie rodín ponúka Wolinska, ktorá delí rodiny na úplné, neúplné (nevydatá matka s dieťaťom), nekompletná (smrťou matky alebo otca), zrekonštruovaná (adoptované dieťa, otčim, macocha), rozbitá (opustená matkou alebo otcom).⁶⁸

Matoušek a iní autori berú pri rozdelení rodín do úvahy aj protektívne faktory (t.j. súbor kompetencií rodiny – vzájomné vyjednávanie a akceptácia členov rodiny, ktoré sú dôležité pri zvládaní ťažkostí). Nová doba prináša so sebou aj nové formy ohrozenia rodiny. Poukazujú na nich Giddens a Ferguson. Sú to ohrozenia rodiny zvonku, aj zvnútra, ku ktorým došlo v dôsledku spoločenských zmien.⁶⁹ Medzi pozoruhodné patria výpovede Možného, ktorý už v roku 1980 vo svojej publikácii *Moderní rodina* hovorí o kríze rodiny a o vzniku neúplných rodín. Odvoláva sa na sčítanie ľudu v ČSR, kde výsledky poukázali na to, že na úplné rodiny pripadalo v danom čase len 32 %, čo znamená, že tvorili len jednu tretinu všetkých domácností.⁷⁰

Španiková hovorí o **prejavoch dysfunkčnej rodiny**, ako je narušená komunikácia medzi jednotlivými členmi, napätie, neistota, ohrozenie existencie a emocionálny stres. Satirová ako dôvod vzniku dysfunkčnej rodiny uvádza aj nedostatočný kontakt jej členov, nízke seba – hodnotenie a nezvládnutie zmien, ktoré nastali v rodine.⁷¹ Laca charakterizuje dysfunkčnú rodinu ako tú, v ktorej sa vyskytujú vážne poruchy niektorých, alebo všetkých funkcií. Rodina už nie je schopná zvládať problémy sama, preto je nutné ju podporiť

⁶⁶ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001, s. 33.

⁶⁷ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, s. 51.

⁶⁸ Porov. WOLIŇSKA, M. Problemy psychospołeczne w rodzinach samotnych matek. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 98.

⁶⁹ Porov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013, s. 360.

⁷⁰ Porov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno : Blok, 1990, s. 19.

⁷¹ Porov. ŠPANIKOVÁ, T. Rodina v zátěži a jej sprevádzanie. In *VÝCHOVA verzus TERAPIA - možnosti, hranice a riziká*. Bratislava : UK, 2011, s. 70.

zvonku.⁷² Pétiová poukazuje na dysfunkčnú rodinu hlavne z pohľadu nedostatku pozitívnych podnetov v emocionálnej, citovej a psychohygienickej oblasti. Nedostatok týchto podnetov spôsobuje, že deti pochádzajúce z takéhoto prostredia sú citovo nezrelé, ľahko podliehajú frustrácii, majú sociálnopatologické prejavy správania a poruchy v sociálnych vzťahoch. Prajsner k znakom dysfunkčnej rodiny pridáva nedostatok intimity, zakorenenie v hanbe, zaoberanie sa svojimi problémami, ktoré nerieši, zaoberanie sa konfliktom a frustráciou, vytvorenie hraníc medzi členmi rodiny.⁷³

Viacerí odborníci poukazujú na skutočnosť, že vznik deviantných foriem správania detí (kriminalita, patologické závislosti, delikvencia) má úzku súvislosť s emocionálnym zlyhaním rodiny.⁷⁴ „Zlyhanie emocionálnej funkcie môže viesť k nedostatočnému záujmu o dieťa, jeho opusteniu, sociálnemu osireniu, alebo aj týraniu a zneužívaniu. Dôvodom býva psychopatológia rodičov.“⁷⁵

V súčasnej dobe sa v dôsledku spoločenských, ekonomických a hospodárskych zmien stále viac stretávame s pojmom **ohrozená rodina**. Ak rodina neplní svoje funkcie z rôznych dôvodov, stáva sa rodinou ohrozenou. Matoušek definuje ohrozenú rodinu ako tú, v ktorej dochádza k nerovnováhe v sociálnom fungovaní. Táto nerovnováha je zapríčinená interakciami medzi členmi rodiny, alebo medzi rodinou a subjektmi. Ohrozená rodina nie je schopná zvládať tieto interakcie vlastnými silami, preto potrebuje pomoc zvonku.⁷⁶ Súčasná doba sa vyznačuje krízou rodiny, na ktorú poukazujú rôzne štúdie a výskumy doma i v zahraničí. Ivo Možný, venujúc sa problematike rodín už v roku 1980 „predpovedal“, že v budúcnosti vzrastie počet neúplných rodín na čele s matkou, ale pribudne aj počet neúplných rodín na čele s otcom. Takisto hovoril o náraste slobodných matiek.⁷⁷ Vychádzajúc z dnešných štatistík musíme so smútkom konštatovať, že jeho predpovede sa splnili. Podobná situácia je v Poľsku, kde analýzy z rokov 1970-2002 hovoria o náraste osamelých rodičov s deťmi. Počet domácností, ktoré tvoria osamelé matky s deťmi do 24 rokov, vzrástol o 24,1%.⁷⁸

⁷² Porov. LACA, S.: *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

⁷³ Porov. WOLICKI, M. Dysfunkcyjność rodziny a niepełnosprawność dzieci. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 88.

⁷⁴ Porov. PÉTIOVÁ. *Názory a postoje mladých lidí žijících v dětských domovech na Slovensku ku konzumácii drog*. Bratislava : 2000, s. 9.

⁷⁵ LOZSÍ, L. *Socioterapia*, Bratislava : Asociácia socioterapie a psychoterapie, 2013, s. 60.

⁷⁶ Porov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013, s. 359.

⁷⁷ Porov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno : Blok, 1990, s. 166.

⁷⁸ Porov. SZUKALSKI, P. Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach EU. In *RODZINA w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004, s. 29.

Podľa amerických štatistík z roku 2000 rozpadom manželstiev vzniká 40% rodín s osamelým rodičom.⁷⁹ V západných krajinách postupne rastie aj počet osamelých otcov, ktorí majú v starostlivosti deti po rozvode.⁸⁰ Rodina v súčasnej dobe sa viac ako inokedy stretáva s rôznymi záťažovými situáciami. Ak nemá dostatok síl sa so záťažou vyrovnáť, alebo problémy nerieši, často je ohrozená jej existencia. Španíková hovorí o jednotlivých **druhoch kríz**, ktoré môžu rodinu postihnúť. Sú to krízy, ktoré súvisia s:

- vývinom dieťaťa,
- vývinovými etapami v rodine,
- náhlymi životnými udalosťami,
- manželskou krízou,
- krízy z očakávaných zmien (tranzitórne krízy v rodine).⁸¹

Iní autori delia **rodinné krízy** na *tranzitórne* (očakávané) a *katastrofické* (neočakávané – choroby, smrť).⁸² Sobotková kladie dôraz na porozumenie toho, ako rodiny fungujú a nájdenie „mechanizmu“ na to, ako dokážu obnovovať svoje sily aj v ťažkých životných okolnostiach, keď sú v stresových situáciách. Viacerí autori (napr. Walshová) sa snažia presunúť svoj pohľad od výskumu patológie rodiny k výskumu zdravého rodinného fungovania (kompetencii rodín voči ťažkostiam života).⁸³

2.1.1 Kohabitácia

Krízu v rodinách spôsobujú rôzne činitele. Medzi najčastejšie príčiny vedúce ku kríze a následnému rozpadu rodín patrí existencia alternatívnych foriem spolužitia, závislosti, domáce násilie, finančné problémy. Čoraz častejšie sa objavujú ako dôvody rozpadu manželstiev psychické problémy jedného z manželov.⁸⁴

Dnes sa stále viac do popredia dostávajú rôzne spôsoby spolužitia, ktoré zatláčajú tradičný model rodiny do úzadia. Medzi alternatívne spôsoby manželského spolužitia patrí napr. konkubinát alebo manželstvo na skúšku. Synonymom k pojmu konkubinát je kohabitácia, nezosobášené spolužitie, neformálne manželstvo, alebo faktické manželstvo.

⁷⁹ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001, s. 130.

⁸⁰ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, s. 134.

⁸¹ Porov. ŠPANÍKOVÁ, T. Rodina v záťaži a jej sprevádzanie. In *VÝCHOVA verzus TERAPIA - možnosti, hranice a riziká*. Bratislava : UK, 2011, s. 67-70.

⁸² Porov. HANÁKOVÁ, I. Rodinná terapia a poradenstvo – systémová pomoc pre rodiny v kríze. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011, s. 118.

⁸³ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001, s. 157.

⁸⁴ Porov. KAKALEJ, M. Psychické príčiny ako dôvod krízy rodiny východiská z nej. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcii manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013, s. 142.

Pod týmito pojmami rozumieme zväzok bez formálneho uzatvorenia manželstva, v ktorom muž a žena spoločne bývajú a spoločne hospodária.

Odborníci hovoria o 4 základných typoch kohabitácií:

- porozvodové kohabitácie,
- snúbenecké spolužitie,
- dočasné spolužitie,
- spolužitie ako náhrada manželstva

Počet kohabitujúcich párov každým rokom stúpa. Dokazujú to aj sčítania na Slovensku. Sčítanie z roku 1991 udáva 20 864 faktických manželstiev, do roku 2001 stúpol ich počet na 30 466.⁸⁵ Posledný cenzus z roku 2011 udáva viac ako 89 000 kohabitujúcich párov. Analýza osôb, ktoré žijú v kohabitáciách dlhodobo poukazuje na skutočnosť, že tento typ spolužitia vyhľadávajú častejšie osoby bez náboženského vzdelania, osoby s nižším vzdelaním a osoby rómskej národnosti.⁸⁶

Osoby v kohabitačných vzťahoch túžia po autonómii a zdôrazňujú svoju individualitu,⁸⁷ dôvodom pre ich existenciu je predovšetkým pohodlie, ekonomické dôvody pocit slobody a aktívnosti.⁸⁸ Zaujímavosťou je, že rôzne štúdie z celého sveta poukazujú na to, že tento spôsob života pred svadbou zvyšuje riziko neskoršieho rozvodu (o 40 až 85%). Štatistiky hovoria v neprospech konkubinátov – ktoré sa rozpadávajú oveľa častejšie ako riadne uzavreté manželstvá. V Británii je priemerná trvácnosť konkubinátov menšia ako dva roky a u 84 % konkubinátov dochádza k rozpadu do 5 rokov (výskum z roku 2000). Nezosobášení rodičia sa rozchádzajú v porovnaní so zosobášenými párami 4 – 5 krát viac.

Britská štúdia porovnávala násilnú činnosť na deťoch u zosobášených (biologických) rodičov a rodičov, ktorí žili alternatívnym spôsobom života (alebo v jednorodičovskej rodine). Výsledky štúdie poukázali na to, že v konkubinate je 20 krát vyššie riziko týrania detí (rodičia žijúci v konkubinate). V nerodičovskej rodine je riziko týrania detí o 6-40 krát vyššie, ako v rodine, ktorá žije v uzavretom manželstve (americká

⁸⁵ Porov. TYDLITÁTOVÁ G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In *Sociológia* 43, 2011, č. 1, s. 32.

⁸⁶ Porov. ŠPROCHA, B. – VAŇO, B. – BLEHA, B. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava : Prognostický ústav SAV, 2014, s. 51.

⁸⁷ Porov. POKRYWKA, M. *Małżeństwo i kohabitacja jako alternatywne wzory życia rodzinnego wśród młodzieży maturalnej*. In *Inowacje psychologiczne. Rozprawy i artykuły naukowe*, ISSN 229-0275. 2012, č. 1, s. 114.

⁸⁸ Porov. ŠLOSÁR, D. Preferencie pri párovom spolužití. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013, s. 33.

štúdia).⁸⁹ Negatíva konkubinátov môžeme pozorovať aj na výskume Brownovej, ktorá zistila, že partneri žijúci v týchto vzťahoch sú depresívnejší, ako manželia. Dôležité sú aj údaje z výskumov, ktoré poukazujú na to, že kohabitujúce dvojice, ktoré neskôr uzavreli manželstvá, častejšie končia rozvodom.⁹⁰

Oddialenie manželstva "na neskôršie" alebo úplné odmietnutie možnosti uzavrieť manželstvo, je praktizované čoraz častejšie. Na túto skutočnosť poukazujú výsledky výskumov na Slovensku, aj v zahraničí. Vo výskume uskutočnenom v Poľsku v roku 2013 vidíme, že viac ako tri pätiny respondentov (63%) súhlasí s tým, že rozhodnutie o založení manželstva je odkladané na neskôr.⁹¹

2.1.2 Domáce násilie

Násilie (či už fyzické, alebo psychické), ktoré sa deje v rodine je ťažko dokázateľné, o to viac však zanecháva hlboké stopy v psychike žien a detí, ktoré sú najčastejšie jeho obeťami. Násilie môže byť namierené priamo, alebo na tretiu osobu s motívom donútiť osobu k poslušnosti (udretie dieťaťa, aby matka urobila požadovanú činnosť)⁹² Pollak predstavuje **model násilia v rodine**. Je založený na troch predpokladoch:

- pravdepodobnosť, že muž bude v rodine násilný vzrastá, ak sám pochádza z rodiny kde bolo domáce násilie,
- pravdepodobnosť, že žena neodíde od muža páchajúceho násilie závisí od toho, či sama pochádza z rodiny, kde sa násilie páchalo,
- osoby ktoré zažívali v detstve domáce násilie majú tendenciu vyhľadávať partnerov, ktorí tiež pochádzajú z rodín, kde bolo páchané násilie.

Výskumy Kalmussa a Strausa poukazujú na to že násilie v manželstve ide ruka v ruku so závislosťou ženy od muža. Autori zdôrazňujú, že jedným z dôvodov násilia mužov je túžba mať v manželstve dominantnú pozíciu.⁹³ Leszczińska vykresľuje typického násilníka, ako človeka (väčšinou je to muž), ktorý má problémy so sebakontrolou a má výrazné

⁸⁹ Porov. FABIÁN, A. Sobášť sa: Áno? Nie? In *Metamorfózy rodiny v kontexte postmodernej spoločnosti*. Košice : Vienaľa, 2010, s. 146-147.

⁹⁰ Porov. KOPČOVÁ, K. Kohabitácia ako novodobý fenomén spolužitia. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcii manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013, s. 177.

⁹¹ Porov. HIPSZ, N. Społeczne oceny alternatyw życia małżeńskiego. In *Komunikat badan*. 2013/ 32/ BS, s. 6.

⁹² Porov. ŻOLTEK, S. Premoc w ujęciu prawnokarnym. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2012, s. 19.

⁹³ Porov. DZIERŻANOWSKA-PESZKO, J. Psychologiczne aspekty przemocy w związkach partnerskich. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2012, s. 70-71.

emocionálne problémy. Mazur tvrdí, že násilník pochádza z rodiny, v ktorej bol otec dominantnou postavou a matka bola poslušná a podriadená mužovi. Za agresivitou sa ukrýva strach a za svoju frustráciu násilník obviňuje iných, slabších od seba. Nemá uspokojené vlastné potreby, cíti sa v živote nešťastný a rád dominuje. Násilník najčastejšie prežíva pocity hnevu a nenávisti. Na kontrolovanie partnerky používa silu.⁹⁴

Slovensko je kritizované Európskou úniou z dôvodu, že nerobí pravidelné prieskumy o týraní detí. Z prieskumov, ktoré v rámci Slovenska máme k dispozícii však môžeme konštatovať, že domáce násilie je veľmi rozšírené. V roku 1999 urobilo prieskum združenie SLONAD na vzorke 5 230 detí od veku od 15 – 16 rokov. Výsledky prieskumu poukázali na to, že až štvrtina opýtaných detí zažila od svojich rodičov fyzické násilie ako je bitie, kopanie, alebo rezanie.⁹⁵ Aj výsledky prieskumu z roku 2008, ktorý previedla Bodnárová so ženami na Slovensku vyplýva, že násilie zo strany partnera uviedlo 21,2% žien vo veku od 18 do 65 rokov (každá piata žena). To, že domáce násilie vzrástlo, potvrdzuje porovnávanie výskumov z roku 2002 a 2008.⁹⁶ Celonárodný prieskum na Slovensku priniesol alarmujúce výsledky – podľa nich zažilo psychické alebo fyzické násilie približne každé piate dieťa na Slovensku. Psychológ Matula tvrdí, že je to z dôvodu zlého nastavenia nášho systému starostlivosti.⁹⁷

Jednou z dôležitých oblastí, na ktoré sa sanácia rodín zameriava, je práve prevencia domáceho násillia a jeho zníženie. Každá vyspelá krajina vypracúva programy a ponúka krízovú intervenciu aj v tejto oblasti. Štatistiky, ktoré ponúkajú jednotlivé krajiny poukazujú na stav domáceho násillia a jeho vývoj. Z vysokého počtu násilných činov, ktoré sa dejú v rodinách, je zrejmé, že sa potrebujeme zamerať nielen na zamedzenie násillia v rodinách, ale hlavne na jeho prevenciu. Musíme však konštatovať, že Slovensko zaostáva v prevencii domáceho násillia, ako aj v krízovej intervencii. Potvrdzuje to svojimi výskumami aj Matulayová, ktorá tvrdí, že matky s deťmi nemôžu očakávať účinnú a promptnú pomoc ani od súčasnej legislatívy, ani od súdnictva, či polície. Jedinou reálnou pomocou sú podľa nej organizácie tretieho sektora – osobitne tie, ktoré zriadili krízové

⁹⁴ Porov. LESZCZIŃSKA, B. Spravca przemocy czy...ofiara? Uwarunkowania przemocy w rodzinie na podstawie danych Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzine w Opolu. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2012, s. 88.

⁹⁵ Porov. LACA, S.: *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2014-01-07]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

⁹⁶ Porov. MATULAYOVÁ, E. K potrebe rozvoja poradenstva pre týrané manželky a partnerky (a k potrebe sociálneho výskumu). In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúciám manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013, s. 201.

⁹⁷ Porov. *Detský ombudsman*. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.detskyombudsman.sk/za-tyranie-deti-moze-zle-nastaveny-system-tvrdi-psycholog>.

centrá pre týrané matky s deťmi.⁹⁸ Na nedostatočnú prevenciu, ale aj krízovú intervenciu v oblasti domáceho násilia na Slovensku, poukazuje aj nedostatočný počet zriadených krízových centier. Na Slovensku je zriadených približne štyridsať krízových centier.⁹⁹ Ponúkajú ubytovanie pre ženy s deťmi, ktoré prišli pre domáce násilie o strechu nad hlavou, ale aj pre tie, ktoré sa potrebujú pred násilníkom skryť. Vláda mala v pláne vybudovať ďalšie krízové centrá pre obe domáceho násilia, no ubytovacie priestory pre týrané ženy a ich deti výrazne nepribudli.

Na ochranu a podporu žien existujú v rámci celého sveta rôzne organizácie a skupiny. V Poľsku je najväčšia časť týchto skupín kresťanská a tvoria ju najmä katolícke organizácie.¹⁰⁰

Vychádzajúc z nedostatočnej prevencie domáceho násilia na Slovensku, sme sa zamerali na výskyt násilia a jeho prevenciu v iných krajinách. V Poľsku bola vydaná v roku 2011 **Charta práv pre osoby zažívajúce násilie v rodine**, ktorá bola rozposlaná všetkým jednotkám Polície a strediskám pomoci pre obe domáceho násilia. Roku 2012 bola Listina práv preložená do troch jazykov (anglický, ruský a nemecký). V roku 2012 vydalo Ministerstvo spravodlivosti v spolupráci s Ministerstvom práce **Informátor pre osoby zažívajúce domáce násilie**. Nachádzajú sa v ňom vzory tlačív a informácie o možnostiach a spôsoboch pomoci.¹⁰¹

Výskum výskytu domáceho násilia v Čechách v roku 2006 poukazuje na to, že väčšina prípadov násilia je dlhodobá (59%) a často sa odohráva v prítomnosti detí (57%). K podobným zisteniam dospel aj výskum z roku 2001.¹⁰² Výskumy v Česku hovoria o tom, že každá piata žena je obeťou násilia, zatiaľ kým v Rusku je obeťou už každá štvrtá žena.¹⁰³ Ešte nepriaznivejšie výsledky priniesol najrozsiahlejší prieskum v EU z roku 2014, ktorý uskutočnila agentúra FRA – jedna z troch žien (33%) zažila fyzické alebo sexuálne

⁹⁸ Porov. MATULAYOVÁ, E. K potrebe rozvoja poradenstva pre týrané manželky a partnerky (a k potrebe sociálneho výskumu). In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúciám manželstva*. s. 205.

⁹⁹ *Adresár organizácií, ktoré poskytujú pomoc*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.kmotricky.sk/potrebujem-pomoc/>.

¹⁰⁰ Porov. KAPERA, K. *Raport o sytuacji polskich rodzin*. Warszawa : Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny, 1998, s. 195.

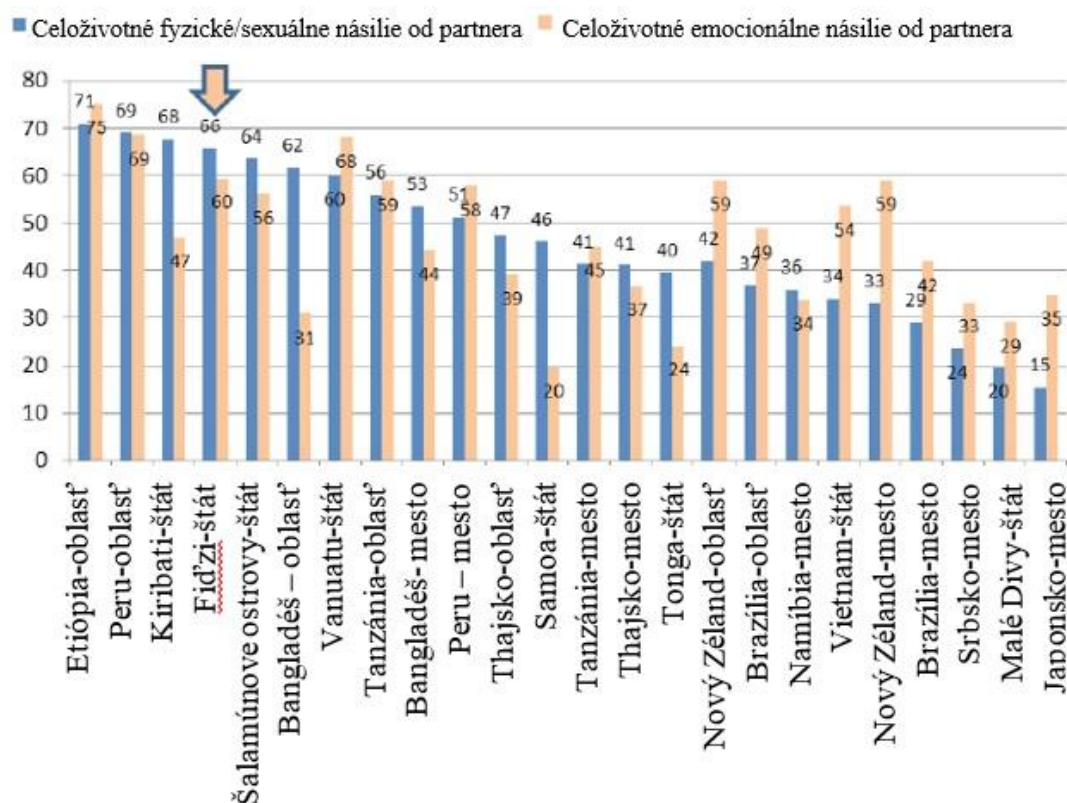
¹⁰¹ Porov. LEWOC, M. Monitoring spraw dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem wytycznych Prokuratora Generalnego. In *Jak skuteczne chronić ofiary przemocy w rodzinie*. Opole : LEX, 2012, s. 170-171.

¹⁰² Porov. *Domáci násilí*. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.domacinasili.cz/statistiky/shrnuti-zakladnich-vysledku-cervenec-2006/>.

¹⁰³ Porov. *В России каждая четвертая женщина подвергается физическому насилию*. [online]. [2014-02-17]. Dostupné na internete: <http://www.mr7.ru/articles/98676/>.

násilie od dovŕšenia veku 15. rokov.¹⁰⁴ V roku 2011 sa uskutočnil **celosvetový výskum**, ktorý sa týkal celoživotného fyzického sexuálneho aj psychického násilia od partnera. Výskumu sa zúčastnili ženy od 15 do 64 rokov. Výsledky výskumu uvádzame v Grafe 1. Poukazujú na zlú situáciu v rodinách v rámci celého sveta.¹⁰⁵

Pomoc patologickej rodine vyžaduje spoluprácu štátu, Cirkvi aj tretieho sektora. Je to právna, sociálna, duchovná pomoc poskytovaná cez rôzne inštitúcie, zaoberajúce sa patológiou rodín (psychologické poradne, terapeutické centrá, Cenacollo, centrá pre rodinu, FENESTRA atď.)



Graf 1 Prevalencia celoživotného partnerského násilia na celom svete¹⁰⁶

¹⁰⁴ Porov FRA - Agentúra EÚ pre základné ľudské práva. *Násilie páchané na ženách, celoeurópsky prieskum. Stručný prehľad výsledkov*. Luxemburg, 2014, s. 17.

¹⁰⁵ Porov. Women's Crisis Centre. *Somebody's Life, everybody's Business! National Research on Women's Health and Life Experiences in Fiji (2010/2011): A survey exploring the prevalence, incidence and attitudes to intimate partner violence in Fiji*. Fiji : Women's Crisis Centre, 2013, s. 139.

¹⁰⁶ Porov. Women's Crisis Centre. *Somebody's Life, everybody's Business! National Research on Women's Health and Life Experiences in Fiji (2010/2011): A survey exploring the prevalence, incidence and attitudes to intimate partner violence in Fiji*. Fiji : Women's Crisis Centre, 2013, s. 139.

Krízové centrá pre osamelé matky

Keďže situácia osamelých matiek je často veľmi nepriaznivá, v rámci celého sveta sa v jednotlivých štátoch nachádzajú krízové centrá. V Kambodži sa nachádza krízové centrum zamerané na prevenciu násillia v rodinách a na vzdelávanie skupín obyvateľstva. Ponúka vzdelávanie pre deti, mládež, ale aj profesionálne skupiny. V ponuke sú témy ako: cyklus násillia, vplyv domáceho násillia na deti, nezdravé a zdravé vzťahy, ako pomôcť niekomu, kto bol zneužitý a kde vyhľadať pomoc.¹⁰⁷ V Kambodži sa nachádza aj výskumné centrum pre ženy rodiny v kríze, ktoré je určené na zníženie domáceho násillia a rodinných konfliktov. Ponúka 24 hod krízovú linku, ktorá poskytuje okamžitú intervenciu tisíckam obetí domáceho násillia. K dispozícii je aj zariadenie, kde sa nachádza 28 postelí pre dospelých a deti, ktorí sú v bezprostrednom ohrození života. Je tu poskytovaná individuálna terapia, skupinové poradenstvo a psycho-vzdelávacia podpora pre stovky obetí domáceho násillia v ohrození života.¹⁰⁸

Krízové centrá po celom svete ponúkajú rôzne služby pre ľudí v núdzi. V Škótsku, v meste Edinburgh sa nachádza Krízové centrum (KC), ktoré ponúka služby prenocovania a osobných stretnutí s ľuďmi v núdzi. KC je otvorené pre spätnú väzbu klientov – aj prostredníctvom dotazníkov. Spätná väzba je dôležitá z pohľadu ďalšieho vývoja a smerovania KC. Štatistický prieskum v meste Edinburgh poukázal na hlavné dôvody využívania krízového centra, ako sú samovražedné myšlienky, úzkosť, vzťahové problémy, trauma.¹⁰⁹ Osamelé matky v núdzi nemajú vytvorené vhodné podmienky v každej krajine. V niektorých krajinách sú na okraji spoločnosti, ktorá ich odmieta a stigmatizuje. Jednou z takýchto krajín je aj Vietnam, kde do nedávna (r. 2000) deti slobodných matiek boli diskriminované, napríklad pri žiadosti o dávky sociálnej starostlivosti. Situácia slobodných matiek sa vo Vietname v posledných rokoch zmenila, pretože materstvo slobodnej matky bolo v krajine konečne legalizované.¹¹⁰ Vo Vietname existujú dva domovy pre osamelé matky, ktoré sú prevádzkované Cirkvou. Jeden je v Hue, provincii Thua Thien-Hue (založený v roku 1995), druhý je domov Nguyen Bieu. Domov v Hue slúži pre ženy, ktoré nemajú financie a chcú prerušiť tehotenstvo z dôvodov

¹⁰⁷ Porov. *The center for women & Children in crisis*. [online]. [2015-02-02]. Dostupné na internete: http://www.cwcic.org/cwcic_prevention_education.php.

¹⁰⁸ Porov. *Women's Crisis & Family Outreach Center*. [online]. [2015-02-02]. Dostupné na internete: http://twcfoc.org/_pdf/2013spring.pdf.

¹⁰⁹ NICHOLSON, J. *The Evaluation of Edinburgh Crisis Centre's first 3 years, 2006 – 2009*. [online]. [2014-02-02]. Dostupné na internete: <http://www.edinburghcrisiscentre.org.uk/wordpress/wp-content/uploads/2011/06/Evaluation-Report.doc>.

¹¹⁰ Porov. *Single motherhood legalized in Vietnam*. [online]. [2013-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.thefreelibrary.com/Single+motherhood+legalized+in+Vietnam.-a062708837>.

opustenia partnermi. Počas pobytu majú osamelé matky zabezpečený pokoj, venujú sa šitiu oblečenia, práci v záhrade, alebo cvičeniu. Rehoľné sestry zachovávajú tajomstvo o ich tehotenstve a ženy im dávajú po pôrode svoje deti, aby sa mohli vrátiť späť do školy, práce alebo sa v budúcnosti vydali. O deti sa starajú v miestnom cirkevnom centre, alebo ich adoptujú katolícke páry.¹¹¹ Za pozornosť stojí aj pomoc vietnamského muža rímskokatolíka z mesta Nha Trang, ktorý otvoril svoje dvere slobodným tehotným ženám vo Vietname.¹¹²

2.1.3 Chudoba rodín

Podľa výsledkov výskumov patria neúplné rodiny do kategórie rodín, ktoré sú najviac ohrozené chudobou a vylúčením na okraj spoločnosti. Chudoba rodín so sebou prináša znevýhodnenie vo všetkých oblastiach života. Týka sa nedostatočnej výživy, obmedzenia prístupu ku vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti, neschopnosti začleniť sa do školského kolektívu formou doplnkových školských činností, ako aj absencie kultúrneho života. Túto situáciu potvrdzujú aj výskumy v Poľsku, kde v roku 2008 pod hranicou chudoby bolo viac ako 15% neúplných rodín. Znamená to, že rodinám žijúcim na hranici chudoby nechýbajú len vyššie potreby, ale základné potreby, ako sú ochrana zdravia, možnosti vzdelávania a to ich privádza ku sociálnej a biologickej degradácii.¹¹³ Putkiewicz a Zahorska poukazujú na dramatickú situáciu v poľských rodinách s nízkym príjmom, z hľadiska nízkej možnosti vzdelávania, životnej perspektívy detí a chudoby. Jedným z následkov nízkych príjmov rodín je nedostatočná výživa. Z výsledkov výskumov vyplýva, že až 30% detí a mládeže muselo byť v roku 2006 zahrnutých do programu výživy.¹¹⁴

¹¹¹ Porov. *Vietnam nuns open home women to prevent abortions*. [online]. [2013-08-02]. Dostupné na internete: http://www.praisethealmighty.com/mar_16_2010/vietnam_nuns_open_home_for_women_to_prevent_abortions.php.

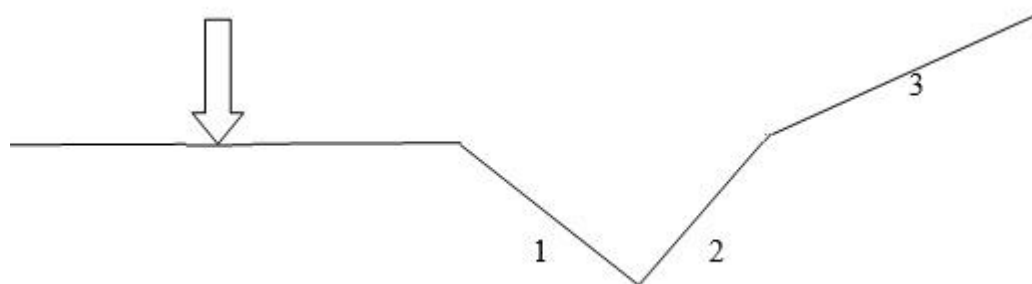
¹¹² Vietnam je krajina s najvyšší počtom interrupcií na svete. V roku 2006 bolo vykonaných viac ako 114.000 interrupcií v štátnych nemocniciach v Ho Či Minovom meste – čo prevyšuje počet narodení. Porov. *A Vietnamese man shelters unwed mothers*. [online]. [2013-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2008/0528/p04s01-wosc.html>.

¹¹³ Porov. OŁDAK, M. Politika społeczna na rzecz rodziny i jej znaczenie w tworzeniu praw i nierówności wynikających z płci, wieku i statusu społeczno-ekonomicznego na przykładzie rodzin niepełnych. In *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*. Warszawa : Wydawnicwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010, s. 325.

¹¹⁴ Porov. LEŚ, E. Polityka rodzinna wobec rodzin o niskich dochodach. Mechanizm wzmacniający czy redukujący nierówności? In *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*. Warszawa : Wydawnicwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010, s. 271-275.

Medzi najnovších expertov v oblasti chudoby patria Corbert a Fikkert, ktorí v knihe *Keď pomoc škodí* opísali nevhodné prístupy, ktorých sa mnohí ľudia dopúšťajú v snahe pomôcť chudobným rodinám. Nevhodná pomoc často rozmnožuje frustráciu na strane darcu aj obdarovaného a preto Corbert opisuje správne prístupy inovatívnych foriem. Pri práci s chudobnými je najdôležitejšie rozlíšiť, či daná situácia vyžaduje úľavu, nápravu alebo rozvoj (Schéma 1). **Úľava** je naliehavé a dočasné poskytnutie pomoci v kríze, keď si človek (rodina) nevie pomôcť sám. **Náprava** je snaha obnoviť stav ľudí do pôvodných pozitívnych podmienok pred krízou. **Rozvoj** je premena, ktorá nutne v sebe zahŕňa spoluprácu ľudí, ktorým pomáhame.¹¹⁵ Corbert tvrdí, že len ľudia patriaci do 1. kategórie v časti „Úľava“ nie sú schopní si sami pomôcť a vyžadujú pomoc z vonku. Patria tu siroti, niektorí starí, ťažko zdravotne postihnutí, mentálne chorí bezdomovci a obeť katastrof. Corbert tvrdí, že ak k ľuďom, ktorí už nepotrebnú úľavu, sa správame akoby boli v núdzi, spôsobujeme im viac škody ako úžitku. Znamená to, že náprava alebo rozvoj budú vyžadovať aktívnu účasť chudobných.¹¹⁶

*Schéma 1 Úľava, náprava, rozvoj*¹¹⁷



Mnohé rodiny aj na Slovensku sú zasiahnuté chudobou. Pomoc rodinám v situáciách chudoby je aktuálna a závisí od ochoty a schopnosti štátu, organizácií a tretieho sektora, ako aj od ochoty rodín spolupracovať na zlepšení svojej nežiaducej situácie. **Generačná chudoba** je chudoba aspoň dvoch po sebe idúcich generácií. Naproti

¹¹⁵ Porov. CORBET, S. – FIKKERT, B. *Keď pomoc škodí. Ako zmierniť chudobu bez ublíženia chudobným a vám samým*. Bratislava : Porta libri 2012, s. 116.

¹¹⁶ Porov. CORBET, S. – FIKKERT, B. *Keď pomoc škodí. Ako zmierniť chudobu bez ublíženia chudobným a vám samým*, s. 121.

¹¹⁷ CORBET, S. – FIKKERT, B. *Keď pomoc škodí. Ako zmierniť chudobu bez ublíženia chudobným a vám samým*, s. 116.

tomu chudoba **situačná** je definovaná ako nedostatok zdrojov v dôsledku konkrétnej situácie (udalosti), napríklad úmrtie, chronická choroba, rozvod. Situačná chudoba má kratší čas trvania a je oveľa jednoduchšie sa z nej vymaniť, ako z chudoby generačnej.¹¹⁸

Payne hovorí o chudobe a zdrojoch, aké sú potrebné k prekonaniu chudoby. Schopnosť vymaniť sa z chudoby totiž podľa nej nezávisí len od finančných zdrojov, ale oveľa viac od ostatných zdrojov. Patria tu zdroje finančné, emocionálne, mentálne, duchovné, fyzické, podporné systémy, modely vzťahov, znalosti nepísaných pravidiel a techniky prekonávania ťažkostí. Payne hovorí o dôležitosti rozvinúť všetky zdroje, aké má rodina k dispozícii, aby sa z chudoby mohla dostať.¹¹⁹ Levická hovorí o sociálnej opore, ktorá môže byť poskytovaná rôznymi spôsobmi. Táto opora môže byť emočná, formou osobnej väzby, informačná, praktická alebo vecná.¹²⁰

Z hľadiska správneho nastavenia rodinnej politiky je vzhľadom na nutnosť nápravy ekonomicko-kultúrneho statusu rodín vytvoriť premyslený systém stabilnej podpory príjmov pre najslabšie rodiny. Takýto vývoj modelu sociálnej politiky je zhodný s cieľmi EU v oblasti novej koncepcii sociálnej politiky.¹²¹

2.1.4 Rozpad rodín a psychická deprivácia detí

Ak hovoríme o kríze rodiny, znamená to, že rodina už neplní svoje funkcie, rodičia strácajú autoritu nad deťmi, rodina slabne. Členovia rodiny strácajú ochotu investovať čas a energiu v rodine a dochádza k jej úpadku. Rodina slabne ako inštitúcia, ale má to vážne následky aj pre spoločnosť.¹²² Ukazovateľmi postupujúceho rozkladu rodiny sú podľa Kruszynskej rozvody, separácie, nárast jednočlenných rodín (single), nárast neformálnych vzťahov, zdržiavanie sa plodenia a rozhodnutie mať deti kvôli vlastnému naplneniu, bez

¹¹⁸ Porov. KOTRADYOVÁ K. – BORSÍK O. Ubóstvo, jeho powody i skutki w życiu człowieka. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010, s. 153.

¹¹⁹ Porov. PAYNE, R. *Mosty z chudoby. Strategie pre profesionálov a komunity*. Košice : Equilibria s.r.o., 2010, s. 18.

¹²⁰ Porov. LEVICKÁ, J. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Trnava : FZaSP TU, 2000, s. 48.

¹²¹ Porov. LEŠ, E. Polityka rodzinna wobec rodzin o niskich dochodach. Mechanizm wzmacniający czy redukujący nierówności? In *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*. Warszawa : Wydawnicwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010, s. 282.

¹²² Porov. SZLENDIAK, T. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa : PWN, 2011, s. 378.

vytvárania vzťahu s otcom dieťaťa.¹²³ Kantor k dôvodom rozpadu rodín pridáva agresiu, minulosť manžela, rozdielny svetonázor, vzťahy s rodinou, neplodnosť a pod.¹²⁴

Nezvládnutá kríza rodiny prináša so sebou ničivé následky nielen pre rodičov, ale hlavne pre ich deti. Následky sú ďalekosiahle a často poznačia deštrukčne jednotlivcov na celý život. Matyjas charakterizuje situáciu a pocity dieťa v rozvádzajúcej sa alebo rozvedenej rodine:

- pocity osamelosti a odmietnutia,
- zúfalstvo a bezradnosť kvôli rozvodu rodičov,
- strata pocitu bezpečia,
- vznik neurotických syndrómov,
- negatívne zmeny v správaní: agresivita, záškoláctvo.,
- zmeny vo vzťahu rodič – dieťa:
(rodičia majú menej času pre dieťa, menšia citlivosť na emocionálne a fyzické potreby dieťaťa).¹²⁵

Odborníci upozorňujú na vznik porúch správania u detí, ktoré trpia následkami rozvodu svojich rodičov. Krátko po rozvode vzrastá u detí negativizmus, agresivita, impulzivita a neposlušnosť. Výskumy poukazujú na skutočnosť, že problémy chlapcov po rozvode rodičov bývajú zvyčajne vážnejšie a trvajú dlhšie ako u dievčat.¹²⁶

Štatistiky prinášajú výsledky, ktoré poukazujú na skutočnosť, že deti z rozvedených manželstiev sa rozvádzajú častejšie, ako deti pochádzajúce z rodín, ktoré sa nerozviedli.¹²⁷ Výskum Strzembosza zameraný na neplnoletých recidivistov priniesol výsledky, ktoré potvrdzujú, že z neúplných rodín pochádzajú neplnoletí recidivisti oveľa častejšie (40,2%), ako z úplných. Podobný pohľad vo svojich výskumoch predstavila Kolakowska, kde z 500 neplnoletých recidivistov len 49% malo oboch rodičov.¹²⁸

Štatistický úrad SR prináša štatistiky ohľadom rozvodovosti. V roku 2012 bolo rozvedených 10, 9 tisíc manželstiev (o 154 menej oproti roku 2011) a štvrtý rok po sebe

¹²³ Porov. WARZIWODA-KRUSZYNSKA, W. Rodzina w procese zmian. In *RODZINA w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004, s. 15.

¹²⁴ Porov. KANTOR, R. Rozwód i kohabitacja niepokojącym zjawiskiem współczesnej rodziny. In *Małżeństwo i rodzina w kontekście współczesnych wyzwań*. Tarnów : Mała Poligrafia Redempcyistów w Tuchowie, 2012, s. 72-73.

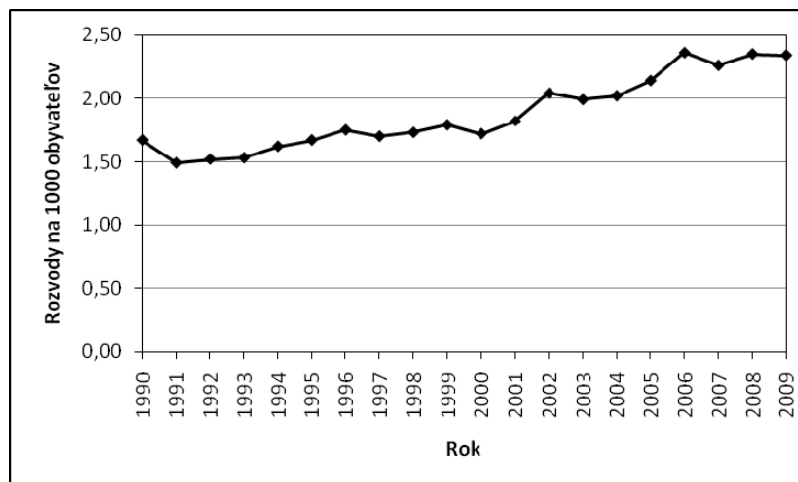
¹²⁵ Porov. MATYJAS, B. *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*. Warszawa : ZAK, 2008, s. 251.

¹²⁶ Porov. LACHYTOVÁ, L. Rodinné prostredie a jeho sociálna patológia. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 196.

¹²⁷ Porov. MÁCHOVÁ, J. *Spor o rodinu*. Praha : Mladá fronta, 1970, s. 98.

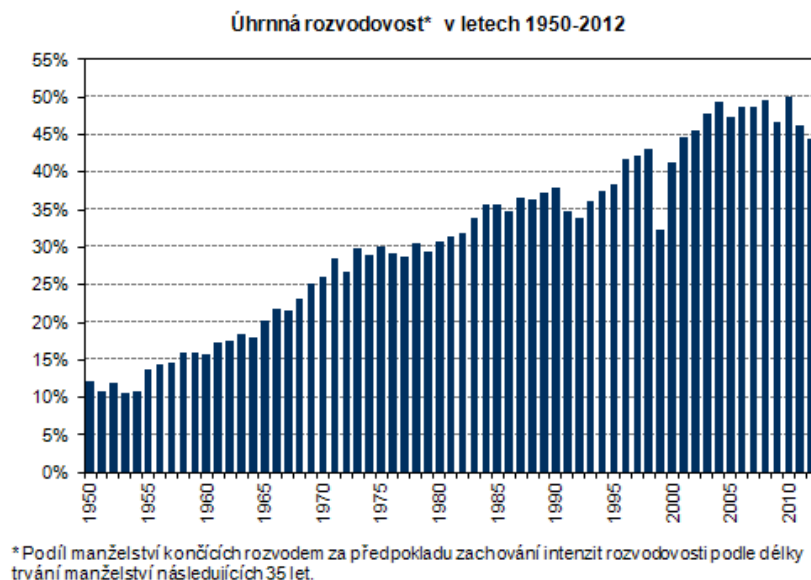
¹²⁸ Porov. WAŠKOWICZ, W. Rodzinne uwarunkowania wykolejenia społecznego. In *Wvbrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010, s. 244.

došlo k medziročnému poklesu počtu rozvodov. Hrubá miera rozvodovosti sa dostala na úroveň rokov 2002 – 2004.¹²⁹ Veľký počet rozvodov prináša so sebou nárast počtu detí v sociálnoprávnej ochrane a počtu osamelých matiek v krízových centrách, ako aj stúpajúcu psychickú depriváciu detí (ale aj ich rodičov). V Grafe 1 môžeme porovnať rozvodovosť na Slovensku v rokoch 1990 – 2009, z ktorej možno konštatovať stále rastúci počet rozvodov.



Graf 2 Hrubá miera rozvodovosti v SR (1990 – 2009)¹³⁰

Ak porovnáme vývoj rozvodovosti v Čechách, musíme konštatovať takisto stúpajúcu tendenciu rozvodovosti (pozri Graf 2).



Graf 3 Rozvodovosť v rokoch 1950 – 2012 v Česku¹³¹

¹²⁹ ŠÚ SR. *Trendy sociálneho vývoja v Slovenskej republike*. Bratislava, 2013, s. 6.

¹³⁰ TYDLITÁTOVÁ G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In *Sociológia* 43, 2011, č. 1, s. 43.

Rozvod rodičov dolieha najviac na deti. Výskum z roku 2011, kde sa skúmalo prostredie mladých ľudí pred príchodom do diagnostického alebo reedukačného centra priniesol zaujímavé výsledky. Príčinu zlyhania mladých ľudí podľa nich treba hľadať v rodinnom prostredí. Výskum porovnával údaje z rokov 1998, 2005 a 2011 a ukázal že v reedukačných a diagnostických centrách pribúda počet detí, ktoré pochádzajú z neúplných a doplnených rodín,¹³² ako aj z detských domovov.¹³³

Výsledky výskumov poukazujúcich na ničivé následky rozvodov sú výkričníkom pre celú spoločnosť. S rastúcim počtom rozvedených vzniká aj akási nová mentalita, ktorá pripúšťa rozvod, dokonca ho ospravedlňuje, alebo priamo propaguje voľné spolužitie ako alternatívu manželstva. Východiskom z tohto začarovaného kruhu sa črtá dôsledná príprava na manželstvo¹³⁴ – a to dlhodobá, už od detstva.

Psychická deprivácia detí

V českej odbornej literatúre je pojem „zanedbávanie dieťaťa“ odlišný od pojmu „psychická deprivácia dieťaťa“. **Zanedbávanie** je neuspokojovanie základných biologických potrieb dieťaťa, ktoré prevažne súvisí s nízkou socioekonomickou úrovňou rodiny. **Psychická deprivácia** je určité strádanie dieťaťa (sledované hlavne u detí umiestnených v ústavných zariadeniach). Deprivácia u dieťaťa nastáva absenciou individuálneho citového vzťahu s konkrétnym dospelým, ktorý by mu poskytoval citové bezpečie. K psychickej deprivácii môže dochádzať aj v rodinách a táto deprivácia nemusí byť spojená so zanedbávaním. Pri sanácii rodín je dôležité zistiť, či ide o zanedbávanie dieťaťa, alebo aj o jeho psychickú depriváciu. Zanedbávanie aj deprivácia sa vzťahujú na dlhodobú situáciu sociálneho prostredia a emočnej klímy v rodine.¹³⁵ Psychická deprivácia sa v odbornej literatúre používa aj pod názvom **citová deprivácia**. Podľa Vágnerovej je spôsobená nedostatkom emočných podnetov, absenciou stabilného vzťahu s matkou, z čoho vyplýva nedostatok sebadôvery, istoty a bezpečia u dieťaťa. Táto deprivácia vzniká

¹³¹ Rozvodovosť v rokoch 1950-2012. [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrrna_rozvodovost_v_letech_1950_2012.

¹³² **Doplnená rodina** – synonymum pre nevlastnú rodinu (rodinu, ktorá vznikla po druhom, alebo ďalšom sobáši jedného z rodičov). Názov doplnená rodina propaguje Zdeněk Matějček (Sobotková, 2001, s. 137).

¹³³ Porov. PETIOVÁ, M. *Deti, mládež a drogy*. Dostupné na internete: [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete:

http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/OddMladezASport/Vyskum/vystupy/deti_mladez_a_drogy.pdf.

¹³⁴ Porov. KUCHARČÍK, R. Vplyv skúsenosti rozpadu manželstva na víziu manželstva. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcii manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013, s. 118.

¹³⁵ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 40.

u dieťaťa, ak ho matka zanedbáva, alebo má k nemu ambivalentný, dokonca nepriateľský postoj. Deprivácia negatívne ovplyvňuje ďalší vývoj osobnosti dieťaťa.¹³⁶

Prostredie dysfunkčných rodín je často plné napätia, hádok a nenávisti. Deti pochádzajúce z takéhoto prostredia sú ohrozené a môžu sa prejavovať ako hašterivé, plačlivé, vzťahovačné, ťažko nadväzujú priateľstvá a nemajú zmysel pre spoluprácu. V dôsledku neustáleho strachu, žiarlivosti a obáv sú v živote často citovo labilné a ťažko prekonávajú životné ťažkosti.¹³⁷ Kravárová hovorí aj o možnosti vzniku patologického správania u detí, ktoré žijú v nepriaznivom výchovnom prostredí.¹³⁸ Podobný názor zastáva aj Sobotková, ktorá tvrdí, že dysfunkčný rodinný systém môže produkovať individuálnu psychopatológiu, ktorá sa môže prejaviť napríklad asociálnym správaním jednotlivcov, alebo užívaním návykových látok.¹³⁹ Už v roku 1958 Bowlby dospel k tomu, že „dieťa potrebuje rodiča rovnako ako jedlo a oddelenie dieťaťa od rodiča spôsobuje psychické zranenie dieťaťa“.¹⁴⁰

Súvislosť vzniku patologického správania u mladých ľudí s narušenými rodinnými vzťahmi potvrdzujú aj výskumy z roku 2012, ktoré previedla Petiová. Z výsledkov výskumu je zrejmé, že mladí ľudia majú vo vyššej miere skúsenosti so zneužívaním drog, ak žijú v rodinách so zhoršenými vzťahmi a naopak – respondenti, ktorí nemali skúsenosti s drogami častejšie uvádzali existenciu dobrých vzťahov s rodičmi, aj so súrodencami.¹⁴¹

Aj Máchová odvolávajúc sa na sociologické výskumy zastáva názor, že existuje priamy vzťah medzi manželským napätím a úspechom dieťaťa v škole. Deti, ktoré vyrastajú v atmosfére napätia a konfliktov medzi rodičmi, sú neurotizované a často je narušená ich sociálna adaptácia.¹⁴² Skutočnosť, že deti z dysfunkčných rodín majú narušené vzťahy k druhým ľuďom a správajú sa egoisticky častejšie ako deti z rodín úplných,

¹³⁶ Porov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha : Portál, 1999, s. 322.

¹³⁷ Porov. LACA, S.: *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

¹³⁸ Porov. KRAVÁROVÁ, M. Problémy a zmeny v súčasnej rodine. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010, s. 178.

¹³⁹ Porov. HANOBIK, F. Moderná spoločnosť a kríza rodiny. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 144.

¹⁴⁰ MIKLOŠKO, J. – ŽARNAY, Š. *Ohrozená rodina na Slovensku - v kontexte príčin vyňatia detí z detských domovov*. Bratislava : Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, 2007, s. 52.

¹⁴¹ Porov. PÉTIOVÁ, M. *Deti, mládež a drogy*. Dostupné na internete: [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete: http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/OddMladezASport/Vyskum/vystupy/deti_mladez_a_drogy.pdf.

¹⁴² Porov. MÁCHOVÁ, J. *Spor o rodinu*. Praha : Mladá fronta, 1970, s. 23.

dosvedčuje Preisová.¹⁴³ Menej vyhranený názor na prepojenie vzniku patologického správania u detí z dysfunkčných rodín zastáva Sobotková. Tvrdí, že ak dôjde k rozvodu, neznamená to ešte nevyhnutne trvalý handicap pre vývoj dieťaťa. Na druhej strane - v prejavoch delikventného správania u detí z rozvedených manželstiev nevidí okamžitú spojitosť s rozvodom rodičov. Vznik takéhoto správania u detí podriaďuje kritickej úvahe o dôvodoch vzniku problémov. Medzi nich môže patriť zdĺhavý konflikt medzi rodičmi, absencia otca, nižší ekonomický status rodiny atď.¹⁴⁴ Rozvod rodičov vyvoláva u detí pocit neistoty a bezmocnosť, ktoré ovplyvňujú myslenie a konanie detí.¹⁴⁵

Ak hovoríme o psychickej deprivácii detí, rozvod je jednou zo situácií, ktorá ju spôsobuje. Ktosi povedal, že rozvod je večný pohreb. Je to pohreb, ktorý sa nikdy nekončí. Rozvod robí vrahov z ľudí, ktorí si prisahali lásku až do smrti a jeho ničivé účinky sa najviac prejavujú na deťoch.¹⁴⁶

2.1.5 Prevencia sociálnopatologických javov

Termín „prevencia“ označuje činnosti, ktorých cieľom je zabrániť vzniku patologických prejavov spoločnosti. V pozitívnom zmysle tento termín označuje činnosti zamerané na minimalizovanie antisociálnych problémov jednotlivcov, rodín a skupín.¹⁴⁷

Autori, ktorí sa venujú problematike rodín poukazujú na dôležitosť podpory rodín a prevencii sociálnopatologických javov. Táto podpora je dôležitá zo strany širšej rodiny a priateľov, ale dôraz sa kladie aj na intenzívnu pomoc a podporu sociálnych pracovníkov a inštitúcií, ktoré sa venujú rodinám.¹⁴⁸ Prevencia sociálnopatologických javov sa v odbornej literatúre označuje aj termínom *prevencia sociálneho zlyhania*. Sociálne zlyhanie môže mať podobu závislosti, kriminality, nezamestnanosti, bezdomovectva, samovražedného správania, nedokončenia základného vzdelania, tehotenstva pred dovŕšením dospelosti a pod. Prevencia sociálneho zlyhania sa môže byť:

¹⁴³ Porov. PREISOVÁ KREJČÍ, A. Dopad krize rodiny na etická východiska výchovy a vzdelávania .In *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010, s. 308.

¹⁴⁴ Porov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001, s. 133-134.

¹⁴⁵ Porov. BUDAYOVÁ Z. – BERNÁTOVÁ J. Rozwód i jego wpływ na dziecko. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010, s. 74.

¹⁴⁶ Porov. HART, A. D. *Rozwód. Jak ratować dzieci*. Poznań : Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów W drodze, 2006, s. 29.

¹⁴⁷ Porov. LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita, 2003. *Metódy sociálnej práce*, s. 110.

¹⁴⁸ Porov. HANOBIK, F. Moderná spoločnosť a kríza rodiny. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 146.

- **primárna prevencia**
(všeobecná, nešpecifická, zameraná na všetkých ľudí),
- **sekundárna prevencia**
(zameraná na skupiny so zvýšeným rizikom sociálneho zlyhania),
- **terciárna prevencia**
(zameraná na osoby, kde sa riziko už manifestovalo: trestný čin, závislosť).

Odborníci tvrdia, že všeobecná prevencia nevystačí len s informáciami a výstrahami. V niektorých preventívnych programoch sa dokonca ukázalo, že to, čo malo odstrašovať, bolo napodobňované (kriminálne správanie, drogová závislosť).

Účinná nešpecifická prevencia musí zahŕňať celý životný štýl. Z toho dôvodu sa realizujú **preventívne programy** zamerané na zdravý pohyb, zdravú výživu, komunikáciu, riešenie konfliktov a pod.

Účinná špecifická prevencia spočíva na redukcii rizík, alebo na posilnení kontroly. Preventívne programy môžu reagovať na problém (problém s dlhmi), ale zároveň pripravovať klienta na podobné rizika v budúcnosti (posilňovanie finančnej gramotnosti).

Z praxe je známy efektívny **model prevencie drogových závislostí** u detí a mladých ľudí. Využíva sa pri ňom:

- tréning zručností odmietať drogy,
- tréning zručností na znižovanie stresu,
- tréning rozhodovania.¹⁴⁹

Prevencia zanedbávania starostlivosti o deti

Poskytovanie prevencie je zamerané na rôzne oblasti. Účinnosť prevencie zanedbávania starostlivosti o deti závisí od toho, v akom veku je ohrozené dieťa v rodine. Zahraničné výskumy dokazujú, že v prípade, ak je podpora ohrozeným rodinám poskytnutá včas (v rannom veku dieťaťa), nemusí dôjsť k vyňatiu dieťaťa z rodiny.

Programy podpory rizikových rodín

Pre rizikové rodiny je vytvorený program podpory, realizovaný v období po narodení dieťaťa. Inšpirovaný je **modelom intuitívneho rodičovstva**, ktorý poukazuje na nevedomé prispôbovanie sa rodičov potrebám dieťaťa. Toto správanie nastupuje rýchlejšie ako vedomé správanie. Prejavmi je reakcia na plač dieťaťa, prispôbovanie hlasu rodiča v kontakte s dieťaťom, neverbálnou mimikou. Programy včasnej intervencie

¹⁴⁹ Porov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013, s. 127-128.

vychádzajú z tohto modelu intuitívneho rodičovstva a podporujú rodičov, aby porozumeli signálom dieťaťa a posilnili jasnú komunikáciu medzi ním a rodičmi.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 107.

2.2 Sanácia rodín

Sanácia rodín je súbor opatrení sociálno-právnej ochrany, sociálnych služieb a rôznych programov, ktoré sú poskytované deťom, ktorých psychický, biologický a sociálny vývin je ohrozený a tiež ich rodičom. Základnou úlohou sanácie je poskytnúť rodine dieťaťa pomoc a tým aj podporiť samotné dieťa.¹⁵¹ Pojem sanácia rodín nie je zadaný v žiadnom z platných zákonov na Slovensku. Sanácia rodiny je realizovaná rôznymi činnosťami SPODaSK. Opatrenia sú realizované podľa Zákona č. 350/2005 a ich vykonávateľmi sú subjekty - štátna správa, samospráva, zariadenia a akreditované subjekty.¹⁵² Opatrenia sanácie rodín prebiehajú v kombinácii so sociálnymi službami podľa Zákona č. 448/2008,¹⁵³ v spolupráci so školami, cirkvami, lekármi a pod.

Všeobecne pod pojmom sanácia rozumieme obnovu, alebo úpravu niečoho. Pri sanácii rodiny ide skôr o úpravu výchovného rodinného prostredia. K sanovaniu rodiny by malo dochádzať už pri prvých vážnejších signáloch nepriaznivej situácie, nie až vtedy, keď je dieťa z rodiny vyňaté. Podľa odborníkov môže sanácia pomôcť predovšetkým v rodinách, kde sú citové väzby zachované.¹⁵⁴

Sanácia rodiny je zameraná aj na úpravu podmienok, v ktorých dieťa a jeho rodina žijú – avšak nielen na nich. Šáriská dáva do popredia aj úpravu „ducha“ rodiny. V procese sanácie rodiny totiž ide hlavne o uzdravenie vzťahov a nefunkčných schém.¹⁵⁵ Cieľom sanácie rodiny je predchádzať, zmierniť alebo eliminovať príčiny ohrozenia dieťaťa a poskytnúť rodičom dieťaťa pomoc a podporu, aby bola zachovaná rodina. Konkrétne ide o činnosti ktoré smerujú k tomu, aby dieťa nebolo odobraté z rodiny, alebo činnosti, ktoré umožňujú kontakt dieťaťa s rodinou v priebehu jeho umiestnenia v ústavnom zariadení.¹⁵⁶

V úprave rodinného prostredia je klientom nielen jednotlivec, ale celá rodina. Klientom sa stáva rodina ohrozená zlou sociálnou situáciou, zvýšeným stresom, izolovanosťou, neskúsenosťou rodičov s výchovou detí, ako aj patologickým správaním.

¹⁵¹ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 18.

¹⁵² Porov. *Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, čl. 1, §1.*

¹⁵³ Porov. *Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, čl. 1, § 2, ods.1-2.*

¹⁵⁴ Porov. FIRDA, M. Jeden krok vpred a opäť vzad (Význam prostredia rodiny a sanácia). In *Mosty k rodine*. 2012, roč. 3, č. 1, s. 20-21.

¹⁵⁵ Porov. ŠÁRISKÁ, Z. Hodnotový systém v procese uzdravovania rodiny. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011, s.147.

¹⁵⁶ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 18.

To všetko má dopad na vývoj dieťaťa. Práve v týchto situáciách potrebuje ohrozená rodina pomoc a podporu. Účinnosť podpory je závislá od včasnosti a dobrého zacielenia.¹⁵⁷

Jedna z foriem, ako účinne pomôcť rodine je sprevádzanie rodiny za účasti liečebného pedagóga. Odborné stretnutia majú na zreteli rozvoj rodiča a dieťaťa. Úsilím liečebného pedagóga je minimalizovať konflikt v rodine, posilniť spoluprácu manželov, spolupracovať na postupnom zvyšovaní rodičovských kompetencií.

Veľkým prínosom v práci s rodinou je vypracovanie SWOT analýzy, ktorá sa zameriava na slabé, aj na silné stránky rodinného fungovania a zároveň na príležitosti a ohrozenia rodiny. V kooperácii s rodičmi je stanovený pracovný kontrakt sprevádzania (cieľ, metódy, postupy, harmonogram, pravidlá, etapy). Frekvencia stretnutí s rodinou je rôzna – denné, týždenné alebo mesačné stretnutia.¹⁵⁸

2.2.1 Formy úpravy rodinného prostredia

Oblasti, v ktorých je realizovaná sanácia rodín sú rôznorodé. Patrí tu sociokultúrne znevýhodnenie rodiny, zdravotné znevýhodnenie členov rodiny, ohrozenie chudobou a sociálnym vylúčením, výchovné a vzťahové problémy v rodine, odňatie detí z rodiny do zariadení ústavnej starostlivosti.¹⁵⁹ Bursová zdôrazňuje oblasti sanácie rodín, na ktoré sa potrebujeme zamerať – zlepšenie vzťahov medzi manželmi, zlepšenie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, ako aj na celkovú úpravu rodinného prostredia, z ktorého boli deti odňaté.¹⁶⁰ Medzi typické problémy rodín, ktoré sú ohrozené sociálnym vylúčením patrí absencia bývania, nezamestnanosť, závislosti, diskriminácia, patologické trávenie voľného času detí, neschopnosť hospodáriť s peniazmi a nízke vzdelanie rodičov. Na vypracovanie individuálneho plánu sanácie rodiny je potrebné poznať situáciu rodiny, jej ťažkosti a príčiny problémov. Situácia dieťaťa je vyhodnocovaná v troch úrovniach – vývinové potreby dieťaťa, rodičovské zručnosti a rodinné prostredie.¹⁶¹ V rámci úpravy rodinného prostredia a jeho ozdravenia sa využívajú rôzne formy. Špániková menuje niektoré z nich.

➤ Svojpomocné poradenstvo (bez priameho kontaktu)

¹⁵⁷ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*, s. 51.

¹⁵⁸ Porov. ŠPÁNIKOVÁ, T. Rodina v záťaži a jej sprevádzanie. In *VÝCHOVA verzus TERAPIA - možnosti, hranice a riziká*. Bratislava : UK, 2011, s. 70.

¹⁵⁹ Porov. LITAVSKÁ, E. Faktory úspešnosti (neúspešnosti) sociálnej sanácie rodín. In *Sanácia rodín ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011, s. 28.

¹⁶⁰ Porov. BURSOVÁ J. Možnosti sociálnej práce s rodinou a jej sanácia. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : Viena, 2011, s. 213.

¹⁶¹ Porov. LITAVSKÁ, E. Faktory úspešnosti (neúspešnosti) sociálnej sanácie rodín. In *Sanácia rodín ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011, s. 29.

Cieľom tohto poradenstva je posilnenie samostatnosti klientov. Prebieha prostredníctvom letákov, brožúr, webovej stránky, odkazov na články v časopisoch o konkrétnom riešení problémov.

➤ **Asistované informácie** (informácie s asistenciou poradcu)

Ide o priamy kontakt s rodinou (osobne, telefonicky, e-mailom, písomnou korešpondenciou), kde liečebný pedagóg stanoví diagnózu problému rodiny. Aj je problém rodiny v kompetencii poradcu, poskytne rodine základné informácie. Ak je prípad náročný a poradca uzná že nemá dostatočné odborné vedomosti k riešeniu situácie v rodine, nasmeruje klientov na iných odborníkov, alebo organizáciu.

➤ **Všeobecná pomoc** (rozbor konkrétneho problému).

Poradca vedie komplexný poradenský rozhovor, určuje diagnózu, definuje oblasti rodinného problému a usmerňuje rodičov pri riešení problému.

➤ **Práca s rodinným prípadom** (sprevádzanie rodiny pri riešení ťažkostí)

V tejto úrovni poradenstva sa rodina stretáva aj s odborníkmi a spolupracujúcimi organizáciami (zdravotnícke zariadenie, Polícia, ÚPSVaR, Centrum pre liečbu drogových závislostí).

➤ **Podporné rodičovské skupiny** (svojpomoc)

Podporné skupiny sú založené prevažne na svojpomoci, kde sa využíva princíp sociálnej opory. V poslednom období aj liečební pedagógovia využívajú možnosť tejto novej formy v podobe laickej organizovanej pomoci, podpory, sprevádzania, alebo usmerňovania rodičovstva.¹⁶²

➤ **Program rannej intervencie**

Sú to preventívne programy pre rizikové rodiny, alebo intervencie pomocou videotréningu interakcií v rodine. Tieto programy vychádzajú z modelu intuitívneho rodičovstva. Ich hlavným cieľom je podporovať rodičov, aby dokázali porozumieť signálom dieťaťa a zároveň ich posilniť v zrozumiteľnej komunikácii s dieťaťom.

➤ **Sanácia multidisciplinárnym tímom**

V ohrozených rodinách je sanácia uskutočňovaná multidisciplinárnym tímom, ktorý je zložený prevažne z pracovníkov SPOD, detského lekára, učiteľa, psychiatra, psychológa, mediačného pracovníka a pracovníka zariadenia na liečbu závislosti.¹⁶³

¹⁶² Porov. ŠPANIKOVÁ, T. Rodina v záťaži a jej sprevádzanie. In *VÝCHOVA verzus TERAPIA - možnosti, hranice a riziká*. Bratislava : UK, 2011, s. 68-70

¹⁶³ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 108.

2.2.2 Miera zanedbávania dieťaťa v rodine

Mieru zanedbávania dieťaťa v rodine je potrebné zhodnotiť odborníkmi. V tejto oblasti však neexistuje veľa štandardizovaných materiálov. Jedným z mála štandardizovaných materiálov hodnotiacich mieru zanedbávania a ohrozenia dieťaťa je **Ontarijský index zanedbávania starostlivosti** (CNI – Child Neglect Index), vypracovaný v Kanade. CNI je materiál, podľa ktorého hodnotí sociálny pracovník kvalitu starostlivosti o dieťa v šiestich oblastiach – dohľad, výživa, oblečenie a hygiena, starostlivosť o fyzické a psychické zdravie a starostlivosť o rozvoj osobnosti (vzdelávanie). V každej kategórii je hodnotená kvalita starostlivosti rodiča o jednotlivé dieťa pomocou trojstupňovej škály. CNI hodnotí kvalitu starostlivosti v závislosti od veku dieťaťa. Vypracováva sa na začiatku spolupráce s rodinou a pred jej ukončením. Výhodou je schopnosť zhodnotiť zmeny, ktoré nastali v starostlivosti rodičov v priebehu práce s rodinou. Spracovanie CNI vyžaduje poznanie rodinnej situácie, komunikáciu s rodičmi a dieťaťom, ako aj pozorovanie v domácom prostredí.¹⁶⁴

Na Slovensku mieru ohrozenia dieťaťa a komplexné vyhodnocovanie situácie dieťaťa a jeho rodiny zisťujú sociálni pracovníci oddelenia SPODaSK. Od roku 2012 sa na zisťovanie používa Interná norma (IN 067/2012).¹⁶⁵ Pri zhodnotení situácie dieťaťa je rozhodujúca miera rizík, ktoré existujú v jednotlivých oblastiach u konkrétneho dieťaťa. Čím je táto miera rizík (aktuálnych a potenciálnych) väčšia, tým viac zvažujú odborníci o umiestnení dieťaťa mimo rodinu. Ak je v rodine viac detí, miera ohrozenia súrodencov v jednej rodine sa môže odlišovať (berie sa ohľad na potreby dieťaťa s ohľadom na jeho vek a na schopnosť rodičov ich naplňať). Pri posúdení životnej situácie ohrozeného dieťaťa zdôrazňuje Siváková rolu otcov. Farmer poukazuje na to, že výsledky výskumných štúdií upozorňujú na potrebu brať do úvahy aj biografické činitele, ktoré sa týkajú rodinnej histórie. Kvalita posúdenia životnej situácie dieťaťa je mimoriadne dôležitá. Odborníci poukazujú na prípady, kde zlé posúdenie životnej situácie dieťaťa vystavuje dieťa riziku ďalšieho nevhodného zaobchádzania. Na druhej strane dobré posúdenie životnej situácie dieťaťa zvyšuje šance na jeho návrat do rodiny.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*, s. 43.

¹⁶⁵ Porov. LITAVSKÁ, E. - MOLČANOVÁ, A. – DVORNÁKOVÁ, L. *Inovativny model manažmentu sanácie rodiny*, Bratislava : UPSVaR, 2013, s. 8.

¹⁶⁶ Porov. NAVRÁTIPOVÁ, L. Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí). In *Sociální práce. Psycho-sociální souvislosti u znevýhodnených dětí*, 2012, roč.11, č. 2, s. 43-45.

2.2.3 Vhodnosť sanácie a jej posúdenie

Na úspešnosti sanácie sa podieľajú viaceré faktory. Litavská medzi nich zaradzuje čas (dĺžku procesu sanácie, periodicitu vzťahov sociálneho pracovníka s rodinou), zabezpečenie základných spoločenských podmienok (bývanie, pravidelný príjem) a všeobecné spoločenské podmienky (vplyv komunity, vzdelanie, závislosti v rodine, vzťah majoritnej spoločnosti, záujem obce riešiť problémy ohrozených rodín)¹⁶⁷ Bechyňová vymenúva situácie, kedy je vhodné a potrebné rodinu sanovať a situácie, v ktorých sanácia rodiny nie je vhodným riešením pre dieťa.

Vhodné situácie pre sanáciu rodiny

- Samotní rodičia boli v detstve zanedbávaní alebo ohrození.
- Ohrozené dieťa žije vo vlastnej rodine a jeho zdravotná, psychická a sociálna situácia je riziková.
- Dieťa je umiestnené v zariadení ústavnej výchovy.
- Súd zrušil dieťaťu nariadenie ústavnej výchovy z dôvodov kvalitatívnych zmien v rodine.
- Dieťa bolo súdom zverené do pestúnskej starostlivosti na prechodnú dobu.

Nevhodné situácie pre sanáciu rodiny

- Rodičia zaobchádzajú kruto s dieťaťom a znalci neodporúčajú kontakt.
- Rodičia nemajú s dieťaťom žiadnu citovú väzbu (preukázanú znaleckým posudkom).
- Rodičia sú závislí na drogách alebo alkohole a odmietajú liečbu závislosti.
- Rodičia majú psychiatrickú diagnózu a neliečia sa.
- Rodičia sú čiastočne zbavení spôsobilosti k právnym úkonom.¹⁶⁸

Snahou odborníkov v oblasti sanácie rodiny je pomôcť rodine zozbierať sily, využiť svoje zdroje, sfunkčniť rodinu a prispieť k uzdraveniu vzťahov v jej vnútri. V situáciách nevhodných pre sanáciu rodiny sa kladie dôraz na ochranu a záujem maloletých a z toho dôvodu sú ohrozené deti vyňaté z rodinného prostredia. V každom prípade je však v centre záujmu záchrana rodiny a jej celistvosti.

¹⁶⁷ Porov. LITAVSKÁ, E. Faktory úspešnosti (neúspešnosti) sociálnej sanácie rodín. In *Sanácia rodín ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011, s. 29.

¹⁶⁸ Porov. KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s. 20 -21.

2.1 Zhrnutie

Rodina má v spoločnosti nenahraditeľné miesto. Je základnou bunkou spoločnosti a Cirkvi a preto má byť jej ochrana prioritou tak pre spoločnosť, ako aj pre Cirkev. Zdravá rodina plní svoje funkcie. Je najlepšou prevenciou pred patologickými javmi, pretože je pre všetkých svojich členov miestom bezpečia.

V súčasnej dobe je rodina ohrozená z vonku aj z vnútra a počet dysfunkčných a patologických rodín rastie. Rodiny sú ohrozené sociálnym vylúčením, chudobou, rozvratmi a následnou psychickou depriváciou detí. Štatistiky o výskyte domáceho násilia prinášajú alarmujúce výsledky a poukazujú na stúpajúcu tendenciu násilia na ženách a deťoch. Rastie počet osamelých matiek, ktoré sú umiestnené v krízových centrách, ale aj počet detí v sociálnoprávnej ochrane detí. Tradičná rodina je ohrozená aj vznikom alternatívnych spoložití.

3 CIRKEV A JEJ STAROSTLIVOSŤ O RODINY

Rodina je základnou bunkou spoločnosti, aj Cirkvi. Cirkev ponúka osobitnú pozornosť rodine a jej formácii, pretože si uvedomuje dôležitosť zdravej rodiny. V rámci tejto pomoci rodinám sú realizované programy manželskej a rodinnej spirituality, odborné kurzy, semináre a konferencie.

3.1 Charitatívne organizácie

V rámci Cirkvi pôsobia rôzne organizácie, ktoré sú zamerané na pomoc rodinám a to buď preventívne, alebo v rámci charitatívnej pomoci ohrozeným rodinám a jej členom. Na akademickej úrovni je v rámci Cirkvi vytvorené *štúdium zamerané na manželstvo a rodinu*. V rámci jednotlivých diecéz sú vytvorené *centrá pre rodinu*, ktoré ponúkajú programy pre rodiny (manželské rekolekcie, duchovné cvičenia, stretnutia o rodinnej komunikácii, modlitby matiek, modlitby otcov, a pod.).¹⁶⁹ Cirkev je pozývaná k väčšej intenzite aktivít v pastoračnej starostlivosti o rodiny. Veľký dôraz sa kladie najmä na prevenciu, aby sa zvýšila podpora párov prežívajúcich krízy a zabránilo sa rozpadu manželstiev.¹⁷⁰ Všetky činnosti v oblasti prevencie majú za cieľ jednotlivcov a rodiny urobiť schopnými, aby dokázali plniť svoje funkcie v spoločnosti.¹⁷¹ V tejto súvislosti môžeme hovoriť o *obnovennej pastorácii*, ktorá sa venuje štyrom skupinám: neveriaci, ľahostajní, pasívni a neevanjelizovaní praktizujúci. Každá z týchto skupín vyžaduje osobitný pastoračný prístup.¹⁷²

Evanjelizácia by nedosiahla svoju úplnú účinnosť, dokonca by jej hrozilo „utopenie v mori slov“, ak by zároveň nebola sprevádzaná charitatívnymi prejavmi dobročinnnej lásky voči núdznym.¹⁷³ Pozitívom združení a organizácii v Cirkvi je aj duchovná formácia a snaha vytvárať zdravé vzťahy vo vnútri rodín.

¹⁶⁹ Porov. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA, *Katolícka cirkev na Slovensku*, Bratislava : MedMedia, s.r.o., 2013, s. 65.

¹⁷⁰ Porov. RODINKOVO. *Duchovná obnova v teple domova. Pre manželské a snúbenecké páry*. Žilina : Familiae locum – Rodinkovo n.o., 2014, s. 183.

¹⁷¹ Porov. LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita, 2003, s. 110.

¹⁷² Porov. ŠMIDRIAK, O. *Pastorácia s dôrazom na spoločenstvo a evanjelizáciu... trápenie individualistov alebo vytváranie spoločenstva?* Ružomberok : VERBUM, 2012, s. 225.

¹⁷³ Porov. ŠMIDRIAK, O. *Pastoračná spolupráca kňazov a laikov... utópia alebo reálna vízia?* Ružomberok : VERBUM, 2012, s. 60.

3.1.1 Inštitút Krista Veľkňaza

Biskup Eduard Kojnok zriadil Sekulárny Inštitút Krista Veľkňaza (IKV) v roku 1990. Inštitút od roku 1992 pôsobí aj ako občianske združenie. Náplňou Inštitútu je pomoc chorým, postihnutým, bezdomovcom, deťom z rozvrátených rodín a ústavov, pomoc sirotám, starým, slobodným matkám a všetkým núdznym.

V roku 1991 Inštitút dostal od sídelného biskupa Františka Tondru na charitatívnu činnosť areál starej fary v Žakovciach, aj s príslušnými budovami. V súčasnosti patrí k Inštitútu päť zariadení, ktoré sú určené pre bezdomovcov, ťažko zdravotne postihnutých, osamelé matky s deťmi, ženy po návrate z detských domovov a po liečbe závislostí a dom pre seniorov.

Najmladším zo zariadení IKV je Dom Márie Magdalény. Prvé mamičky s deťmi boli prijaté v roku 2001. Kapacita zariadenia je 6 mamičiek s deťmi. Nepodieľajú na spoločnom chode zariadení, pretože ich možnosti s obmedzenou starostlivosťou o svoje deti. Podľa možnosti sa zúčastňujú svätej omše. Cieľom tohto zariadenia je pomôcť matkám, ktoré sa stali obeťami domáceho násillia, z rôznych dôvodov ostali na ulici, alebo dievčatám, pre ktoré sa tehotenstvo stáva neriešiteľným problémom a sú rozhodnuté ísť na potrat. Pod odborným dozorom matky varia, perú, upratujú a učia sa základným životným návykom, ktoré nemajú osvojené.¹⁷⁴

3.1.2 Maják nádeje

Občianske združenie Maják nádeje vzniklo v roku 2010 a pôsobí v Košiciach. Jeho hlavnou náplňou je pomoc rodinám v núdzi. Združenie sa zameriava na celé rodiny, ale aj na ich jednotlivých členov. Uvedomuje si dôležitosť rodiny vo svete a preto jeho cieľom je sprevádzať rodiny v ťažkých situáciách, z ktorých sa nevedia svojou pomocou dostať. **Cieľmi** združenia sú finančná a materiálna pomoc pre rodiny v sociálnej núdzi a taktiež aktivity v sociálnej a výchovno-vzdelávacej oblasti. Členmi združenia sú dobrovoľníci, ktorí vyštudovali Sociálnu prácu, ale aj dobrovoľníci, ktorí úzko spolupracujú so Saleziánmi don Bosca v Košiciach. Veľkým prínosom pre nich samotných, ale aj pre rodiny v núdzi, ktorým sa venujú, je profesionálna príprava v tejto oblasti.

Adresátmi združenia Maják nádeje sú:

¹⁷⁴ Porov. *Dom Márie Magdalény*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.ikv.sk/dbm.phtml?id3=37078>.

- viacpočetné rodiny v núdzi (sociálnej¹⁷⁵ a hmotnej¹⁷⁶),
- osamelé matky s deťmi,
- vdovy s deťmi,
- siroty.

Občianske združenie poskytuje svoju pomoc rodinám v núdzi len v Košiciach a blízkom okolí. Členovia združenia sa snažia pomáhať týmto rodinám pravidelne, organizovane a nadväzujú s rodinami a ich členmi vzťahy. Práve tieto nové vzťahy môžu byť pre rodiny v núdzi akýmsi motívom začať odznova, získať motiváciu opäť zabojsovať.¹⁷⁷

Aktivity Majáku nádeje:

- finančná a materiálna pomoc pre rodiny v sociálnej núdzi,
- sociálne poradenstvo,
- zakúpenie konkrétnych materiálnych potrieb do domácnosti,
- uhradenie táborov a výchovno-vzdelávacích programov pre deti,
- prevencia pred rôznymi formami závislosti,
- potravinová pomoc,
- pomoc so zabezpečením šatstva,
- pomoc vo vzdelávaní a v prístupe ku kultúre,
- tvorivé dielne,
- sprostredkovanie pracovnej činnosti,
- duchovná formácia.

¹⁷⁵ **Sociálna núdza** je stav keď si občan nemôže sám zabezpečiť starostlivosť o svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov alebo kontakt so spoločenským prostredím vzhľadom na svoj vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôsobenosť alebo stratu zamestnania. Za sociálnu núdzu sa považuje aj stav, keď občan s ťažkým zdravotným postihnutím potrebuje zmierniť sociálne dôsledky ťažkého zdravotného postihnutia alebo ich prekonať.

¹⁷⁶ **Hmotná núdza** je stav, keď príjem členov domácnosti nedosahuje sumy životného minima ustanovené osobitným predpisom a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov zabezpečiť príjem alebo zvýšiť príjem. Základné životné podmienky na účely tohto zákona sú jedno teplé jedlo denne, nevyhnutné ošatenie a prístrešie. Životné minimum je určené zákonom SR č. 601/2003 Z. z. o životnom minime. Zákon ustanovuje životné minimum ako spoločensky uznanú minimálne hranicu príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav hmotnej núdze. Porov. *Mám nízky alebo žiadny príjem*. [online]. [2015-05-03]. Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina-2/mam-nizky-alebo-ziadny-prijem.html?page_id=308582.

¹⁷⁷ Porov. VANCÁKOVÁ, S. *Rodiny v núdzi*. Czestochowa : Wydawnictwo „Edukator“, 2014, s. 42-45.

3.1.3 Arcidiecézna charita Košice

Arcidiecézna charita Košice pôsobí od roku 1992 v oblasti sociálnych, zdravotníckych, humanitárnych a vzdelávacích služieb a poskytuje služby starým, chorým, opusteným, bezdomovcom, osamelým rodičom, mladým ľuďom po dosiahnutí plnoletosti, po tom, čo im končí pobyt v detskom domove, rómskym komunitám. V charitatívno-sociálnych centrách sa poskytuje základné poradenstvo, pomoc pri vybavovaní dokladov, ubytovania, sociálny šatník, hygienická očista a raz denne teplá strava.

Krízové centrum – zariadenie núdzového bývania bolo zriadené v roku 2003 Arcidiecéznou charitou Košice, pôvodne na Alejovej ulici. V decembri 2008 sa presťahovalo do budovy bývalého Detského domova v Košickej Novej Vsi. Ide o kombinované zariadenie, ktoré poskytuje sociálne služby formou „Zariadenia núdzového bývania“ pre osamelé matky s deťmi a formou „Útulku“ pre mladých ľudí po ukončení ústavnej výchovy. Základom je poskytnutie pomoci klientom formou dočasného ubytovania a sociálneho poradenstva. V zariadení funguje arteterapia, ktorú vedú sociálni pracovníci. Klienti sa pravidelne (raz mesačne) stretávajú v „Spoločenskej miestnosti“ na komunitách, spolu so sociálnymi pracovníkmi a vedúcim zariadenia, kde môžu predkladať svoje názory, otázky či pripomienky. V prípade, že matka potrebuje vybaviť úradné záležitosti alebo lekára, je zabezpečená opatrovateľská služba pre deti. Cieľom sociálnych pracovníkov je viesť svojich klientov k zodpovednosti, učiť ich pracovným návykom, pomôcť im opätovne sa zaradiť do bežného života a uplatniť sa v ňom. Maximálna kapacita zariadenia je 80 klientov.¹⁷⁸

3.1.4 Dom prijatia pre rodiny Rodinkovo

Dom prijatia pre rodiny Rodinkovo je inšpirovaný štruktúrou podobného typu v talianskom mestečku Caresto, ktorá už vyše 40 rokov ponúka pobyty rodinám z celého Talianska. Rodinkovo vzniklo v roku 2012 a nachádza sa v Beluškých Slatinách. Rodinám aj snúbencom ponúka priestor na regeneráciu a zároveň duchovné a formálne programy. Počas organizovaných aktivít ponúka stálu prítomnosť animátorských manželských párov, animátorov pre deti a kňazov, ktorí sú k dispozícii na rozhovor,

¹⁷⁸ Porov. Krízové centrum – arcidiecézna Charita Košice. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.charita-ke.sk/index.php/sk/sluzby/socialne-sluzby/pobytove/item/132-krizove-centrum>.

duchovné poradenstvo a sviatosť zmierenia. Je tu možnosť zúčastniť sa na prednáškach o komunikácii v manželstve a o výchove detí.¹⁷⁹

Rodinkovo je významné najmä *pastoráciou rozvedených a znovu sobášených* párov. Táto pastorácia je na Slovensku len v začiatkoch. Mnohí rozvedení túžia po sprevádzaní vo svojich ťažkostiach, ale ostávajú osamotení. Medzi návrhmi na zlepšenie pastorácie rozvedených sú pastorácia zmierenia manželov, poskytnutie vzdelania aj laickým odborníkom,¹⁸⁰ informovanosť o konkrétnej pomoci. Kňazi by mali poznať odborníkov, na ktorých nasmerujú rozvedených, ktorí očakávajú pomoc (morálna podpora, právna pomoc, psychologická pomoc, duchovná pomoc).¹⁸¹

V Rodinkove sú od roku 2014 realizované obnovy pre rozvedených (2 krát za rok), semináre pre kňazov o pastorácii rozvedených, individuálne sprevádzanie jednotlivcov a ich systematická podpora. Je vytvorená web stránka pre rozvedených (www.rozvedenikatolici.sk), kde sú aktuálne ponuky a články pre rozvedené páry.

Aktivity Rodinkova:

- duchovné obnovy pre manželov, mužov, ženy, rodičov dospelých detí,
- kurzy snúbencov,
- seminár kňazov o pastorácii rodín,
- pastorácia rozvedených a znovu zosobášených párov (obnovy, stretnutia rozvedených, semináre pre kňazov v pastorácii rozvedených párov),
- letné pobyty pre rodiny.

3.2 Hnutia a združenia

Na Slovensku pôsobia kresťanské hnutia, inštitúty a organizácie, ktoré pomáhajú rodinám rôznymi spôsobmi a v rôznych oblastiach. Predovšetkým sa zameriavajú na prevenciu, ktorá v štátnej sfére absentuje. Aktivity týchto hnutí a združení sú zamerané na formáciu snúbencov, manželov, na výchovu detí, ale aj na upevňovanie manželských a rodinných vzťahov v rámci rekolekcií a obnov. Tieto cirkevné spoločenstvá a hnutia sú v pastoračnej starostlivosti o rodinu veľkým prínosom.¹⁸²

¹⁷⁹ Porov. *Dom prijatia pre rodiny*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://rodinkovo.webnode.sk/o-rodinkove/>.

¹⁸⁰ Porov. BRAUNSTEINER, G. – CSONTOS, L. – FILIPEK, A. *Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom Vatikánskom koncile*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 47.

¹⁸¹ Porov. SALAUN, P. *Żyjący w separacji, rozwiedzeni*. Poznań : „W drodze”, 1997, s. 186.

¹⁸² Porov. *Dokumenty diecéznej synody*. Košice : Viena, 2006, s. 143.

Známy psychoterapeut Streit vypracoval teóriu známu pod názvom *Teória vnímania rodinného prostredia*. Teória sa tvrdí, že existuje vzťah medzi správaním detí (aj patologickým) a vnímaním rodinného prostredia, v ktorom deti vyrastajú.¹⁸³ Teória potvrdzuje dôležitosť dobrého rodinného prostredia pre zdravý vývin detí. Z toho dôvodu je existencia kresťanských organizácií a hnutí zameraných na rodinu veľmi dôležitá.

3.2.1 Inštitút rodiny v Košiciach

Inštitút rodiny je občianske združenie, ktorého činnosť je zameraná na pomoc rodine. Inštitút sa zameriava na formáciu manželov, rodín, snúbencov, detí a mládež.

Členovia združenia spolupracujú s odborníkmi (psychológ, pedagóg, lekár) a tiež so školami a farskými úradmi, kde sa podieľajú pri príprave snúbencov na manželstvo a pri iných pastoračných aktivitách.¹⁸⁴

Aktivity Inštitútu rodiny:

- škola snúbencov (8 stretnutí raz do týždňa),
- štúdium rodiny (1 rok – 10 víkendov a 10-dňové sústreďenie počas prázdnin),
- manželské večery (8 stretnutí raz do týždňa vo večerných hodinách),
- výchova detí do 10 rokov (päť stretnutí raz do týždňa),
- kurz pre rodičov tínedžerov (5 stretnutí raz v týždni, pre rodičov detí od 11-18 r.),
- kurz Symptotermálnej metódy = prirodzené plánovanie rodičovstva (4 stretnutia).

Manželské večery patria medzi preventívne programy. Sú určené pre manželov rôznych vekových kategórií a vedie ich vyškolený manželský pár. Program je zameraný na manželov, ale rieši aj širšie vzťahy v rodine (rodičia – starí rodičia, rodičia – deti) v rôznych vekových kategóriách. Program manželských večerov je dobre didakticky spracovaný (kniha, pracovný zošit, DVD nahrávky prednášok, lektorská príručka) s použitím audiovizuálnych prostriedkov.¹⁸⁵

¹⁸³ Porov. GAŚ, Z., B. *Rodzina wobec uzależnień*. Warszawa : Michalineum, 1993, s. 13.

¹⁸⁴ Porov. *Inštitút rodiny Košice*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.irke.sk/>.

¹⁸⁵ Porov. MLYNARČÍK, P. Manželské večery – prevencia pre rodiny. In *Metódy sociálnej práce s rodinou*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2012, s. 393.

3.2.2 Diakonia Hnutia Svetlo – Život

Združenie Diakonia Hnutia Svetlo – Život na Slovensku je právnickou osobou. Diakonia je zriadená Konferenciou biskupov Slovenska a pôsobí na území celého Slovenska. Sídлом Diakonie je Prešov. Diakonia úzko spolupracuje s Diakoniou Hnutia Svetlo – Život v Poľsku. Hlavnou činnosťou je posilňovanie manželskej jednoty a obnovy rodinného katechumenátu, napomáhanie osobnej premeny života jej členov a organizovanie rekolekčných oáz, ako aj iných rekolekcií a formačno-modlitebných stretnutí. Členmi Diakonie môžu byť laici, manželské páry a kňazi. Do formačných záväzkov patrí aj povinnosť zúčastniť sa raz v roku na duchovných cvičeniach (rekolekciách). Termín „rekolekcie“ znamená „zbierať nanovo“. Praktizujú sa 15 dňové rekolekcie I., II. a III. stupňa, niekoľkodňové rekolekcie pre animátorov rodín I. a II. stupňa, rekolekcie tematické a evanjelizačné.¹⁸⁶

Aktivity Diakonie Hnutia Svetlo – Život:

- rekolekčná oáza (15 duchovné cvičenia pre deti, mládež, dospelých a rodiny),
- formácia v malej skupine,
- centrálna oáza matka,
- zhodnotenie letných oáz,
- dni spoločenstva, púte, kongresy, konferencie,
- stretnutia zodpovedných manželských párov domácej cirkvi.¹⁸⁷

3.2.3 Stretnutia Kána

Stretnutie Kána je týždeň pre manželské páry, organizované *Chemin Neuf*. Komunita Chemin Neuf je katolícka komunita s povolaním k ekumenizmu. Bola založená v roku 1973 a zrodila sa z modlitebného spoločenstva v Lyone vo Francúzsku. Jej zakladateľom je jezuitský kňaz Laurent Fábry. V súčasnosti má asi 2000 členov v tridsiatich krajinách. Tvoria ju manželské páry, rodiny, kňazi a osoby žijúce v celibáte.

Stretnutia Kána sú zamerané na znovuoobjavenie zmyslu manželského života, zdieľanie o radoostiach a ťažkostiach v manželstve, otvorenie sa Bohu a vytvorenie času pre deti, ktoré sa plne zúčastňujú stretnutia Kána. Deti (od 3 do 17 rokov) sú zverené skupine,

¹⁸⁶ Porov. KOC, G. *Funkcje zalozone i realizowane domowego kosciola ruchu Swiatlo-zycie*. Siedlce, UNITAS, 2013, s. 153.

¹⁸⁷ Porov. *Štatút združenia Diakonia hnutia Svetlo život na Slovensku*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.hsz.sk/webnew/index.php/zdruzenie-diakonia/statut-zdruzenia>.

ktorá im pripravuje program hier a oddychu. Mládež od 18 rokov sa môže, zapojiť do služby pre deti.

Bratstvo Kána – je pokračovaním letného Stretnutia Kána. Bratstvo Kána zhromažďuje páry, povolané prijať hlbšie milosť svojho manželstva. Je to spoločenstvo pre evanjelizáciu manželov a rodín, ktoré sa zakladá na modlitbe, skutočnom zdieľaní, bratskom živote v malých miestnych skupinkách (fraternitách) a vzájomnej kresťanskej pomoci. Stretnutia pozostávajú z troch víkendov a jedného týždňa v roku s Komunitou Chemin Neuf. K členstvu v bratstve Kána je potrebné absolvovať letné týždenné Stretnutie Kána.¹⁸⁸

3.2.4 Hnutie kresťanských rodín

Hnutie kresťanských rodín na Slovensku (HKR) je dobrovoľná laická kresťanská organizácia určená pre veriacich kresťanských manželov, rodičov a ich rodiny, ktorí sa snažia vo svojich rodinách vytvárať stabilný a harmonický život na princípoch kresťanskej lásky, HKR je katolícka organizácia, avšak otvorená aj pre ľudí z iných kresťanských cirkví. Prvé malé rodinné spoločenstvá vznikli na konci 60. rokov 20.st. Pri ich vzniku stál RNDr. Vladimír Jukl a MUDr. Silvester Krčméry.¹⁸⁹

Aktivity Hnutia kresťanských rodín:

A/ Formatívne

- Stretnutie rodín (rodičia s deťmi nad 13 rokov, víkendové stretnutie).
- Originálne manželské rekolekcie (víkendové stretnutie).
- Manželské porekolekčné stretnutie (víkendové stretnutie).
- Manželský návrat (uplatnenie Božieho Slova v živote manželov a rodiny, víkendové stretnutie).
- Ohne stretnutia snúbencov (víkendové stretnutie).
- Stretnutie synov a dcér (vzťahy medzi deťmi a rodičmi, víkendové stretnutie).
- Stretnutie o rodinnej komunikácii (vzťah rodič – tínedžer, víkendové stretnutie).
- Stretnutie kňazov (prehĺbenie kňazskej služby pri pastorácii rodín, 4 dni).

¹⁸⁸ Porov. *Kána pre manželov*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.kanapremanzelov.sk/komunita/>.

¹⁸⁹ Porov. *Hnutie kresťanských rodín na Slovensku*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://hkrsr.sk/>.

B/ Iniciujúce

Rodinné tábory HKR

Cieľom rodinného tábora HKR je upevnenie povedomia vlastnej rodiny a vytvorenie spoločenstva rodín spolu s inými rodinami. Rodinné tábory sa usporadúvajú každoročne v lete, aj v zime. Účasť na rodinných táboroch je otvorená pre ľubovoľnú rodinu, ktorá rešpektuje skutočnosť, že tábor je vedený v katolíckom duchu.

C/ Vzdělávacie

Kurz laického apoštolátu rodín

Uskutočňuje sa raz za dva mesiace počas dvojročného obdobia. Je zameraný na školenie moderátorov “Malých rodinných skupín”, animátorov pre “Originálne manželské rekolekcie”, animátorov pre “Snúbeneckú prípravu”, animátorov pre “Stretnutia synov a dcér”, “Manželskú obnovu návrat ” i “Stretnutia kňazov”.¹⁹⁰

3.2.5 Komunita Jána Krstiteľa

Na Slovensko prišla komunita v roku 1995 na základe schválenia arcibiskupa Alojza Tkáča. V tom istom roku bola založená prvá slovenská Oáza so sídlom v Zlatej Idke (aktuálne Vyšný Klátov). Dnes k tejto Oáze patrí približne 350 bratov a sestier, tvoriacich 33 komunit rodín. Do komunity sú začlenené aj manželské páry s deťmi, ktoré prijali vlastnú formu účasti na jej poslaní. V súčasnosti je celá Koinonia tvorená komunitami života (bratia a sestry žijúci v panenstve pre Božie kráľovstvo) a komunitami rodín (nielen celé rodiny, ale aj slobodní). Spoločenstvo jednej komunity života a niekoľko komunit rodín vytvára tzv. Oázu (pod vedením pastiera). Zväzok Oáz tak vytvára Federáciu Koinonií Ján Krstiteľ. Sídlo federácie sa nachádza v Českej republike, v Plzni. Celá Koinonia sa stretáva raz v mesiaci v tzv. “deň koinonie”. Je to čas, kedy sa stretnú všetci členovia spoločné budovanie a prehlbovanie priateľstva, formáciu a službu.¹⁹¹

Komunita má veľa aktivít najmä v evanjelizačnej oblasti, kde spolupracuje s rôznymi farnosťami, tiež formuje mladých pomocou tzv. víkendoviek. Medzi aktivity, ktoré sú venované formácii rodín patria *kurzy pre mužov a kurzy pre ženy*, ktoré sú dvakrát v roku. Kurzy začali v roku 2012 a priemerne sa na nich zúčastňuje 80 – 100 žien a 50 mužov. Veľký ohlas má aj *kurz Rút* ktorý je venovaný formácii manželských párov.

¹⁹⁰ Porov. *Aktivity hnutia kresťanských rodín na Slovensku*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: http://hkrsr.sk/?page_id=9.

¹⁹¹ Porov. *Koinonia Ján Krstiteľ*. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete <http://www.koinonia.sk/sk/o-nas/kto-sme/>.

3.2.6 Manželské stretnutia

Združenie „Manželské stretnutia“ je občianske hnutie zamerané na manželskú a rodinnú problematiku. Sídlo združenia je v Trenčíne. Združenie pôsobí na území Slovenskej republiky. Združenie sa usiluje o pochopenie úlohy muža a ženy v rodine, rozvinutie vzájomných vzťahov, prípravu manželov na zvládnutie a riešenie krízových situácií, presadzovanie dôležitosti pevného manželského zväzku a prehĺbenie jeho podstaty. Organizuje prednášky, semináre a kurzy.¹⁹² Združenie Manželské stretnutia patrí medzi najväčšie združenia na Slovensku. Už od roku 1994 sa pravidelne venuje rodinám na Slovensku. Každoročne sú v ponuke dva 9 dňové kurzy pre manželov s deťmi (deti od narodenia do 16 rokov môžu byť ako účastníci, deti staršie ako 16 rokov sú animátori). Od roku 2014 vznikol tretí kurz, ktorý je určený manželským párom - seniorom a vdovcom. Kurz manželských stretnutí ponúka manželom 11 prednášok, ktoré prednášajú manželia. Tie sú založené predovšetkým na osobnom svedectve manželov. Ročne sa kurzu zúčastní približne 300 manželských párov so svojimi deťmi (na prvých dvoch kurzoch). Na jednom kurze je približne 250 detí a 110 animátorov, ktorí sa venujú deťom. Tie majú počas prednášok bohatý program (olympiády, karneval, tvorivé dielne, vystúpenia pre rodičov a pod.). Témy prednášok sa týkajú manželstva a výchovy detí. Sú to napríklad krízy v manželstve, rozdiely medzi mužom a ženou, zdravé sebadomie, vyjadrovanie pocitov, komunikácia, naplňovanie potrieb, sexualita. Na letný kurz nadväzujú pravidelné víkendové Obnovy, ktoré sú v jeseni a marci – bez detí. Pravidelnou formáciou prechádzajú aj vedúci skupín, ktorí majú navyše víkendové stretnutia počas roka. Na každom kurze sú prítomní kňazi (približne 8 kňazov na 1 kurze), ktorí denne slúžia sv. omše a poskytujú nepretržité rodinné poradenstvo a sviatosť zmierenia.¹⁹³ Medzi dlhodobé ciele manželských stretnutí patrí ozdravenie klímy rodine, pochopenie úlohy muža a ženy, vytváranie zdravého výchovného prostredia pre deti, prevencia deviantného správania detí poskytovaním lásky zo strany rodičov.¹⁹⁴

¹⁹² Porov. OBČIANSKE ZDRUŽENIE MANŽELSKÉ STRETNUTIA. *Stanovy Občianskeho združenia Manželské stretnutia*. [online]. [2014-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.mstretnutia.sk/index.php>.

¹⁹³ Porov. VANCÁKOVÁ, S. Viacdetné rodiny na Slovensku v súčasnej dobe a ich prínos – utópia, alebo realita? In *Viacdetná rodina v minulosti a dnes*. Trnava : Fakulta zdravotníctva a SP sv. Alžbety, 2013, s. 67-68.

¹⁹⁴ Porov. BAHNOVÁ, A. *Pedagogizácia rodinného života a problematika zosúladovania rodinných a pracovných povinností rodičov* : diplomová práca. Bratislava : 2006, s. 92.

Medzi aktivity združenia patria:

- Letný kurz pre manželské páry (9 dní).
- Obnova (jesenná a jarná – víkendové stretnutie).
- Otec a syn – 4 dňový pobyt na upevnenie vzťahov medzi otcom a synom.
- Matka a dcéra – Púť matiek s dcérami (týždeň v Taliansku – po stopách svätých žien).
- Seminár pre ženy (víkendové stretnutie).
- Obnova mužov (víkendové stretnutie).

3.3 Zhrnutie

V kapitole Cirkev a jej starostlivosť o rodiny na Slovensku sme sa snažili poukázať na jednotlivé charitatívne organizácie, hnutia a združenia, ktoré sa venujú pastoračii rodín. Sedemnášťročná ročná skúsenosť s formáciou rodín v rámci združenia Manželských stretnutí a príprava snúbencov na manželstvo nám umožňuje porovnať, ako sa pastoračia rodín skvalitňuje a ako sa do praxe uvádzajú nové formačné aktivity (kurzy pre snúbencov, manželov a rodičov, manželské večery).

Pozitívom cirkevných hnutí a združení je preventívne pôsobenie Cirkvi. Kresťanské spoločenstvá a centrá pre rodinu sú zamerané na predchádzanie vzniku nežiaducich situácií, ktorým prispôsobujú aj svoje aktivity a kurzy. V posledných rokoch sa začali realizovať manželské večery a kurzy rodičovstva (podľa veku detí).

Medzi *slabé stránky* v pastoračii rodín patrí hlavne príprava na rodičovstvo, pastoračia rozvedených a znovu zosobášených párov, ako aj pastoračia neveriacich. Ak má byť pastoračia rodín účinná, potrebuje svoje aktivity a prístup k veriacim zasadiť do kontextu súčasných problémov (znižovanie pôrodnosti, odmietanie sobášov, oddaľovanie sobáša na neskôr, voľné zväzky, stúpajúca rozvodovosť a pod.). Kňazi a laici činní v pastoračii rodín nutne potrebujú reagovať na aktuálny stav rodín a tomu aj prispôbovať svoje aktivity, pomoc, podporu, formáciu a sprevádzanie.

V oblasti **prípravy na rodičovstvo** prax ukazuje, že mnohí mladí rodičia nie sú pripravení na zodpovednú výchovu detí a chýba im formácia v oblasti rodičovstva. Napriek rozbehnutým kurzom, veľká časť rodičov nemá informácie o týchto možnostiach a ak rodičia nie sú zapojení do užšieho kresťanského spoločenstva, ich informovanosť o kurzoch je veľmi slabá. Z toho dôvodu je potrebné zvýšiť počet školiacich manželských párov v oblasti kurzov rodičovstva a zlepšiť informovanosť pre manželov v rámci všetkých farností. **Pastoračia rozvedených** a znovu zosobášených nie je na Slovensku dostatočne rozbehnutá. Napriek tomu, že túto skupinu tvorí stále väčší počet manželov, Cirkev im nevenuje potrebnú pozornosť. Neexistuje potrebný počet vzdelaných odborníkov a z toho dôvodu mnohí rozvedení ostávajú bez pomoci a bezdôvodne bez sviatostí. **Pastoračia neveriacich a nepraktizujúcich rodín** je veľmi náročná, vyžaduje od pastoračných pracovníkov originálny a tvorivý prístup, keďže sa nedeje v kostoloch, ale priamo v teréne (ulica, pracoviská, školy, miestne úrady a pod.). Je dôležité vedieť podporiť a sprevádzať aj rodiny, ktoré nežijú aktívny život v Cirkvi. Z nášho pohľadu je potrebné poskytnúť možnosť formácie aj týmto rodinám a to poskytnutím kurzov rodičovstva, kurzov dobrej

komunikácie a manželských večerov s aktuálnymi témami (rozdiely medzi mužom a ženou, potreby, sexualita, odpustenie, vzťah k svokrovcom a pod.).

V našich podmienkach sa tejto špeciálnej pastoračii venuje Komunita Ján Krstiteľ, ktorá má svoje aktivity prispôsobené novej evanjelizácii (ulice, otvorený priestor sídlisk, priestory pred obchodnými domami). Týmto spôsobom sa aj neveriace a nepraktizujúce rodiny majú možnosť dozvedieť o kurzoch a aktívne sa ich zúčastniť.

Uvedomujeme si, že v monografii uvádzame aktivity len niektorých hnutí a združení, ktoré sa venujú pastoračii rodín a úprave rodinného prostredia na Slovensku.

4 KVANTITATÍVNY VÝSKUM

V empirickej časti monografie sme previedli kvantitatívny výskum formou dotazníkov. V rámci výskumu sme použili metódy analýza, štúdium dokumentov a dotazník.

4.1 Metodológia kvantitatívneho výskumu

„Kvantitatívny výskum narába s číselnými údajmi, zisťuje množstvo, rozsah, alebo frekvenciu výskytu daných javov; získané číselné údaje možno matematicky spracúvať, možno použiť i metódy matematickej štatistiky. Použitie matematických výpočtov a ich výstupy v podobe tabuliek a grafov sú vždy efektné a vyvolávajú dojem vyššieho stupňa kvality daného výskumu.“¹⁹⁵

Hlavnou použitou metódou vo výskume bol dotazník, ktorý sme realizovali v krízových centrách, ktoré sa venujú osamelým matkám a rodinám v núdzi. Predmetom prieskumu bolo skúmanie príčin, ktoré vedú respondentky k sociálnemu problému (konkrétne k nutnosti hľadať ubytovanie v krízových centrách), ako aj skúmanie životných podmienok, ktoré poskytujú konkrétne krízové centrá respondentkám. Na spracovanie a vyhodnocovanie získaných dát sme použili matematické metódy.

Návratnosť dotazníkov

Osobitný problém aplikácie dotazníka vo výskume predstavuje návratnosť. Tá sa hodnotí pomerom počtu vyplnených dotazníkov, ktoré sa vrátili k výskumníkovi, k celkovému počtu dotazníkov, ktoré výskumník administroval respondentom. Ideálny prípad predstavuje 100 % - návratnosť. Napriek tomu, že 100 % návratnosť sa dosahuje iba zriedkavo, nám sa ju podarilo dosiahnuť skrze veľmi dobrú spoluprácu so všetkými tromi vedúcimi zariadení krízových centier, na ktoré sme sa obrátili.¹⁹⁶

V odbornej literatúre sa odporúča optimálny čas 30 minút na vyplnenie dotazníka. Dĺžku času je však možné modifikovať podľa respondentov.¹⁹⁷ Keďže sme pracovali s respondentmi, z ktorých viacerí mali základné vzdelanie, podľa toho sme upravili počet

¹⁹⁵ MATULAY, S. *Kompendium metodologie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnir, 2010, s. 49.

¹⁹⁶ Porov. ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodologie spoločenskovedného výskumu*, Bratislava : VEDA, 2007, s. 155.

¹⁹⁷ Porov. ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodologie spoločenskovedného výskumu*, s. 160.

otázok, ich skladbu, zrozumiteľnosť a dĺžku vyplňania dotazníka. V našom dotazníku sme použili viac druhov otázok, a to otázky otvorené, poloopené, uzavreté a identifikačné.

Ciele výskumu

Odborná literatúra neposkytuje presné inštrukcie, čo sa týka vymedzenia počtu výskumných cieľov. Pre náš výskum sme si zvolili 4 ciele.

Cieľ 1: Zistiť špecifiká pomoci štátu a Cirkvi pre osamelé matky s deťmi.

Cieľ 2: Zistiť informovanosť o bezplatnom právnom poradenstve u osamelých matiek.

Cieľ 3: Zistiť kvantifikáciu pomoci, ktorú poskytuje bližšia a širšia rodina pre osamelé matky.

Cieľ 4: Zistiť, či pobyt v krízových centrách má pozitívny dopad na osamelé matky s deťmi.

4.1.1 Výskumné otázky a hypotézy

Podľa Kotarbinského je hypotéza tvrdenie, ktoré je potvrdené iba čiastočne. Brzezynski je toho názoru, že hypotéza je domnienka o existencii určitej pravdepodobnosti, že sa stane pravdivým riešením problému. Hypotéza podľa Konarzewského je logický dôsledok teórie a nie domnienka výskumníka.¹⁹⁸ Matulay hypotézu definuje ako vedecký predpoklad, ktorý sa musí dať empiricky overiť. Zdôrazňuje, že hypotéza môže vzniknúť aj na základe osobnej skúsenosti výskumníka, ktorý v danej oblasti problematiky pracuje.¹⁹⁹

Výskumné otázky, ktoré sa používajú v kvantitatívnom výskume majú za cieľ potvrdiť, alebo vyvrátiť výskumné hypotézy.²⁰⁰ Hypotézy overujeme otázkami v dotazníku a ich počet je podľa Matulaya 3 – 5.²⁰¹ Podľa Silvermana posudzujeme hypotézu z hľadiska jej validity alebo pravdivosti.²⁰²

¹⁹⁸ Porov. JUSZCZYK, S. *Metodológia badań empirycznych w naukach społecznych*. Katowice : IRIS, 2001, s. 46-47.

¹⁹⁹ Porov. MATAULAY, S. *Kompendium metodologie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnir, 2010, s. 31.

²⁰⁰ Porov. ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodologie spoločenskovedného výskumu*, Bratislava : VEDA, 2007, s. 156.

²⁰¹ Porov. MATAULAY, S. *Kompendium metodologie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnir, 2010, s. 31.

²⁰² Porov. SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava : Ikar, 2005, s. 91.

Výskumné otázky

O1: Pomohli osamelým matkám v krízovej životnej situácii pred príchodom do krízového centra nejaké štátne, alebo cirkevné organizácie?

O2: Pomohla osamelým matkám v krízovej životnej situácii blízka a širšia rodina?

O3: Vedia osamelé matky v krízových centrách o tom, že majú možnosť využívať bezplatné právne poradenstvo?

O4: Zlepšila sa životná situácia osamelých matiek po príchode do krízového centra?

Výskumné hypotézy

H1: Predpokladáme, že osamelým matkám v krízovej životnej situácii pred príchodom do krízového centra pomohla zo všetkých organizácii najviac Charita.

H2: Predpokladáme, že osamelým matkám v krízovej životnej situácii pomohla najviac blízka a širšia rodina.

H3: Predpokladáme, že všetky osamelé matky nachádzajúce sa v krízových centrách majú informáciu o tom, že existuje možnosť využívať bezplatné právne poradenstvo.

H4: Predpokladáme, že pobyt osamelých matiek v krízovom centre zlepšil životnú situáciu viac ako polovici osamelých matiek.

4.1.2 Výberový súbor a jeho rozsah

V kvantitatívnom výskume sa výskumník snaží vyberať skúmané osoby (respondentov) tak, aby čo najlepšie reprezentovali určitú širšiu skupinu.²⁰³ Je dôležité, aby bola vybraná vzorka miniatúrou celého súboru. Vtedy sa závery výskumov môžu vzťahovať na celý súbor.²⁰⁴ Clauss tvrdí, že v spoločenskovedných výskumoch sa akceptuje, že vzorka, ktorá má viac ako 30 jednotiek je veľká a vzorka s počtom jednotiek menej ako 30 je malá. Zároveň podotýka, že reprezentatívnosť súboru 1/10, 1/1000, alebo

²⁰³ Porov. MATULAY, S. *Kompendium metodologie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnír, 2010, s. 50.

²⁰⁴ Porov. JUSZCZYK, S. *Metodologia badań empirycznych w naukach społecznych*. Katowice : IRIS, 2001, s.81.

1/ 25000 časti súboru.²⁰⁵ Odlišný názor má Ondrejko, ktorý tvrdí, že reprezentatívnosť súboru je závislá od rozsahu výberového súboru.²⁰⁶

Pri výbere výskumného súboru je dôležité určiť, čo je základný súbor. V našom výskume sú základným súborom všetky osamelé matky nachádzajúce sa v krízových centrách na Slovensku. Podmienkou výberového súboru je, aby mal totožné, alebo veľmi podobné základné charakteristiky ako základný súbor.²⁰⁷

Za účelom výskumu sme dotazník rozдали všetkým rodinám a osamelým matkám s deťmi v krízových centrách (zariadeniach núdzového bývania), nachádzajúcich sa v Košickom kraji. Výber vzorky bol zámerný. Jeho rozsah bol limitovaný finančnými prostriedkami a časom, ktorý sme mali k dispozícii. Celkový počet respondentov bol 69, pričom dotazníky odovzdali všetci. Bolo určených niekoľko výberových podmienok:

- osamelá matka s deťmi, alebo rodina s deťmi núdzi,
- bývanie v krízovom centre (zariadení núdzového bývania),
- lokalita – Košický kraj.

4.1.3 Časový plán a materiálno-technické zabezpečenie výskumu

Prípravu dotazníka a formuláciu otázok sme realizovali v októbri 2013. Po zostavení výskumných otázok v dotazníku sme previedli predvýskum na skúšobnej vzorke. Jeho úlohou bolo zhodnotiť jasnosť, výstižnosť a jednoznačnosť výskumných otázok a ubezpečiť sa, že naša výskumná vzorka (osamelé matky v krízových centrách) otázkam porozumie. Zber dotazníkov bol uskutočnený v mesiacoch november – december 2013. Spracovanie a vyhodnocovanie dotazníkov sme realizovali v priebehu mesiacov január – február 2014.

K materiálno-technickému zabezpečeniu výskumu zaradujeme v našom prípade rozmnoženie dotazníkov a náklady na ich distribúciu do jednotlivých krízových centier. Patrí tu aj telefonická komunikácia s riaditeľmi a sociálnymi pracovníkmi krízových centier.

²⁰⁵ Porov. JUSZCZYK, S. *Metodológia badań empirycznych w naukach społecznych*, s. 81.

²⁰⁶ Porov. ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodologie spoločenskovedného výskumu*, Bratislava : VEDA, 2007, s.171.

²⁰⁷ Porov. MATULAY, S. *Kompendium metodologie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnír, 2010, s. 34.

4.1.4 Terénny zber dát

Pri terénnom zbere dát dochádza k bezprostrednému kontaktu výskumníka s respondentmi. Jeho úspech závisí od ochoty respondentov odpovedať na otázky, ako aj od spôsobu oslovenia respondentov. Do stratégie zberu dát Ondrejkoovič zaradzuje aj počasie, prostredie, v ktorom sa respondenti nachádzajú, ako aj náladu výskumníka a respondentov.²⁰⁸ V našom výskume boli prostredím vyplňania dotazníkov jednotlivé krízové centrá (zariadenia núdzového bývania). Respondentky toto prostredie dôverne poznajú, pretože v ňom trávajú celý čas. Na vyplňanie dotazníkov sme mali vyhradený dostatočne dlhý čas, ktorý mal zaručiť pokojnú atmosféru. Takisto bola zabezpečená miestnosť, kde respondentky vyplňali dotazníky v tichu. Ak by sme mali charakterizovať náladu výskumníka a respondentov, tá bola v oboch prípadoch veľmi dobrá, povznesená, atmosféra bola radostná, keďže výskumník poznal prostredie krízových centier a taktiež dlhodobo spolupracuje s viacerými klientmi.

Na zabezpečenie vysokej návratnosti dotazníkov, sme terénny zber dát robili osobne. Každé krízové centrum sme oslovili cez vedúcich zariadení. Ich ústretovosť nám umožnila osobne sa oboznámiť s prostredím krízových centier. Vo všetkých troch krízových centrách sme sa stretli nielen s ústretovosťou vedúcich pracovníkov, ale aj s ochotou klientok dotazníky vyplniť. Stratégia zberu dát bola úspešne zvládnutá aj vytvorením dostatočného priestoru na vyplňanie dotazníkov a umožneniu nášho osobného prístupu k respondentkám.

Predspracovanie a spracovanie dát

Na predspracovanie sme použili optickú kontrolu dotazníkov, ktorá spočívala v kontrole úplnosti a kontrole dodržania stanovených podmienok, za ktorých mal zber prebiehať. Na spracovanie dát sme použili „ručné“ spracúvanie tzv. čiarkovou metódou, kde sme graficky zaznamenávali výskyt príslušného znaku čiarkou. Namerané početnosti sme následne prepísali do tabuliek a ďalej prepočítavali pomocou kalkulačiek.

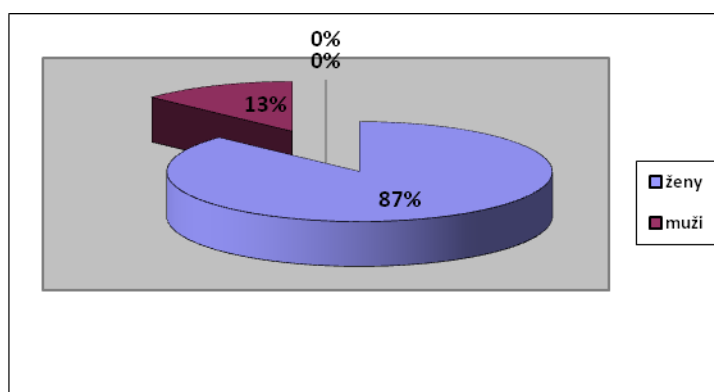
²⁰⁸ Porov. ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*, Bratislava : VEDA, 2007, s.173-174.

4.2 Vyhodnotenie kvantitatívneho výskumu

Vyhodnotenie kvantitatívneho výskumu sme zaznamenali do tabuliek a pre lepšiu prehľadnosť aj do grafov. Základná štruktúra výberovej vzorky je uvedená v Tabuľke 1. Výberový súbor pozostával zo 60 žien (matiek) a 9 mužov (otcov). Respondenti mali v dotazníku možnosť vybrať aj viaceré alternatívy.

Tabuľka 1 Charakteristika súboru podľa pohlavia

Pohlavie	N	%
Ženy	60	87,0
Muži	9	13,0
SPOLU	69	100

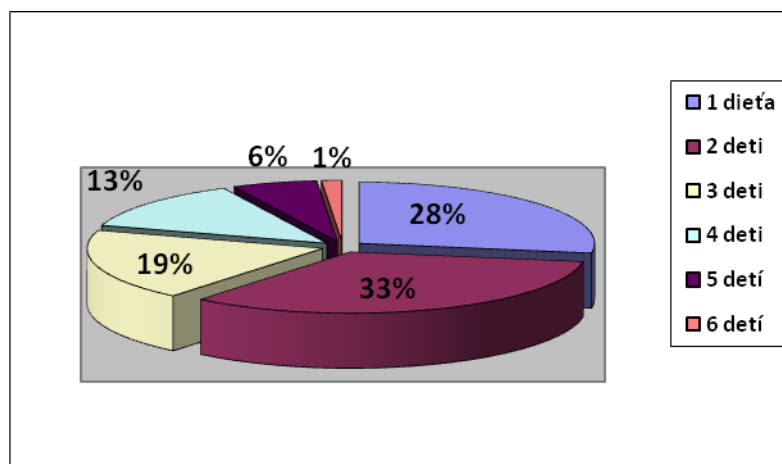


Graf 4 Pohlavie

Prieskumom sme zisťovali počet detí respondentov. Tento údaj sme považovali za potrebný z hľadiska následného skúmania poskytovania pomoci s deťmi v jednotlivých krízových centrách. Tabuľka 2 poukazuje na skutočnosť, že najviac respondentov (matiek v krízových centrách) malo v čase prieskumu dve deti (32,86 %). Početné zastúpenie mali matky s jedným dieťaťom (27,14%) a tromi deťmi (18,58%).

Tabuľka 2 Počet detí respondentov

Počet detí	N	%
1	19	27,5
2	23	33,3
3	13	18,8
4	9	13,0
5	4	5,8
6	1	1,5
SPOLU	69	100



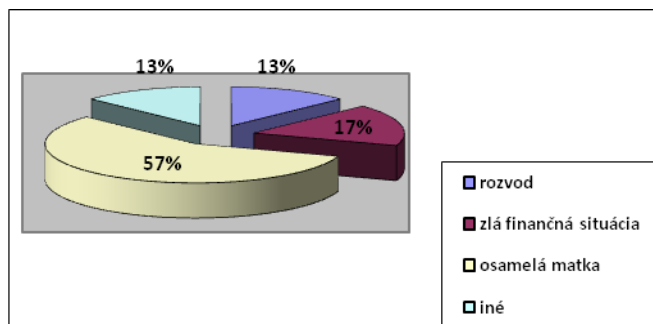
Graf 5 Počet detí respondentov

Dotazníkovým prieskumom sme zisťovali aj dôvody, ktoré viedli respondentov hľadať ubytovanie v krízových centrách. Respondenti mohli v tejto otázke vyznačiť viacero možností. Z identifikačných údajov (viď Tabuľka 3) bolo zistené, že dôvodom nutnosti ubytovania v krízových centrách bol rozvod (9,78%). Medzi najčastejšie dôvody hľadania ubytovania v krízových centrách respondenti uviedli zlú finančnú situáciu (41,30%) a v 27,17% uviedli ako dôvod to, že boli osamelými matkami s jedným alebo viacerými deťmi. Ku hľadaniu ubytovania v krízových centrách viedli v 21,75 % respondentov iné dôvody, ako sme uviedli v dotazníku.

Tabuľka 3 Dôvody pre hľadanie ubytovania v krízovom centre

Dôvod umiestnenia v KC	N	%
Rozvod	9	9,8
Zlá finančná situácia	38	41,3
Osamelá matka	25	27,2
Iné ²⁰⁹	20	21,8
SPOLU	92	100

²⁰⁹ Pod kategóriou „iné“ sa nachádzajú dôvody, ktoré vysvetľujeme v Tabuľke č. 4.



Graf 6 Dôvod umiestnenia v krízovom centre

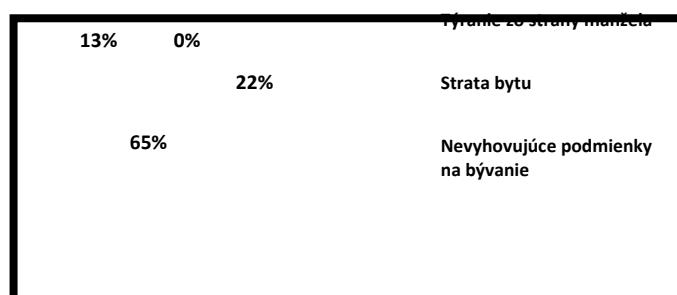
Dôvody, ktoré respondenti uviedli ako „iné“ sú vymenované v Tabuľke 4. Medzi nich patrí hlavne strata bytu (65,21%). Respondentky uviedli ako dôvod straty bývania nežiaduce tehotenstvo, úmrtie manžela... Ďalšími dôvodmi boli týranie zo strany manžela (21,74%) a nevyhovujúce podmienky na bývanie – Luník IX.²¹⁰ (13,05%). Častosť výskytu násilia na ženách potvrdzujú aj výsledky prieskumu z roku 2014, ktorý uskutočnila agentúra FRA, kde jedna z troch žien (33%) zažila fyzické alebo sexuálne násilie od dovŕšenia veku 15. rokov.²¹¹

Tabuľka 4 Iné dôvody pre hľadanie ubytovania v krízovom centre

Iné dôvody umiestnenia v KC	N	%
Týranie zo strany manžela	5	21,8
Strata bytu (dôvody: neplatenie nájmu, exekúcie, úmrtie manžela a iné)	15	65,2
Nevyhovujúce podmienky na bývanie (Luník IX.)	3	13,1
SPOLU	23	100

²¹⁰ **Košice - mestská časť Luník IX.** - na tomto sídlisku je najväčšia hustota rómskeho obyvateľstva na Slovensku pripadajúca na jednu obec (100%). Kapacita bytov na sídlisku je 2 400 ľudí, v roku 2010 na Luniku IX bolo prihlásených 6 600 obyvateľov, z toho približne 2 200 je detí. V priemere obýva jeden byt 14-16 ľudí. Pôrodnosť v tejto mestskej časti je 150 až 170 detí ročne, úmrtnosť asi 5%. Takmer 100% obyvateľov tejto mestskej časti sú neplatičmi alebo dlžníkmi za nájomné a energie. Nevyhovujúce sociálne a hygienické podmienky obyvateľov sídliska predstavujú pre mesto Košice ťažko riešiteľnú záťaž, ktorá je ako súčasť zložitého riešenia rómskej otázky problémom celého Slovenska. [online]. [2014-2-05]. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Košice_-_mestská_časť_Luník_IX.

²¹¹ Porov. FRA - Agentúra EÚ pre základné ľudské práva. *Násilie páchané na ženách, celoeurópsky prieskum. Stručný prehľad výsledkov.* Luxemburg, 2014, s. 17.



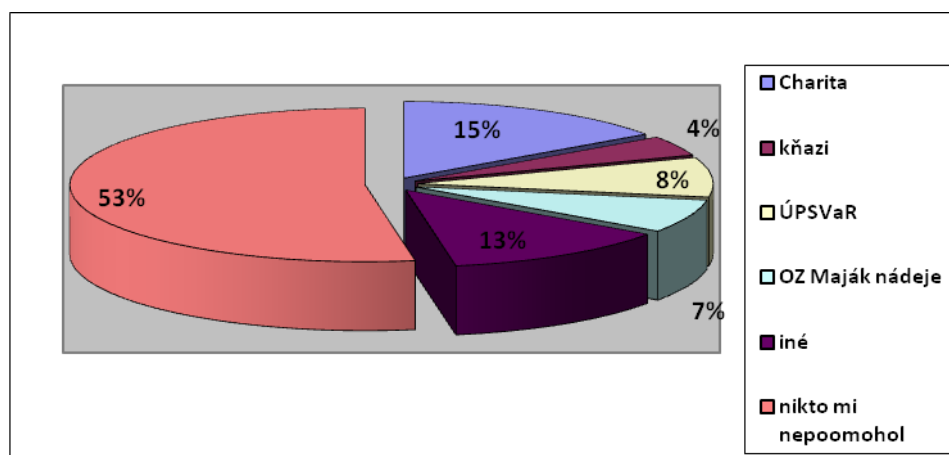
Graf 7 Iné dôvody umiestnenia v krízovom centre

V dotazníku sme zisťovali aj vnímanie pomoci, ktorú pred príchodom do krízových centier poskytli respondentom jednotlivci a štátne alebo cirkevné organizácie.

Tabuľka 5 poukazuje na to, že najväčší počet respondentov uviedol, že pred príchodom do krízových centier im nikto nepomohol (51,36 %). Medzi organizácie, ktoré respondenti najčastejšie uviedli ako tie, ktoré im poskytli pomoc bola Charita (14,86 %), následne ÚPSVaR (8,11 %) a OZ Maják nádeje (6,76 %). Pomoc zo strany Cirkvi vnímalo 4,05 % respondentov. Pomoc od organizácie Úsmev ako dar, n.o. označilo 2,70 % respondentov a 12,16 % respondentov uviedlo, že pomoc im poskytli iné organizácie, ako boli uvedené dotazníku.

Tabuľka 5 Pomoc pred príchodom do KC, poskytnutá organizáciami

Pomoc poskytnutá organizáciami	N	%
Charita	11	14,9
Cirkev (kňazi, rehoľné spoločenstvá)	3	4,1
ÚPSVaR	6	8,1
Maják nádeje	5	6,8
Úsmev ako dar	2	2,7
Iné (vymenujte)	9	12,2
Nikto mi nepomohol	38	51,4
SPOLU	74	100

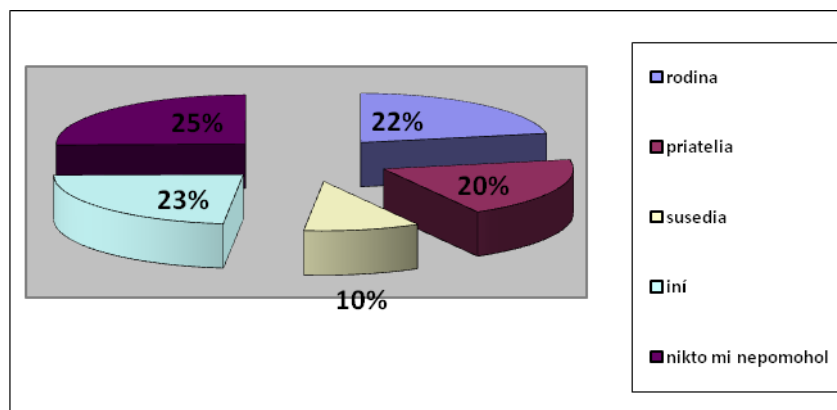


Graf 8 Pomoc poskytnutá organizáciami

Pri otázke „Pomohli vám pred príchodom do krízového centra nejakí ľudia?“ (viď Tabuľka 6) najviac respondentov uviedlo ako zdroj pomoci rodinu (22,22 %). Priatelia poskytli pomoc 20,00 % respondentov a 10,00 % uviedlo, že pomoc im poskytli susedia. Závažným ukazovateľom je to, že najväčší počet respondentov ostal bez pomoci iných ľudí (25,45 %).

Tabuľka 6 Pomoc pred príchodom do KC, poskytnutá fyzickými osobami

Pomoc jednotlivcov	N	%
Rodina	20	22,2
Priatelia	18	20,0
Susedia	9	10,0
Iní	21	23,3
Nikto mi nepomohol	22	25,5
SPOLU	90	100



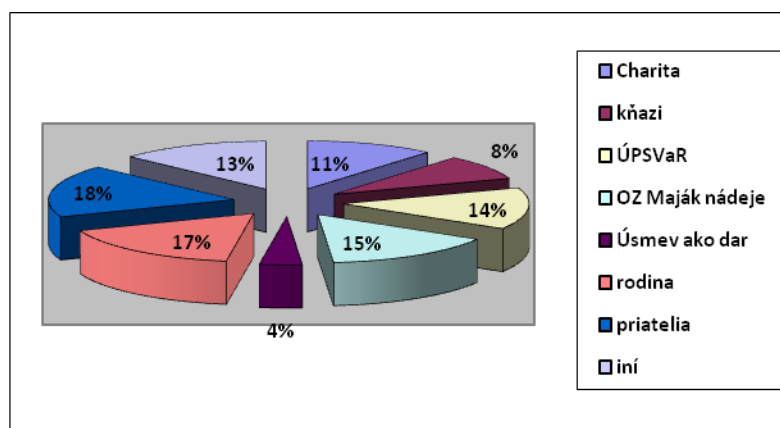
Graf 9 Pomoc poskytnutá fyzickými osobami

Vybrané charakteristiky subjektívneho vnímania pobytu v krízovom centre

Pri otázke „Koho by ste požiadali o pomoc, keby ste mali finančné problémy?“ bolo na výber osem alternatív odpovedí (viď Tabuľka 7). Najviac respondentov tvrdilo, že by požiadali o pomoc priateľov (17,75%) a rodinu (16,82%). O pomoc pri finančných problémoch by 14,95 % respondentov požiadalo OZ Maják nádeje a 14,02 % by sa obrátilo na ÚPSVaR. S pomocou Charity počíta 11,21% a s pomocou Cirkvi (kňazi a rehoľné spoločenstvá) 8,41% respondentov.

Tabuľka 7 Pomoc pri finančných problémoch

Pomoc pri finančných problémoch	N	%
Rodina	18	16,8
Priatelia	19	17,7
Charita	12	11,2
Cirkev (kňazi, rehoľné spoločenstvá)	9	8,4
ÚPSVaR	15	14,0
Maják nádeje	16	14,9
Úsmev ako dar	4	3,7
Iní	14	13,1
SPOLU	107	100



Graf 10 Pomoc pri finančných problémoch

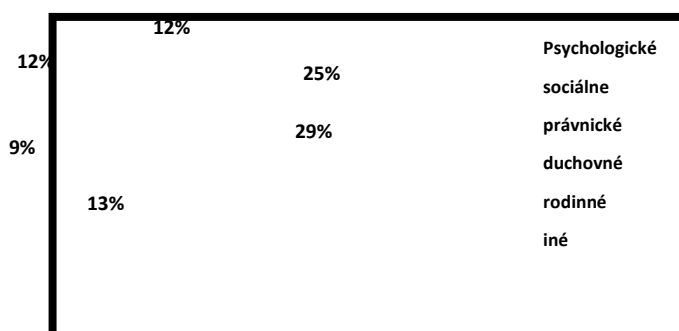
Na základe otázok, ktoré sa týkali poskytovaných služieb v krízových centrách môžeme vidieť, aké služby boli respondentom ponúknuté – respektíve aké služby využili (viď Tabuľka 8).

Najväčšiemu počtu respondentov (29,36 %) bolo v krízovom centre poskytnuté sociálne poradenstvo. Právnické poradenstvo bolo poskytnuté 12,84 % klientom krízové

centrum. Veľké množstvo respondentov poukázalo na to, že im bolo ponúknuté rodinné poradenstvo (11,93 %). Služby kňaza (duchovné poradenstvo) boli poskytnuté 9,17 % respondentom. Iné služby uviedlo 11,93% respondentov.

Tabuľka 8 Služby poskytované počas pobytu v krízovom centre

Poskytované služby počas pobytu v KC	N	%
Psychologické poradenstvo	27	24,8
Sociálne	32	29,4
Právnické	14	12,8
Duchovné	10	9,2
Rodinné	13	11,9
Iné (vymenujte)	13	11,9
SPOLU	109	100



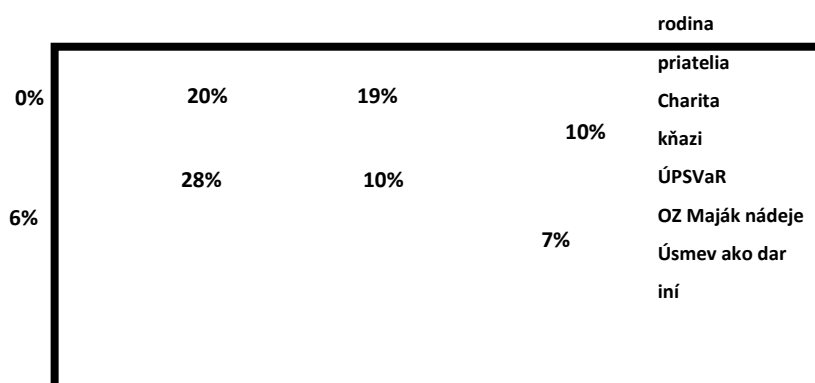
Graf 11 Poskytované služby počas pobytu v krízovom centre

Osamelé matky s deťmi sa nachádzajú v ťažkých podmienkach, kde sú nútené životnými okolnosťami zastupovať aj úlohy otca. Aj rodiny, ktoré využívajú ubytovanie v krízových centrách sa nachádzajú v stavoch psychickej záťaže. Práve preto nás zaujímalo, na koho by sa respondenti obrátili s prosbou o pomoc, keby mali výchovné problémy s deťmi (záškoláctvo, poruchy správania, predčasné tehotenstvo, závislosti...).

Väčšina respondentov uviedla (Tabuľka 9), že pri výchovných problémoch s deťmi by sa obrátili na ÚPSVaR (27,5 %). S pomocou rodiny pri výchovných problémoch s deťmi počíta 18,75 % respondentov. Na Cirkev by sa obrátilo 10,00 % a na Charitu 7,50% opýtaných. S pomocou priateľov počíta taktiež 10% respondentov. Zaujímavosťou je, že na OZ Maják nádeje by sa obrátilo 6,25% respondentov – napriek tomu, že združenie poskytuje svoje služby len štvrtý rok. Veľká časť opýtaných (20,00%) by pri výchovných problémoch vyhľadala inú pomoc ako bola uvedená v dotazníku.

Tabuľka 9 Pomoc pri výchovných problémoch

Pomoc pri výchovných problémoch	N	%
Rodina	15	18,8
Priatelia	8	10,0
Charita	6	7,50
Cirkev (kňazi, rehoľné spoločenstvá)	8	10,0
ÚPSVaR	22	27,5
Maják nádeje	5	6,2
Úsmev ako dar	0	0,0
Iní	16	20,0
SPOLU	80	100



Graf 12 Pomoc pri výchovných problémoch

Keďže sme prieskum robili medzi respondentkami, ktoré sú v zariadeniach pre osamelé matky s deťmi, zaujímala nás odpoveď na otázku, na koho by sa respondentky obrátili, keby potrebovali riešiť otázky výživného (Tabuľka 10).

Tabuľka 10 Pomoc s otázkami výživného

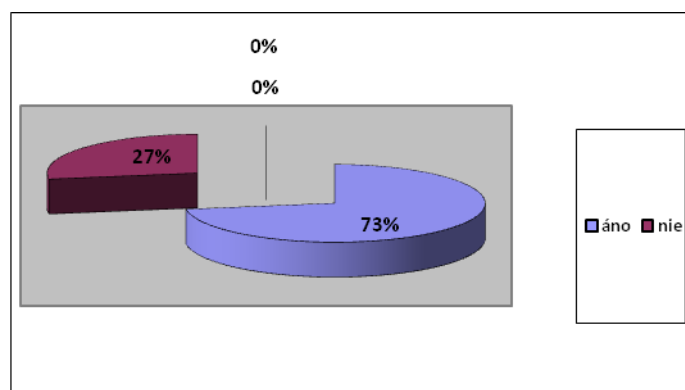
Pomoc s otázkami výživného	N	%
Rodina	9	11,0
Priatelia	5	6,1
Charita	5	6,1
Cirkev (kňazi, rehoľné spoločenstvá)	2	2,4
ÚPSVaR	42	51,2
Maják nádeje	8	9,7
Úsmev ako dar	0	0,0
Iné	11	13,4
SPOLU	82	100

Zo získaných odpovedí môžeme konštatovať, že najväčší počet respondentiek by sa s prosbou o radu obrátil na ÚPSVaR (51,22%). Na rodinu by sa obrátilo 10,97% opýtaných a na OZ Maják nádeje 9,75%. Na priateľov a Charitu by sa obrátilo 6,09% respondentov.

V dotazníku sme zisťovali, či respondenti vedia o možnosti využívania bezplatného právneho poradenstva (BPP). Táto otázka bola dôležitá vzhľadom k tomu, že všetci respondenti sa nachádzajú v stave sociálnej, alebo hmotnej núdze, z čoho vyplývajú ďalšie problémy (dlžoby, exekúcie, vymáhanie výživného na deti). Tabuľka 11 poukazuje na skutočnosť, že vedomosť o poskytovaní bezplatného právneho poradenstva má 72,46% respondentov, kým 27,54% respondentov o tejto možnosti nevedelo.

Tabuľka 11 Vedomosť o využívaní bezplatného právneho poradenstva

Vedomosť o využívaní BPP	N	%
Áno	50	72,5
Nie	19	27,5
SPOLU	69	100

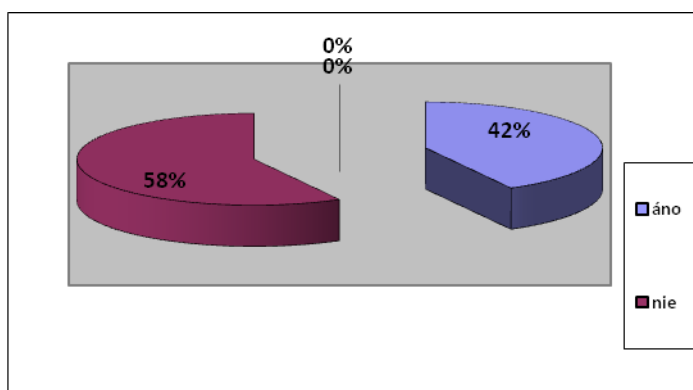


Graf 13 Vedomosť o využívaní bezplatného právneho poradenstva

Zaujímalo nás, či respondenti vedia, kde sa nachádza služba bezplatného právneho poradenstva a či túto službu a využili. Zo získaných údajov (Tabuľka 12) vidíme, že 57,97% respondentov nevie, kde sa táto služba nachádza. Zvyšných 42,03% respondentov uviedlo, že túto vedomosť majú.

Tabuľka 12 Vedomosť o mieste bezplatného právneho poradenstva

Vedomosť o mieste BPP	N	%
Áno	29	42,0
Nie	40	58,0
SPOLU	69	100



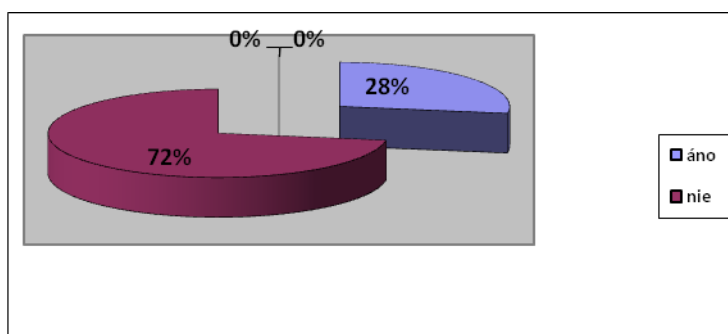
Graf 14 Vedomosť o mieste bezplatného právneho poradenstva

Tabuľka 13 poukazuje na skutočnosť, že službu bezplatného právneho poradenstva využilo len 27,54% respondentov, kým až 72,46 % respondentov túto možnosť nevyužilo.

Túto skutočnosť mohla spôsobiť a slabá informovanosť klientov v krízových centrách. Dôvodom k nevyužívaniu tejto služby môže byť aj slabá informovanosť klientov krízových centier o ich možnostiach.

Tabuľka 13 Využitie služby bezplatného právneho poradenstva

Využitie služby BPP	N	%
Áno	19	27,54
Nie	50	72,46
SPOLU	69	100



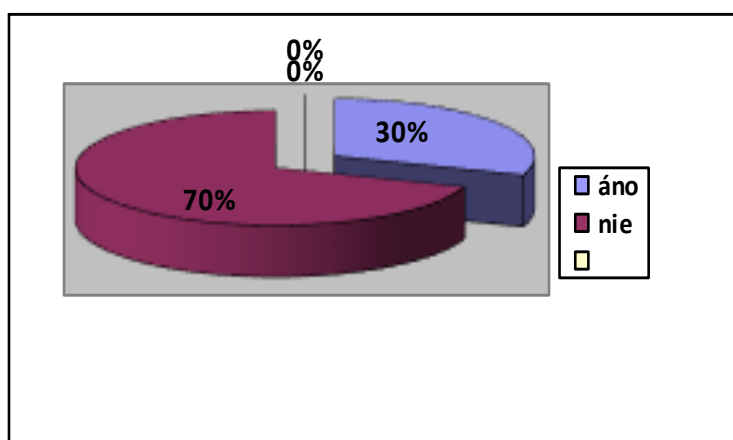
Graf 15 Využitie služby bezplatného právneho poradenstva

Keďže prieskum prebiehal v krízových centrách, v ktorých hlavnú klientelu tvoria osamelé matky, zaujímalo nás, či krízové centrum poskytuje stráženie detí v čase, keď matka potrebuje ísť k lekárovi alebo hľadať zamestnanie. V Tabuľke 14 vidíme, že 69,57%

respondentov službu stráženia detí nemá poskytovanú. Iba 30,43% matiek uviedlo, že o ich deti v čase ich neprítomnosti sa má kto postarať.

Tabuľka 14 Pomoc pri strážení detí

Stráženie detí	N	%
Áno	21	30,43
Nie	48	69,57
SPOLU	69	100

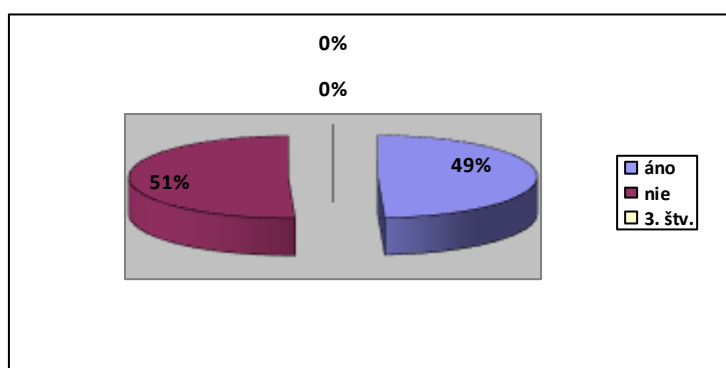


Graf 16 Stráženie detí

Rodiny ktoré tvoria osamelé matky s deťmi, alebo viacpočetné rodiny v hmotnej núdzi majú problémy s plateným základných poplatkov, ako sú nájom, výdaje na stravu, oblečenie a základná zdravotná starostlivosť (lieky). Táto situácia ich často vyčleňuje na okraj spoločnosti. Z toho dôvodu nás zaujímalo, či v rámci krízového centra absolvovali respondenti školenie alebo kurz, kde by sa naučili, ako najlepšie hospodáriť s financiami. Tabuľka 15 poukazuje na to, že 50,72% respondentov takúto možnosť nemala. Zvyšných 49,28% respondentov kurz hospodárenia s financiami absolvovalo.

Tabuľka 15 Kurz hospodárenia s financiami

Kurz hospodárenia s financiami	N	%
Áno	34	49,3
Nie	35	50,7
SPOLU	69	100

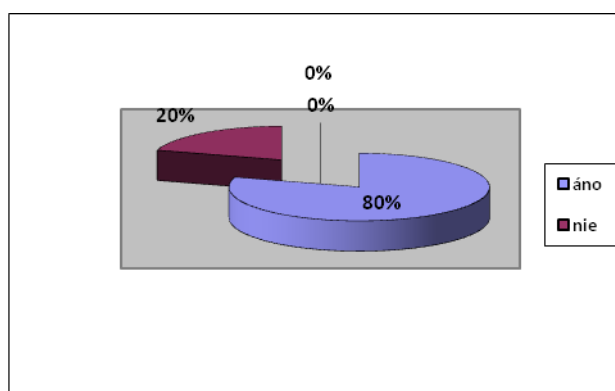


Graf 17 Kurz hospodárenia s financiami

Osamelé matky s deťmi, alebo rodiny v núdzi vyhľadávajú krízové centrum v krajných situáciách, keď všetky ostatné dostupné možnosti ubytovania zlyhali – z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov. Zaujímalo nás, či sa životná situácia respondentov po príchode do krízového centra zlepšila a ak áno, v čom konkrétne. Tabuľka 16 poukazuje na to, že v 79,71% respondentov sa životná situácia zmenila k lepšiemu, čo poukazuje na pozitívny prínos krízového centra pri úprave životných podmienok jednotlivých respondentov. Nezmenenú životnú situáciu (smerom k lepšiemu) označilo 20,3% respondentov.

Tabuľka 16 Zlepšená životná situácia po príchode do krízového centra

Zlepšená životná situácia	N	%
Áno	55	79,7
Nie	14	20,3
SPOLU	69	100



Graf 18 Zlepšená životná situácia

Z respondentov, ktorí svoju životnú situáciu po príchode do krízových centier zhodnotili ako zlepšenú, uviedli ako konkrétny príklad (Tabuľka 17) hlavne možnosť získať bývanie (27,27%). Respondentky uviedli, že ich životná situácia sa zlepšila tiež v oblasti financií, kde mali možnosť platiť menšie platby za nájom (18,18%). Pozitívne hodnotili aj svoju zmenenú situáciu, keď pobytom v krízovom centre získali pokoj v rodine (16,66%), ako aj možnosť byť so svojou rodinou (7,57%).

Tabuľka 17 Príklady zlepšenej životnej situácie

Príklady zlepšenej životnej situácie	N	%
Možnosť získať bývanie	18	27,27
Zlepšenie finančnej situácie (menšie platby za nájom, atď.)	12	18,18
Pokoj v rodine (deti sú vyrovnannejšie)	11	16,66
Možnosť byť so svojou rodinou	5	7,57
Možnosť riešiť svoju životnú situáciu (sebestačnosť)	4	6,06
Takmer vo všetkých oblastiach	3	4,54
Nájdanie zamestnania	3	4,53
Ochrana pred psychickým týraním zo strany manžela	3	4,53
Prístup k elektrine a teplej vode	3	4,53
Zlepšenie zdravotného stavu (matka)	2	3,02
Prístup k poradenstvu	1	1,51
Bývanie v čistom prostredí	1	1,51
SPOLU	66	100

Použitím otvorenej otázky sme umožnili respondentom voľnosť výpovede, čo prinieslo nové pohľady na zlepšenie ich životnej situácie. Z uvedených výsledkov vyplýva, že krízové centrá pomáhajú matkám prekonať ťažké životné situácie a pobytom v krízových centrách sa ich situácia mení k lepšiemu. Dosvedčujú to aj výsledky z krízového centra v Košiciach, ktoré pomohlo za šesť rokov viac ako dvesto rodinám. Vlastné ubytovanie pomohli nájsť 50 rodinám, ako aj prácu a návrat do normálneho života.²¹²

²¹² Porov. FIRDA, M. *Krízové centrum – Zariadenie núdzového bývania v Košiciach ako nástroj pomoci*. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/Krizove-centrum%E2%80%93zariadenie-nudzoveho-byvania-v-Kosiciach-ako-nastroj-pomoci>.

4.2.1 Interpretácia (verifikácia alebo falzifikácia hypotéz)

Z prieskumu je viditeľné, že hypotézy H2, H3 sa nepotvrdili. Potvrdili sa hypotézy H1 a H4. V hypotéze č. 1 (H1) sme predpokladali, že **osamelým matkám v krízovej životnej situácii pred príchodom do Krízového centra pomohla zo všetkých organizácií najviac Charita**. Táto hypotéza bola potvrdená – zo všetkých spomenutých organizácií pomohla osamelým matkám najviac Charita (14,86%). Z výsledkov prieskumu však vidíme, že najväčšie percento odpovedí (až 51,36 %) hovorí o tom, že respondentkám v ich krízovej životnej situácii nepomohla žiadna organizácia a boli ponechané samé na seba, čo je alarmujúce zistenie. Toto zistenie nás vedie k zamysleniu nad krízovou situáciu osamelých matiek, ktoré sú v súčasnej dobe ponechané často na seba. Z výsledkov môžeme konštatovať, že pomoc Charity pre matky v kríze je v mnohých prípadoch nedostatočná a je potrebné ju zefektívniť.

Hypotéza č. 2 (H2), v ktorej sme predpokladali, že **osamelým matkám v krízovej životnej situácii najviac pomohla blízka a širšia rodina** sa nepotvrdila. Najväčší počet matiek (25,45%) uviedol, že im v krízovej situácii nik nepomohol (absencia pomoci rodiny, priateľov a susedov). Rodina pomohla osamelým matkám len v 22,22 %. Z fyzických osôb pomohli osamelým matkám najviac iní ľudia (23,33%). Môžeme preto konštatovať, že rodinné väzby v súčasnosti už nie sú tak pevné a blízka aj širšia rodina neposkytuje oporu svojim rodinným príslušníkom v takej miere, ako to bolo v minulosti. Zistený fakt, že pomoc najbližšej rodiny vo veľkej miere absentuje, poukazuje aj na stále viac sa šíriaci individualizmus, egoizmus a neochotu byť oporou pre svojich blízkych v čase ťažkých životných skúšok.

V hypotéze č. 3 (H3) sme predpokladali, že **všetky osamelé matky nachádzajúce sa v krízových centrách majú informáciu o tom, že existuje pre nich možnosť využívať bezplatné právne poradenstvo (BPP)**²¹³. Táto hypotéza sa nepotvrdila. Z výsledkov výskumu je zrejmé, že 27,54% osamelých matiek v KC nevie o tejto možnosti a 57,97% matiek nevie, kde sa táto služba nachádza. Usudzujeme, že pre osamelé matky v kríze je informovanosť o možnosti bezplatného právneho poradenstva nutná – a to

²¹³ **Bezplatné právne poradenstvo** poskytuje Centrum právnej pomoci. **Centrum právnej pomoci** je štátna rozpočtová organizácia, zriadená zákonom č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi, ktorej cieľom je zlepšovanie prístupu k spravodlivosti pre ľudí v materiálnej núdzi, t. j. pre tých ľudí, ktorí pre nedostatok prostriedkov nemôžu využívať existujúce právne služby. Keď žiadateľ/žiadateľka spĺňa podmienky nároku na právnu pomoc, centrum následne poskytne komplexnú právnu pomoc, ktorá môže mať formu od právneho poradenstva až po zastupovanie pred súdom právnikom centra alebo advokátom. Centrum právnej pomoci má 14 kancelárií a 11 konzultačných pracovísk (pozri prílohu č. 7). [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.centrumpravnejpomoci.sk/>

z viacerých dôvodov. Tieto matky nemajú podporu vlastných rodín, pretože ich rodiny sa rozpadli (často následkom týrania zo strany manžela), takisto nenachádzajú oporu a pomoc ani v širšej rodine. Z dôvodu mnohých exekúcií, nevyplácania výživného, psychického týrania (ktoré často pretrváva zo strany bývalých manželov voči deťom) nutne potrebujú odbornú právnu pomoc. Ďalším dôvodom k informovanosti o BPP je fakt, že osamelé matky v krízových centrách sú zväčša poberateľkami dávok v hmotnej núdzi, čo samo osebe svedčí o nízkom príjme rodiny a táto skutočnosť je potvrdením nemožnosti využiť služby právnika, ktoré sú finančne náročné.

Hypotéza č. 4 (H4), kde sme predpokladali, že **pobyt osamelých matiek v krízovom centre pomohol zlepšiť životnú situáciu viac ako polovici respondentiek**, sa potvrdila. Výsledky výskumu poukázali na to, že životná situácia mnohých matiek sa počas ubytovania v krízových centrách zlepšila (79,71%). Táto zistená skutočnosť poukazuje na to, že krízové centrá poskytujú v rámci svojich možností služby, ktoré osamelým matkám pomáhajú postupne sa začleňovať do života spoločnosti.

Najviac respondentiek (27,27%) za zlepšenie životnej situácie považuje možnosť získať strechu nad hlavou, ako aj zlepšenie finančnej situácie, ktoré sa týka najmä menších platieb za nájom (18,18%). Respondentky si uvedomujú aj získanie pokoja v rodine, kde sú deti sú vyrovnanejšie, keďže hlavný stresor bol odstránený (16,66%).

4.3 Zhrnutie

V závere môžeme konštatovať, že stanovené ciele výskumu sa nám podarilo splniť. Výsledky výskumu poukazujú na nedostatočnú pomoc Cirkvi pre osamelé matky s deťmi, nachádzajúce sa v kríze. Predpokladali sme, že Charita poskytuje dostatočnú pomoc pre tých, ktorí ju potrebujú v krízových životných situáciách. Výsledky však poukázali na nedostatočné hodnotenie pomoci Charity (zistenie, že až 51,4% osamelých matiek bolo v čase životnej krízy ponechaných samých na seba). Pomoc, ktorú poskytol štát cez ÚPSVaR bola len 8,1%. Potvrdzuje sa vyjadrenie osamelých matiek v núdzi, že súčasná legislatíva nie je nastavená pre rodinu a jej ochranu. Druhým cieľom bolo zistiť informovanosť o bezplatnom právnom poradenstve u osamelých matiek. Zistený fakt, že až 27,54% osamelých matiek v krízových centrách nevie o tejto možnosti a 57,97% matiek nevie, kde sa táto služba nachádza poukazuje na nedostatočnú informovanosť verejnosti, ktorá môže mať negatívne dôsledky pre život mnohých rodín nachádzajúcich sa v životnej kríze. Zistenie existencie pomoci najbližšej rodiny v čase krízy osamelých matiek bolo tretím cieľom nášho prieskumu. A v tomto prípade výsledky poukázali na nedostatočnú pomoc od svojich najbližších (len v 22,2% rodina poskytla osamelým matkám pomoc). Posledným cieľom prieskumu sme chceli zistiť, či pobyt v krízových centrách má pozitívny dopad na osamelé matky s deťmi. Zlepšenie životnej situácie až v 79,71% ukazuje na priaznivý dopad konkrétnej pomoci krízových centier.

V súčasnosti rastie počet osamelých matiek s nezaopatrenými deťmi, ktoré sú nútené hľadať ubytovanie v krízových centrách. Príčinou je strata domova, ktorá je zapríčinená často násilím, ktoré páchajú partneri na deťoch a ženách (matkách). Rastie počet rozvodov a ich následkom je okrem psychickej vyčerpanosti aj skutočnosť, že matky často prichádzajú o byt a ocitajú sa spolu so svojimi deťmi v kritických životných situáciách. Ak sa k tomu pridá sociálna izolovanosť a neschopnosť (alebo neochota) najbližšej rodiny pomôcť, osamelá matka s deťmi sa ocitá na okraji spoločnosti.

Dotazníkový výskum túto skutočnosť potvrdil a zároveň poukázal na nežiaducu sociálnu situáciu osamelých matiek s deťmi. Matky často nemajú dostatočné informácie o organizáciách, ktoré im môžu v krízových situáciách pomôcť (ktoré ponúkajú štát, Cirkev alebo tretí sektor). Zistené skutočnosti poukazujú na to, že sanácia rodín je nevyhnutná a vyžaduje si systémové riešenie nielen zo strany štátu, ale aj Cirkvi a tretieho sektora. Zároveň je tu nutná osobná participácia jednotlivcov, ktorí sa v nežiaducej situácii nachádzajú.

Pozitívom nášho výskumu je vysoká návratnosť dotazníkov, ktorá bola zabezpečená skrze ochotu a ústretovosť vedúcich v konkrétnych krízových centrách. Medzi ďalšie pozitíva patrila možnosť byť priamo v teréne s respondentmi a spoznať priestory krízových centier. K nedostatkom výskumu zaradujeme nepresné sformulovanie otázky (Tabuľka 2), v ktorej sme sa respondentov pýtali na počet ich detí. Z vyplňania dotazníkov sme u niektorých respondentiek zistili, že v krízových centrách nemali pri sebe všetky svoje deti. Niektoré respondentky mali deti v detských domovoch, v diagnostických centrách, alebo niektoré ich deti boli zverené do starostlivosti otcov. Z uvedených dôvodov respondentky nevedeli, ako majú odpovedať na danú otázku.

Výskum prevedený formou dotazníkov, ktorý sme uskutočnili v jednotlivých krízových centrách považujeme za preskúmanie základných oblastí, s ktorými sa respondentky v krízových centrách stretávajú.

Záver

Cieľom monografie bolo analyzovať pomoc Cirkvi rodinám a priblížiť činnosť jednotlivých subjektov, hnutí a občianskych združení. Cieľom výskumnej časti bolo analyzovať správanie a prežívanie osamelých matiek vo vybraných krízových centrách a zároveň poskytnúť pohľad, ako vnímajú pomoc zo strany štátu a Cirkvi.

Hlavným dôvodom pre výber témy a pre náš výskum sú skúsenosti z praxe, keďže pracujeme s neúplnými rodinami a osamelými matkami z krízových centier v rámci občianskeho združenia Maják nádeje.

V prvej kapitole sme poskytli náhľad do skúmanej problematiky. Opísali sme nadnárodné a národné dokumenty a inštitúcie, ktoré majú za úlohu ochranu rodiny. V tejto časti sme sa tiež venovali nastaveniu prorodínnej politiky na Slovensku. Pozornosť sme zamerali aj na normatívnu základňu právnych vzťahov rodiny. V druhej kapitole sme ponúkli vysvetlenia pojmov sanácia rodiny, sociálna patológia rodiny, sociálnoprávna ochrana detí a psychická deprivácia detí. Konkrétne sme sa venovali domácej násilii, chudobe a rozpadu rodín. Pozornosť sme upriamili aj na sanáciu rodín a posúdenie jej vhodnosti, ako aj na prevenciu sociálnopatologických javov v rodinách. Tretia kapitola je zameraná na Cirkev a jej starostlivosť, ktorú venuje rodinám prostredníctvom jednotlivých charitatívnych organizácií a hnutí. Vzhľadom na náš výskum sme sa v teoretickej časti sústredili aj na charakteristiku týchto inštitúcií a organizácií, ktoré sa venujú rodinám formou prevencie alebo úpravy rodinného prostredia. Posledná kapitola je venovaná empirickej časti.

Výskumy, ktoré sa zaoberajú osamelými matkami v krízových centrách sa na Slovensku vyskytujú ojedinele. Aj z toho dôvodu sme sa zamerali na túto cieľovú skupinu. Zvolili sme kvantitatívny výskum pomocou dotazníkov.

Najväčším osobným prínosom monografie je rozšírenie teoretických vedomostí a získanie hlbšieho vhl'adu do oblasti úpravy rodinného prostredia a starostlivosti o rodinu. Prístup k množstvu zahraničnej odbornej literatúry nám umožnil porovnať situáciu v Poľsku a na Slovensku. Prínosom je pre nás aj nadviazanie spolupráce s poľskými inštitúciami, ktoré sa venujú rodinám v kríze – *Diecezjalna Fundacja Ochrony Życia, Dom Matki i Dziecka, Diecezjalna poradnia rodzinna, Katolicki Ośrodek Adopcyjny i Opiekuńczy*. Ďalej je to možnosť plánovať zahraničné výmenné pobyty a spolupráca v oblasti zahraničných projektov.

Pre hlbšie skúmanie problematiky odporúčame uskutočniť podobný výskum vo všetkých krízových centrách na Slovensku a výskumné otázky rozšíriť na oblasť výživy, zdravotníctva, kultúry, vzdelania a zamestnania. Problematika by sa dala rozpracovať aj zaradením skúmaných skupín do medzinárodného porovnávacieho výskumu. Keďže rodinné prostredie ovplyvňuje schopnosť jednotlivcov začleniť sa do spoločnosti a taktiež poskytuje isté modely rodinného spolužitia (úplné, neúplné rodiny, patológia v rodine a pod.), bolo by vhodné skúmať aj pôvodné rodinné prostredie osamelých matiek.

V oblasti Cirkvi odporúčame vytvoriť farské charity, kde by boli ako dobrovoľníci zapojení najmä absolventi vysokých škôl v odbore sociálna práca. Vytvorením jednotlivých farských charít by sa vytvorila väčšia možnosť pomoci ohrozeným rodinám. Jednotlivé farnosti by mali takýmto spôsobom rozšíriť svoju pastoračiu aj na rozvedené, chudobné a sociálne ohrozené rodiny.

Návrh preventívnych programov pre rodiny:

- vytvorenie farských charít (v spolupráci s absolventmi sociálnej práce),
- vytvorenie informačného listu pre kňazov s prehľadom prorodinných hnutí, organizácii a centier pomoci rodinám (miesta a kontakty),
- pastoračia rozvedených a znovu zosobášených párov (obnovy, duchovné cvičenia pre rozvedených, semináre pre kňazov v tejto oblasti pastoraácie),
- asistencia v ohrozených rodinách (bezplatné doučovanie detí),
- formácia charitatívneho myslenia na všetkých stupňoch škôl prostredníctvom prednášok a umožnením praxe v charitatívnych organizáciách (predovšetkým na cirkevných školách a teologických fakultách),

Vzhľadom na výsledky výskumu navrhujeme opatrenia zamerané predovšetkým na rodinnú politiku. Dôraz kladieme na vytváranie podmienok pre opätovné začlenenie osamelých matiek z krízových centier do spoločnosti, zabezpečenie nových pracovných miest s prispôbením pracovnej doby pre osamelé matky s deťmi, ako aj vytváranie možností vzdelávania pre deti z rodín v núdzi.

Zoznam použitej literatúry

Pramene

- BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006. ISBN 80-7162-594-9.
- BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. s. 118. ISBN 978-80-7162-786-9.
- CONFERENCIA EPISCOPAL ESPAÑOLA. *La verdad del amor humano*. Madrid, 2012.
- DOKUMENTY KOŚCIOŁA. *W trosce o życie*. Wybrane dokumenty stolicy apostolskiej. Tarnów : BIBLOS, 1998. 668 s. ISBN 8386889-22-5.
- Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2007. 600 s. ISBN 978-80-7162-694-7.
- JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. 1981. Trnava : SSV, 1993. ISBN 80-7162-052-1.
- KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA, *Katolícka cirkev na Slovensku*, Bratislava : MedMedia, s.r.o., 2013. 90 s. ISBN 978-80-971472-4-2.
- KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Pastiersky list biskupov Slovenska o európskej integrácii*. Trnava : SSV, 2002. 52 s. ISBN 807162-408-X.
- KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013*. Bratislava : SSV, 2007. 79 s. ISBN 978-80-7162-695-4.
- Dokumenty diecéznej synody*. Košice : Vienaľa, 2006. 310 s. ISBN 80-89232-12-4.
- PAVOL VI. *Humanae vitae*. Trnava : SSV, 1993. ISBN 80-7162-053-X.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.*
- Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov.*
- Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., Listina základných práv a slobôd.*

Monografie

- BAHNOVÁ, A. *Pedagogizácia rodinného života a problematika zosúlad'ovania rodinných a pracovných povinností rodičov* : diplomová práca. Bratislava : 2006. 92 s.
- BEŠENYEI, P. *Rómske ticho. Poštársky „zázrak“ alebo dvadsať rokov medzi Rómami*. Bratislava : Don Bosco, 2009. 132 s. ISBN 978-80-8074-109-9.
- BUDAYOVÁ Z. – BERNÁTOVÁ J. Rozvód i jeho vplyv na diecko. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010. ISBN 978-83-61095-36-1. s. 65 – 77.
- BURRETT, J. *Rodzicielstwo po rozwodzie. Jak byc dobrymi rodzicami po separacji lub rozwodzie*. Poznań : REBIS, 2006. 168 s. ISBN 83-7301-722-4.
- BURSOVÁ J. Metody pracy socjalnej w kontekście dziecka maltretowanego. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010. ISBN 978-83-61095-36-1. s. 91-97.
- BURSOVÁ J. Možnosti sociálnej práce s rodinou a jej sanácia. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : Vienaľa, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5. s. 210-215.
- BRAUNSTEINER, G. – CSONTOS, L. – FILIPEK, A. *Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom Vatikánskom koncile*. Trnava : Dobrá kniha, 2014. 83 s. ISBN 978-8071418726.
- CORBET, S. – FIKKERT, B. *Keď pomoc škodí. Ako zmierniť chudobu bez ublíženia chudobným a vám samým*. Bratislava : Porta libri 2012. 246 s. ISBN 978-80-89067-70-1.
- CIRÁK, J. – PAVELEKOVÁ, B. – ŠTEVČEK, M. *Rodinné právo*. Šamorín : Heuréka, 2008. 216 s. ISBN 978-80-89122-47-9.
- DE VOL, P. *Napredovanie vo svete, ktorý sotva prežíva. Budovanie zdrojov pre zlepšenie kvality života*. Košice : Equilibria, s. r. o., 2010. 144 s. ISBN 978-1-934583-48-7.
- Establishing the Institution of Ombudsman and its Status within the Legal System of the Slovak Republic*. Pezinok : 2002. 88 s. ISBN 80-89005-09-8.
- DZIERŻANOWSKA-PESZKO, J. Psychologiczne aspekty przemocy w związkach partnerskich. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2012. ISBN 978-83-61756-92-7, s. 65 – 85.
- EUROPEAN COMMUNITIES, *What can the European Ombudsman do for you?* Belgium : European Communities, 2008, 33 s. ISBN 92-9212-034-4.

- FABIÁN, A. Sobášť sa: Áno? Nie? In *Metamorfózy rodiny v kontexte postmodernej spoločnosti*. Košice : Vienaľa, 2010. ISBN 978-80-8126-005-6, s. 143-153.
- FOGAŠ, L. Ombudsman a návrh novely Ústavy SR, In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001. ISBN 80-89016-02-2. s. 15-21.
- FULA, M. – BARILLOVÁ, A. Demografická kríza a jej možné riešenia. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-80-8132-000-2, s. 125-133.
- FRA – Agentúra EÚ pre základné ľudské práva. *Násilie páchané na ženách, celoeurópsky prieskum. Stručný prehľad výsledkov*. Luxemburg, 2014. 44 s. ISBN 978-92-9239-393-9.
- GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou, Bratislava : IRIS, 2012. 318 s. ISBN 978-80-89256-95-2.
- GAVORA, P. *Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Regent, 2006. 229 s. ISBN 80-88904-463.
- GAŚ, Z, B. *Rodzina wobec uzależnień*. Warszawa : Michalineum, 1993. 142 s. ISBN 83-7019-075-8.
- GYMERSKÁ, M. Nové prístupy komunitnej sociálnej práce v oblasti sanácie rodín v kríze. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : Vienaľa, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5, s. 184-192.
- HANÁKOVÁ, I. Rodinná terapia a poradenstvo – systémová pomoc pre rodiny v kríze. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5, s. 113-127.
- HENDL, J. *Kvalitatívni výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HANOBIK, F. Moderná spoločnosť a kríza rodiny. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-80-8132-000-2, s. 142-150.
- HART, A. D. *Rozwód. Jak ratować dzieci*. Poznań : Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanow W drodze, 2006. 260 s. ISBN 83-7033-562-4.
- JURKO, J. *Dôležitosť problematiky rodiny vo vyhláseniach a rozhodnutiach Konferencie biskupov Slovenska v rokoch 1991-2010*. Košice : Vienaľa, 2010. 81 s. ISBN 978-80-8126-013-1.

- JUSZCZYK, S. *Metodológia badań empirycznych w naukach społecznych*. Katowice : IRIS, 2001. 128.s. ISBN 80-89018-13-0.
- KAPERA, K. *Raport o sytuacji polskich rodzin*. Warszawa : Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny, 1998. 288 s. ISBN 83-911072-0-5.
- KANTOR, R. Rozwód i kohabitacja niepokojącym zjawiskiem współczesnej rodziny. In *Małżeństwo i rodzina w kontekście współczesnych wyzwań*. Tarnów : Mała Poligrafia Redemporystów w Tuchowie, 2012. ISBN 978-83-7631-414-3, s. 66-82.
- KAKALEJ, M. Psychické príčiny ako dôvod krízy rodiny východiská z nej. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165921-1. s. 136-143.
- KARAS, V. – KRÁLIK, A. *Právo Európskej únie*. Praha : C. H. Beck, 2012. 526 s. ISBN 978-80-7179-287-1.
- KOC, G. *Funkcje założone i realizowane domowego kościoła ruchu Światło-życie*. Siedlce, UNITAS, 2013. 642 s. ISBN 978-83-61071-36-5.
- KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*. Praha : Portál, 2008. 159 s. ISBN 80-7367-39-25.
- KOPČOVÁ, K. Kohabitácia ako novodobý fenomén spoluzitia. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165921-1. s. 175-181.
- KOTRADYOVÁ K. – BORSÍK O. Ubóstwo, jego powody i skutki w życiu człowieka. In *Nowe aspekty pracy socjalnej*. Łódź : WSEZiNS, 2010. ISBN 978-83-61095-36-1. s. 147-159.
- KOZAK, S. *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*. Warszawa : Difin, 2010. 231 s. ISBN 978-83-7641-194-1.
- KRAVÁROVÁ, M. Problémy a zmeny v súčasnej rodine. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4, s. 175-182.
- KSIENIEWICZ, M. Działania Pełnomocnika w ramach akcji „16 Dni Przeciwno Przemocy Wobec Kobiet“. In *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*. Opole : LEX, 2012. ISBN 978-83-264-3166-1, s. 33-68.
- KUBICKA, H. *Bezdomność rodzin samotnych matek. Społeczno – wychowawcze aspekty zjawiska*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005. 130 s. ISBN 83-7171-875-6.

- KUCHARČÍK, R. Vplyv skúsenosti rozpadu manželstva na víziu manželstva. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165921-1. s.112-119.
- KUTARŇA, J. Rodina – prvotné miesto humanizácie spoločnosti. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-80-8132-000-2, s. 213 – 224.
- LACHYTOVÁ, L. Rodinné prostredie a jeho sociálna patológia. In *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s.189-202.
- LANDWÓJTOWICZ, P. *Samotne macierzyństwo*. Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2004. 375 s. ISBN 83-88939-83-1.
- LANDWÓJTOWICZ, P. Uzależnienia behawioralne w perspektywie terapii systemowej rodziny. In *Zniewoleni działaniem. Uzależnienia behawioralne a Rodzina*. Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2013. ISBN 978-83-63950-29-1, s. 203-218.
- LEŚ, E. Polityka rodzinna wobec rodzin o niskich dochodach. Mechanizm wzmacniający czy redukujący nierówności? In *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. ISBN 978-83-235-0660-7.
- LESZCZIŃSKA, B. Sprawca przemocy czy ofiara? Uwarunkowania przemocy w rodzinie na podstawie danych Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie w Opolu. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2012. ISBN 978-83-61756-92-7, s. 85 – 99.
- LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita, 2003. 122 s. ISBN 978-80-89074389.
- LEVICKÁ, J. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Trnava : FZaSP TU, 2000. 94 s. ISBN 80-968952-3-0.
- LEWICKA, A. – MACIASZCZYK, P. Postawy rodzicielskie a nieprzystosowanie społeczne euro sierot. In *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 129-143.
- LEWOC, M. Monitoring spraw dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem wytycznych Prokuratora Generalnego. In *Jak skutecznie chronić*

- ofiary przemocy w rodzinie*. Opole : LEX, 2012. ISBN 978-83-264-3166-1, s. 159-172.
- LITAVSKÁ, E. Faktory úspešnosti (neúspešnosti) sociálnej sanácie rodín. In *Sanácia rodín ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011. ISBN 978-80-8126044-5, s. 26-32.
- LITAVSKÁ, E. - MOLČANOVÁ, A. – DVORNÁKOVÁ, L. *Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny*, Bratislava : UPSVaR, 2013. 119 s. ITMS 27120130537.
- LOZSÍ, L. *Socioterapia*, Bratislava : Asociácia socioterapie a psychoterapie, 2013 Krakow : Wydawnictwo Księży Sercanów, 2010. 317 s. ISBN 978-83-7519-112-7.
- MARYNOWICZ - HETKA, E. *Praca socjalno – wychowawcza z rodziną niepełną*. Warszawa : CRZZ, 1980. 163 s. ISBN 83-202-0068-7.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Liptovský Ján : PROHU, 2011. 442 s. ISBN 978-80-89535-03-3.
- MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013. 576 s. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MATULAY, S. *Kompéndium metodológie sociologických výskumov*. Prešov : Kušnír, 2010. ISBN 978-80-89404-20-9.
- MATULAYOVÁ, E. K potrebe rozvoja poradenstva pre týrané manželky a partnerky (a k potrebe sociálneho výskumu). In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165921-1. s. 199-206.
- MATYJAS, B. *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*. Warszawa : ZAK, 2008. 440 s. ISBN 978-83-89501-84-4.
- MAZÁK, J. – JÁNOŠIKOVÁ. *Základy práva Európskej únie. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava : Iura Edition, 2009. 740 s. ISBN 978-80-8078-289-4.
- MICHEL, R. Kríza rodiny – rozvod. In *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-80-8132-000-2, s. 253-260.
- MIKLOŠKO, J. – ŽARNAY, Š. *Ohrozená rodina na Slovensku - v kontexte príčin vyňatia detí z detských domovov*. Bratislava : Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, 2007. 111 s. ISBN 978-80-969616-1-0.

- MIKLOŠKOVÁ, M. Model konferencia rodinných skupín v sociálnej práci s rodinou. In *Metódy sociálnej práce s rodinou*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2012. ISBN 978-80-8132-050-7, s. 377-388.
- MLYNARČÍK, P. Manželské večery – prevencia pre rodiny. In *Metódy sociálnej práce s rodinou*. In *Metódy sociálnej práce s rodinou*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2012, ISBN 978-80-8132-050-7, s. 391-394.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno : Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- NIKODÝM, D. Ombudsman a prokuratúra de lege ferenda, In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001. ISBN 80-89016-02-2. s. 63-69.
- OLDAK, M. Politika społeczna na rzecz rodziny i jej znaczenie w tworzeniu praw i nierówności wynikających z płci, wieku i statusu społeczno-ekonomicznego na przykładzie rodzin niepełnych. In *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*. Warszawa : Wydawnicwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. ISBN 978-83-235-08807. s. 321-352.
- ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. Bratislava : VEDA, 2007. 48 s. ISBN 978-80-224-0970-4.
- PAYNE, R. *Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity*. Košice : Equilibria s.r.o., 2010. 293 s. ISBN 978-80-89284-53-5.
- PÉTIOVÁ, M. *Názory a postoje mladých ľudí žijúcich v detských domovoch na Slovensku ku konzumácii drog*. Bratislava : 2000. 45 s. ISBN 80-70982-45-4.
- PIŠTOROVÁ, M. Specifiká individuálního plánování v azylových domech. In *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. Tábor : Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2011. ISBN 97880904668-1-4, s. 157-166.
- POPPER, Š. Kvalitatívny výskum ako poistka pred kvantitatívnymi inštitucionálnymi očakávaniami. In *Kvalitatívny výskum vo verejnom sektore*. Bratislava : SAV, 2008, s. 21-24.
- PREISSOVÁ KREJČÍ, A. Dopad krize rodiny na etická východiska výchovy a vzdelávání. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4, s. 301-312.

- PROKOPOVÁ V. Sanácia rodín neziskovej organizácii Úsmev ako dar. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : Vienaľa, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5, s. 62-66.
- PROUZOVÁ, A. *Evropský soud pro lidská práva: organizace, pravomoci a řízení*. Praha : Linde, 2004. 186 s. ISBN 80-7201-500-1.
- RABIEJ, S. Kryzys rodziny w Polsce w Europie – cechy wspólne i różnice. In *Osoba – małżeństwo - rodzina u progu XXI. wieku*. Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2003. ISBN 83-88939-66-1, s. 153-163.
- RODINKOVO. *Duchovná obnova v teple domova. Pre manželské a snúbenecké páry*. Žilina : Familiae locum – Rodinkovo n.o., 2014. 189 s. ISBN 978-80-971685-0-6.
- ROWICKA, A. Źródła osamotnienia dziecięcego we społecznej rodzinie. In *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 143-150.
- RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v kontexte slovenskej spoločnosti a sociálnej práce*. Ružomberok, 2007. 167 s. ISBN 978-80-8084-248-2.
- SALAUN, P. *Żyjący w separacji, rozwiedzeni*. Poznań : „W drodze”, 1997. 213 s. ISBN 83-7033-200-5.
- SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava : Ikar, 2005. 328 s. ISBN 80-551-0904-4.
- SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. *Právo európskej únie: inštitucionálny systém a právny poriadok Únie s judikatúrou..* Bratislava : Euroiuris - Európske právne centrum, 2012. 1232 s. ISBN 978-80-89406-12-8.
- SLIVKOVÁ M. Podstata a požiadavky rodinnej politiky. In *Sociálne otázky v teologickej reflexii*. Brno : CESTA, 2009. ISBN 978-80-7295-112-3, s. 55-67.
- SMERECZYŃSKA, M. Rodzina podmiotem zainteresowania w polityce społecznej krajów Unii Europejskiej. In *Osoba – małżeństwo - rodzina u progu XXI. wieku*. Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2003. ISBN 83-88939-66-1, s. 173-177.
- SMERECZYŃSKA, M. Polityka prorodzinna państwa a godność ojcostwa. In *O godność ojcostwa*. Gdańsk : Bernardinum, 2000. ISBN 83-908504-7-8, s. 41-44.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. 174 s. ISBN 80-7178-559-8.
- STOJANOWSKA, W. *Rozwód a dobro dziecka*. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1979. 216 s. ISBN 83-219-0045-3.

- STAROŇOVÁ, K. Zber dát pomocou opytovateľov v kvalitatívnom výskume: výzvy a možnosti. In *Kvalitatívny výskum vo verejnom sektore*. Bratislava : Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, 2008. ISBN 978-80-900981-9-0, s. 61-69.
- STRAUS, A. – CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitatívneho výskumu. Postupy a techniky metódy zakotvené teórie*. Brno : Albert, 1999. 228 s. ISBN 80-85834-60-X.
- SVOBODA, P. *Úvod do evropského práva*. Praha : C. H. Beck, 2010. 304 s. ISBN 978-80-7400-313-4.
- SZLENDAK, T. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa : PWN, 2011. 541 s. ISBN 978-83-01-16309-9.
- SZUKALSKI, P. Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach EU. In *RODZINA w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004. ISBN 83-7171-824-1, s. 23-49.
- SZYMCZYK, L. Rodzina z problemem wykorzystania seksualnego dziecka. In *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 223-238.
- ŠÁRISKÁ, Z. Hodnotový systém v procese uzdravovania rodiny. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : VIENALA, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5, s. 145-149.
- ŠMIDRIAK, O. *Pastorácia s dôrazom na spoločenstvo a evanjelizáciu... trápenie individualistov alebo vytváranie spoločenstva?* Ružomberok : VERBUM, 2012. 254 s. ISBN 978-80-8084-871-2.
- ŠMIDRIAK, O. *Pastoračná spolupráca kňazov a laikov... utópia alebo reálna vzia?* Ružomberok : VERBUM, 2012. 242 s. ISBN 978-80-8084-872-9.
- ŠPÁNIKOVÁ, J. Rodina v záťaži a jej sprevádzanie. In *VÝCHOVA verzus TERAPIA - možnosti, hranice a riziká*. Bratislava : UK, 2011. ISBN 978-80-223-3006-0, s. 65-72.
- ŠPROCHA, B. – VAŇO, B. – BLEHA, B. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava : Prognostický ústav SAV, 2014. 128 s. ISBN 978-0-2253961-6.
- ŠLOSÁR, D. Preferencie pri párovom spolužití. In *Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich vzťah k inštitúcií manželstva*. Prešov : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165921-1. s. 30-34.

- ŠVARÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. 375 s. ISBN 978-80-367-3130.
- ŠVEC, Š. *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno – scientické a kvalitatívno – humanistické prístupy v edukačnom výskume*. Bratislava : IRIS, 1998, 304 s. ISBN 80-88778-73-5.
- ŠÚ SR. *Trendy sociálneho vývoja v Slovenskej republike*. Bratislava, 2013. 161 s. ISBN 978-80-8121-232-1.
- ŠULOVÁ, M. *Program Pro Family. Sanačný program pre rodiny*. Ružomberok : VERBUM, 2014, 116 s. ISBN 978-80-561-0195-7.
- TOPOLIOVÁ, J. Dopad nezamestnanosti na jednotlivca. In *Nové aspekty v sociálnej práci II*. Spišské Podhradie : VERBUM , 2010. ISBN 978-80-8084-544-5, s. 409-417.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha : Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-214-9.
- VANCÁKOVÁ, S. *Rodiny v núdzi*. Czestochowa : Wydawnictwo „Edukator“, 2014. 124 s. ISBN 978-83-7542-108-8.
- VANCÁKOVÁ, S. Formy pomoci pre osamelé matky s deťmi v OZ Maják nádeje. In *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice : Vienaľa, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5, s. 73-80.
- VANCÁKOVÁ, S. Kríza rodiny súčasnej doby na pozadí globalizácie. In *Globalizácia v kultúre - kultúra v globalizácii a literárna tvorba bl. Sary Salkaházi*. Košice : Michal Vaško, 2013. ISBN 978-80-7165-928-0, s. 108-120.
- VANCÁKOVÁ, S. OZ Maják nádeje a konkrétna pomoc rodinám v hmotnej a sociálnej núdzi. In *Lidská práva v proměnách času - „Chudoba a sociální vyloučení“*. České Budějovice : 2013. ISBN 978-80-7394-422-3, s. 114-121.
- VANCÁKOVÁ, S. Viacdetné rodiny na Slovensku v súčasnej dobe a ich prínos – utópia, alebo realita? In *Viacdetná rodina v minulosti a dnes*. Trnava : Fakulta zdravotníctva a SP sv. Alžbety, 2013. ISBN 97880-8082-744-1, s. 64-72.
- WALLERSTEIN, J. – BLAKESLEE. S. *Rozwód, a co z dziećmi? Jak uchronić własne dzieci przed negatywnymi skutkami rozvodu*. Poznań : Zysk i S-ka, 2005. 380 s. ISBN 83-7298-564-2.
- WARZIWODA-KRUSZYNSKA, W. Rodzina w procesie zmian. In *RODZINA w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004. ISBN 83-7171-824-1, s. 13-23.

- WAŚKOWICZ, W. Rodzinne uwarunkowania wykołajenia społecznego. In *Wvbrane obszary dysfunkczjonalnosci rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 239-247.
- WOLICKI, M. Dysfunkczjność rodziny a niepełnosprawność dzieci. In *Wvbrane obszary dysfunkczjonalnosci rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 87-96.
- WOLIŃSKA, M. Problemy psychospołeczne w rodzinach samotnych matek. In *Wvbrane obszary dysfunkczjonalnosci rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 97-113.
- ZÁRUBA, J. K právnímu postavení státního zastupitelství a veřejného ochrance práv v ČR. In *Prokurátor a ombudsman*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2001. ISBN 80-89016-02-2. s. 49-55.
- ZBROSZCZYK, D. Bezrobocie jako jeden z czynników powodujących marginalizację współczesnej rodziny. In *Wvbrane obszary dysfunkczjonalnosci rodziny*. Krasnystaw : POLIANNA, 2010. ISBN 978-83-930810-1-1, s. 249-255.
- ŻOLTEK, S. Premoc w ujęciu prawnokarnym. In *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*. Opole : Wydawnictwo Świątego Krzyża, 2012. ISBN 978-83-61756-92-7, s. 11 – 25.
- ZOUBEK, V. *Lidská práva. Globalizace – bezpečnost*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 461 s. ISBN 978-80-7380-103-8.
- ŽILINČÍKOVÁ, D. *Tvoríme siete pomoci pre rodiny*. Banská Bystrica : DALI-BB, s.r.o., 2010. 24 s. ISBN 978-80-969621-3-6.

Článok v časopise

- GEFFERT, R. – REVÚCIOVÁ, J. Inštitút ombudsmana vo Švédsku. In *Sociálne a politické analýzy*, ISSN 1337 5555, 2012, roč. 6, č. 2.
- FIRDA, M. Jeden krok vpred a opäť vzad (Význam prostredia rodiny a sanácia). In *Mosty k rodine*. ISSN 1338-2713, 2012, roč. 3, č. 1, s. 20-21.
- Somebody's Life, everybody's Business! National Research on Women's Health and Life Experiences in Fiji (2010/2011): A survey exploring the prevalence, incidence and attitudes to intimate partner violence in Fiji*. Suva : Women's Crisis Centre, 2013. 332 s.

- HIPŠZ, N. Společné oceny alternativ života manželství. In *Komunikat badan*. 2013/32/ BS, s. 6.
- HOLOŠOVÁ, I. Rodina bez domova – verzuš zariadenia núdzového bývania. In *Mosty k rodine*. ISSN 1338-2713, 2012, roč. 3, č. 1, s. 16-17.
- HUDEKOVÁ, A. Zásady a východiská práce s rodinou při její sanácii. In *Mosty k rodine*. ISSN 1338-2713, 2012, roč. 3, č. 1, s. 14-16.
- KOPŘIVOVÁ, J. Azylový dum v Kojetine pomáhá matkám s dětmi v – nejen finanční tísní. In *Sociální práce*, ISSN 1213-6204, 2010, roč. 10, č. 1, s. 21-23.
- KORNASZEWSKA – POLAK, M. Różnice w emocjonalności kobiet i mężczyzn a style radzenia sobie ze stresem. In *Family forum. Problemy współczesnej Rodziny*. ISSN 2084–1698, 2012, roč. 2, č. 2, s. 133 – 165.
- LANDWÓJTOWICZ, P. Model komplexowego wsparcia samotnych matek w Domu Dziecka w Opolu-Grudziach. In *Family forum. Problemy współczesnej Rodziny*. ISSN 2084–1698, 2012, roč. 2, č. 2, s. 165 - 182.
- LENCZOVÁ, T. Akútna kontra preventívna pomoc dysfunkčným rodinám. In *Mosty k rodine*. ISSN 1338-2713, 2012, roč. 3, č. 1, s. 22-23.
- LENCZOVÁ, T. Rodinná politika na posilnenie rodiny. In *Mosty k rodine*. ISSN 1338-2713, 2012, roč. 3, č. 1, s. 8-10.
- POKRYWKA, M. *Małżeństwo i kohabitacja jako alternatywne wzory życia rodzinnego wśród młodzieży maturalnej*. In *Inowacje psychologiczne. Rozprawy i artykuły naukowe*, ISSN 229-0275. 2012, č. 1, s. 103-115.
- TYDLITÁTOVÁ G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In *Sociológia* 43, 2011, č. 1, s. 28-56.
- VANČÁKOVÁ, S. Ako (ne)pomáhať núdzným. In *SOCIOTERAPIA*. ISSN 1338-7138, 2014, roč. 4, č. 2, s. 7-8.
- Vietnam nuns open home women to prevent abortions. In *PRAISE THE ALMIGHTY*, RNI 72289/99, Registered DL(N) – 06/236/2009-11, 2010. č. 3, s. 1.

Elektronické časopisy

- FIRDA, M. *Krízové centrum – Zariadenie núdzového bývania v Košiciach ako nástroj pomoci*. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/Krizove-centrum%E2%80%933zariadenie-nudzoveho-byvania-v-Kosiciach-ako-nastroj-pomoci>.

LACA, S. *Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti*. [online]. [2014-01-07]. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

REPKOVÁ, K. *Prevalencia násilia páchaného na deťoch so zdravotným postihnutím*. [online]. [2015-04-18]. Dostupné na internete: https://www.socialnaspolocnost.sk/wp-content/uploads/2014/04/nasilie_zp_deti.pdf.

Elektronické dokumenty - články na internete

Adresár organizácií, ktoré poskytujú pomoc. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.kmotricky.sk/potrebujem-pomoc/>.

Advokáti pro bono, Nadácia Pontis. [online]. [-03-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.** <http://www.nadaciapontis.sk/advokati-pro-bono>.

Centrum právnej pomoci. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.** <http://www.centrumpravnejpomoci.sk/>.

CIPC – *Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže*. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://cipc.sk/centrum/#postavenie-a-posobnost>.

Detský ombudsman. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.detskyombudsman.sk/za-tyranie-deti-moze-zle-nastaveny-system-tvrdi-psycholog>.

Dohovor o právach dieťaťa. [online]. [2015-04-03]. Dostupné na internete: https://www.unicef.sk/dokumenty/materialy-na-stiahnutie/advocacy/dohovor_o_pravach_dietata.pdf.

Dotácia na podporu výchovy k stravovacím návykom dieťaťa ohrozeného sociálnym vylúčením. [online]. [2015-05-03]. Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/hmotna-nudza/dotacie-pre-deti.html?page_id=228.ácia.

Dom prijatia pre rodiny. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://rodinkovo.webnode.sk/o-rodinkove/>.

Dom Márie Magdalény. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.ikv.sk/dbm.phtml?id3=37078>.

Domáci násilí. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.domacinasili.cz/statistiky/shrnuti-zakladnich-vysledku-cervenec-2006/>.

Hnutie kresťanských rodín na Slovensku. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.** <http://hkrsr.sk/>.

Inštitút rodiny Košice. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.irke.sk/>.

Kána pre manželov. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.** <http://www.kanapremanzelov.sk/komunita/>.

Koinonia Ján Krstiteľ. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete <http://www.koinonia.sk/sk/o-nas/kto-sme/>.

Košice - mestská časť Luník IX. [online]. [2014-2-05]. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%A1ice_-_mestsk%C3%A1_%C4%8Das%C5%A5_Lun%C3%ADk_IX.

Krízové centrum – arcidiecézna Charita Košice. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.charita-ke.sk/index.php/sk/sluzby/socialne-sluzby/pobytove/item/132-krizove-centrum>.

Miesto pod slnkom. [online]. [2015-05-02]. Dostupné na internete: <http://www.miestopodslnkom.sk/>.

Nadácia J&T – pomoc v núdzi. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: <https://www.nadaciajt.sk/pomoc-vnudzi-k31.html>.

Najpomalšie rozhodujú najmä bratislavské súdy. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/277095-najpomalsie-rozhoduju-najmae-bratislavske-sudy/>.

NICHOLSON, J. *The Evaluation of Edinburgh Crisis Centre's first 3 years, 2006 – 2009.* [online]. [2014-02-02]. Dostupné na internete: <http://www.edinburghcrisiscentre.org.uk/wordpress/wp-content/uploads/2011/06/Evaluation-Report.doc>.

Operačný program potravinovej a základnej materiálnej pomoci. [online]. [2015-05-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.** <http://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/operacny-program-potravinovej-zakladnej-materialnej-pomoci/>.

PÉTIOVÁ, M. *Deti, mládež a drogy.* Dostupné na internete: [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete:

http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/OddMladezASport/Vyskum/vystupy/deti_mladez_a_drogy.pdf.

Pomoc v hmotnej núdzi. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: **Chyba! Neplatné hypertextové prepojenie.**http://www.upsvar.sk/br/odbor-socialnych-veci-a-rodiny/oddelenie-pomoci-v-hmotnej-nudzi/pomoc-v-hmotnej-nudzi.html?page_id=311611.

Práva detí na Slovensku – užitočné adresy. [online]. [2014-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.unicef.sk/kto-sme/prava-deti/uzitocne-adresy>.

Prehľad výšky rodičovských dávok a príspevkov pre rok 2015. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: [http://najmama.aktuality.sk/clanok/235536/matenske-a-rodicovske-prispevky-2015-kolko-dostanete-a-co-sa-meni/.Rozvodovost v rokoch 1950-2012](http://najmama.aktuality.sk/clanok/235536/matenske-a-rodicovske-prispevky-2015-kolko-dostanete-a-co-sa-meni/.Rozvodovost%20v%20rokoch%201950-2012). [online]. [2013-09-02]. Dostupné na internete: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrrna_rozvodovost_v_letech_1950-2012.

Proklientský prístup. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.manazerskyinstitut.cz/sluzby-a-reference/slovník-manazerskych-pojmů/strategické-analýzy-a-strategie/proklientsky-prístup/>.

Rape Crisis Network Ireland, *RNCI – National statistic Rape Crisis Statistic 2013* : Výskumná správa. 2013, 36 s. ISBN 978-0-9571610-9-2.

Single motherhood legalized in Vietnam. [online]. [2013-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.thefreelibrary.com/Single+motherhood+legalized+in+Vietnam.-a062708837>.

Stanovy organizácie FENESTRA. [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: http://www.fenestra.sk/sites/default/files/pdf/stanovy_zdruzenia_fenestra.pdf.

Štatút združenia Diakonia hnutia Svetlo život na Slovensku. [online]. [2015-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.hsz.sk/webnew/index.php/zdruzenie-diakonia/statut-zdruzenia>.

ŠÚ SR. *Trendy sociálneho vývoja v Slovenskej republike*. [online]. [2014-2-05]. Dostupné na internete: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Trendy_soc_vyvoja/trendy-soc-vyvoja-sr-2013.pdf.

The center for women & Children in crisis. [online]. [2014-02-02]. Dostupné na internete: http://www.cwcic.org/cwcic_prevention_education.php.

- A Vietnamese man shelters unwed mothers.* [online]. [2013-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2008/0528/p04s01-wosc.html>.
- Verejný ochranca práv v Slovenskej republike.* [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete: <http://www.vop.gov.sk/vznik-a-vyvoj-v-slovenskej-republike>.
- Verejný ochranca práv.* [online]. [2014-03-02]. Dostupné na internete: <http://www.vop.gov.sk/historia>.
- В России каждая четвертая женщина подвергается физическому насилию.* [online]. [2014-02-17]. Dostupné na internete: <http://www.mr7.ru/articles/98676/>.
- Women's Crisis & Family Outreach Center.* [online]. [2014-02-02]. Dostupné na internete: <http://twcfoc.org/pdf/2013spring.pdf>.
- Výročná správa Centrum Slniečko.* [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.centrumslniecko.sk/sk/vyrocna-sprava-za-r.-2013>.
- Zmena životného minima a minimálneho výživného.* [online]. [2015-04-22]. Dostupné na internete: <http://www.najpravo.sk/clanky/zmena-zivotneho-minima-a-minimalneho-vyzivneho-od-1-7-2013.html>.
- Zodpovednosť rodičov za páchanie priestupkov detí.* [online]. [2015-04-18]. Dostupné na internete: <http://www.najpravo.sk/clanky/trestanie-rodicov-neposlusnych-deti.html?print=1>.
- Zoznam kancelárií centra právnej pomoci („CPP“) od 1.5.2014.* [online]. [2015-02-23]. Dostupné na internete: <http://www.cpp.finalarea.com/o-nas>.

Prílohy

Príloha 1 Dotazník na účely prieskumu

Milí rodičia,

Chcela by som Vás poprosiť o vyplnenie dotazníka, ktorý mi pomôže získať lepší prehľad o živote rodičov s deťmi v krízových centrách a pomoci, ktorá im je poskytovaná. Dotazník je anonymný a informácie sa použijú na spracovanie danej problematiky. Správnu odpoveď zakrúžkujte. Môžete označiť aj viac odpovedí.

1. Čo bolo dôvodom, že ste sa ocitli v krízovom centre?

- a) rozvod
- b) zlá finančná situácia
- c) osamelá matka s dieťaťom
- d) iné (vymenujte).....

2. Pomohli vám pred príchodom do krízového centra konkrétni ľudia?

- a) rodina
- b) priatelia
- c) susedia
- d) iní (vymenujte).....
- e) nikto mi nepomohol

3. Pomohli vám pred príchodom do krízového centra nejaké organizácie?

- a) Charita
- b) Cirkev (kňazi, rehoľné osoby)
- c) ÚPSVaR (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny)
- d) Občianske združenie Maják nádeje
- e) Úsmev ako dar
- f) iné (vymenujte).....
- g) nikto mi nepomohol

4. Ktoré z týchto služieb Vám boli poskytnuté počas pobytu v KC?

- a) psychologické poradenstvo
- b) sociálne poradenstvo
- c) právnické poradenstvo
- d) duchovné poradenstvo (kňaz)
- e) rodinné poradenstvo
- f) iné (vymenujte).....

5. Koho by ste požiadali o pomoc, keby ste mali finančné problémy?

- a) rodina
- b) priatelia
- c) Charita
- d) Cirkev (kňazi, rehoľné osoby)
- e) ÚPSVaR (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny)
- d) Občianske združenie Maják nádeje
- e) Úsmev ako dar
- f) iné (vymenujte).....

6. Na koho by ste sa obrátili, keby ste mali problémy s deťmi ? (záškoláctvo, alkohol, drogy...)

- a) rodina

- b) priatelia
- c) Charita
- d) Cirkev (kňazi, rehoľné osoby)
- e) ÚPSVaR (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny)
- d) Občianske združenie Maják nádeje
- e) Úsmev ako dar
- f) iné (vymenujte).....

7. Na koho by ste sa obrátili, keby ste potrebovali riešiť otázky výživného?

- a) rodina
- b) priatelia
- c) Charita
- d) Cirkev (kňazi, rehoľné osoby)
- e) ÚPSVaR (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny)
- d) Občianske združenie Maják nádeje
- e) Úsmev ako dar
- f) iné (vymenujte).....

8. Viete o tom, že máte možnosť využívať bezplatné právne poradenstvo?

- a) áno
- b) nie

9. Viete, kde sa nachádza služba bezplatného právneho poradenstva?

- a) áno
- b) nie

10. Využili ste už službu bezplatného právneho poradenstva?

- a) áno
- b) nie

11. Ak potrebujete, aby vám niekto postrážil deti, poskytnete vám túto službu krízové centrum? (pri návšteve lekára, pri hľadaní zamestnania...)

- a) áno
- b) nie

12. Absolvovali ste v rámci krízového centra školenie alebo kurz, ako najlepšie hospodáriť s financiami?

- a) áno
- b) nie

13. Ak áno, bolo to v krízovom centre, alebo v inej inštitúcii?

- a) v krízovom centre
- b) inde (napíšte kde).....

14. Zlepšila sa vaša situácia po príchode do krízového centra?

- a) áno
- b) nie

15. Ak sa Vaša situácia zlepšila, tak v čom konkrétne?

.....

16. Ste

- a) žena
- b) muž

17. Počet vašich detí:

Príloha 2 Zoznam kancelárií centra právnej pomoci („CPP“)²¹⁴

Kancelária CPP v Bratislave – vznik 01.01.2006 – 11 okresov:

okresy Bratislava I, Bratislava II, Bratislava III, Bratislava IV, Bratislava V, Malacky, Senica, Skalica, Pezinok, Senec, Dunajská Streda

Kancelária CPP v Košiciach – vznik 31.07.2006 – 9 okresov:

okresy Košice I, Košice II, Košice III, Košice IV, Košice okolie, Rožňava, Gelnica, Spišská Nová Ves, Trebišov

Kancelária CPP v Banskej Bystrici – vznik 01.08.2006 – 5 okresov:

okresy Banská Bystrica, Zvolen, Detva, Brezno, Revúca

Kancelária CPP v Žiline – vznik 18.12.2006 – 7 okresov:

okresy Žilina, Považská Bystrica, Bytča, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Turčianske Teplice, Martin

Kancelária CPP v Prešove – vznik 13.12.2007 – 5 okresov:

okresy Prešov, Levoča, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov

Kancelária CPP v Tvrdošíne – vznik 15.02.2008 – 3 okresy:

okresy Tvrdošín, Dolný Kubín, Námestovo

Kancelária CPP v Liptovskom Mikuláši – vznik 18.02.2008 – 3 okresy:

okresy Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Poprad

Kancelária CPP v Humennom – vznik 11.06.2008 – 6 okresov:

okresy Humenné, Medzilaborce, Snina, Vranov nad Topľou, Michalovce, Sobrance

Kancelária CPP v Hlohovci – vznik 01.08.2008 – 5 okresov:

okresy Hlohovec, Piešťany, Trnava, Galanta, Šaľa

Kancelária CPP v Rimavskej Sobote – vznik 01.06.2009 – 3 okresy:

okresy Rimavská Sobota, Lučenec, Poltár

Kancelária CPP vo Svidníku – vznik 19.11.2009 – 3 okresy:

okresy Svidník, Bardejov, Stropkov

²¹⁴ Zoznam kancelárií centra právnej pomoci („CPP“) od 1.5.2014. [online]. [2015-02-23]. Dostupné na internete: <http://www.cpp.finalarea.com/o-nas>.

Kancelária CPP v Nitre – vznik 14.05.2012 - 6 okresov:

okresy Nitra, Topoľčany, Zlaté Moravce, Levice, Nové Zámky, Komárno

Kancelária CPP v Trenčíne – vznik 17.09.2012 – 6 okresov:

okresy Trenčín, Nové mesto nad Váhom, Myjava, Ilava, Púchov, Bánovce nad Bebravou

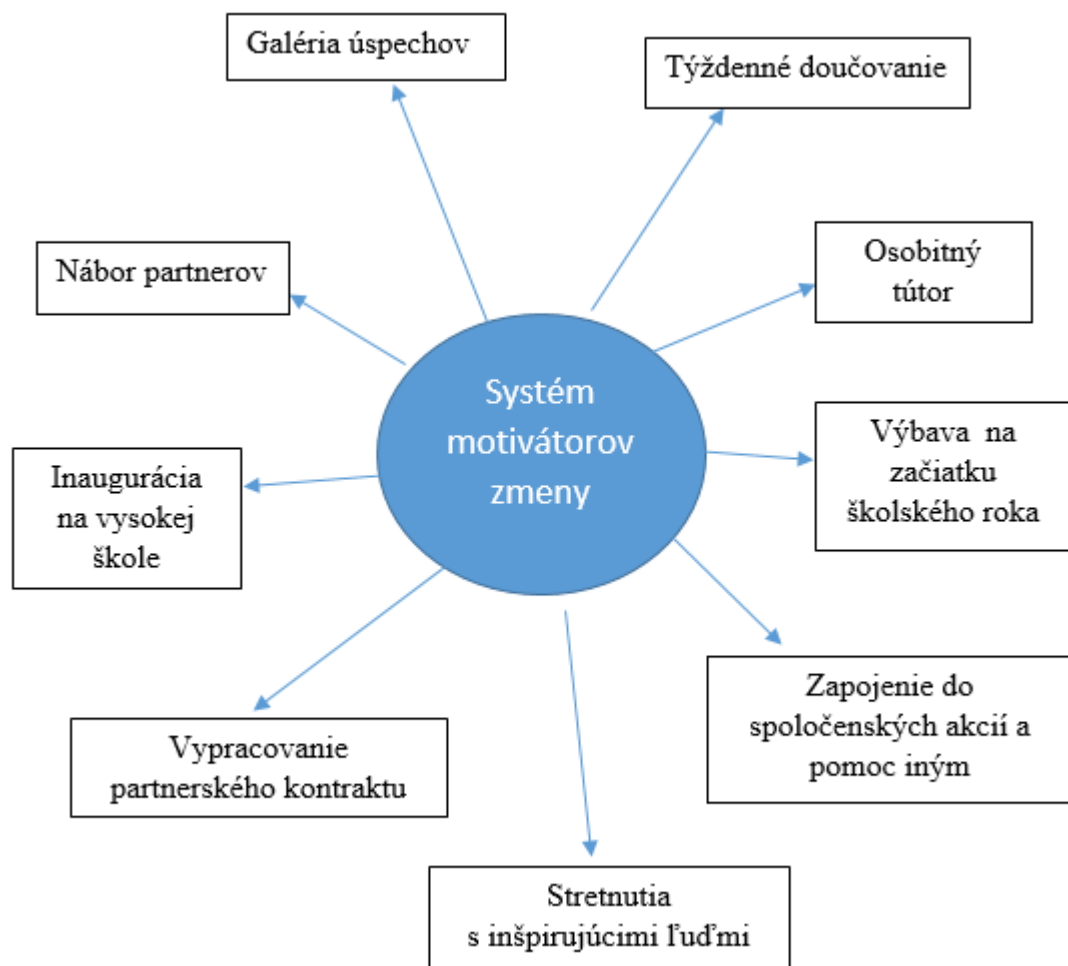
Kancelária CPP Žiari nad Hronom – vznik 1.05.2014 – 7 okresov:

okresy Žiar nad Hronom, Žarnovica, Partizánske, Prievidza, Banská Štiavnica, Krupina, Veľký Krtíš

Príloha 3 Prehľad pomáhajúcich organizácií

Názov organizácie / hnutia	Dátum vzniku	Miesto pôsobenia	Cieľová skupina	Webová stránka
DORKA, n.o.	2007 2013 2013	Košice Prešov Zvolen	Rodiny v krízovej situácii, Útulok pre mladých Domov na polceste	http://www.centrumdorka.sk/
SPDDD Úsmev ako dar, OZ	1985	Košice Prešov Bratislava (8 miest)	Rodiny v kríze Deti z detských domovov	http://www.usmev.sk/
Miesto pod slnkom n.o.	2002	Košice	Sanácia rodín v ohrození Príprava náhradných rodičov	http://www.miestopodslnkom.sk/
Inštitút Krista Veľkňaza	1990	Žakovce	Jednotlivci a rodiny v kríze, Bezdomovci Týrané ženy	http://www.ikv.sk/
OZ Návrat	1993	Bratislava Žilina B. Bystrica Bardejov Prešov Košice	Sanácia rodín v ohrození Náhradná rodinná starostlivosť	www.navrat.sk
OZ Inštitút rodiny	2000	Košice	Rodiny	http://irke.sk/
OZ Maják nádeje	2010	Košice	Rodiny v hmotnej núdzi	www.majak-nadeje.eu
OZ Manželské stretnutia	1994	B. Bystrica	Manželské páry s deťmi	http://mstretnutia.sk/
Dom prijatia pre rodiny - Rodinkovo	1975	Belušké Slatiny	Rodiny	http://rodinkovo.webnode.sk/
Hnutie kresťanských rodín	1959	Slovensko	Manželia Rodiny s deťmi	http://hkrsr.sk/
Diakonia hnutia Svetlo život	2009	Prešov	Rodiny	http://www.hsz.sk/
Kána	1973	Slovensko	Manželia	http://www.kanapremanzelov.sk/
Komunita Ján Krstiteľ	1974	Vyšný Klátov	Mladí Manželské páry Rodiny s deťmi Muži, ženy	www.koinonia.sk

Príloha 4 Návrh vzdelávania detí zo sociálne slabých rodín²¹⁵



²¹⁵ Porov. *AKADEMIA PRZYSZŁOŚCI*. [online]. [2015-04-02]. Dostupné na internete: www.akademiaprzyszlosci.org.pl.

Aktivity Cirkvi zamerané na pomoc rodinám

Mgr. Soňa Vancáková, PhD.

Vydavateľ: občianske združenie Maják nádeje

Miesto vydania: Košice

Rok vydania: 2017

Forma vydania: online

ISBN 978-80-89937-04-2

EAN: 9788089937042